การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมเรื่อง โอฆะกับอัคคิในพระไตรปิฎก

พระรณยุทธ สีลสำโร (ราชเสนา)
๖๔๒๐๘๕๐๑๑๒๐๐๕

๑๑๕ หน้า (๕ เล่ม)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๖

การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมเรื่อง โอฆะกับอัคคิในพระไตรปิฎก

พระรณยุทธ สีลสำวโร (ราชเสนา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาพุทธศาสน์ศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๖

A STUDY ANALYZE COMPARE THE OGHA AND ACKI IN THE TIPITAKA

PHRA RONNAYUT SEELASAUGVARO (RACHSENA)

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
PROGRAM IN BUDDHIST STUDIES
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
2023

หัวข้อวิทยานิพนธ์	:	**การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมเรื่องโอฆะกับอัคคิในพระไตรปิฎก**
ชื่อนักศึกษา	:	**พระรณยุทธ สีลสำโร (ราชเสนา)**
ชื่อปริญญา	:	**ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**
สาขาวิชา	:	**พุทธศาสน์ศึกษา**
ปีพุทธศักราช	:	**๒๕๖๖**
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	:	**พระครูปริยัติสาทร, ดร.**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย .....

(พระสุทธิสารเมธี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
ประธานกรรมการ .....

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษา) .....

(พระครูปริยัติสาทร, ดร.)

กรรมการ .....

(พระมหาวิเชียร ธมฺมวชิโร, ดร.)

กรรมการ .....

(พระมหาพงศ์ทราทิตย์ สุธีโร, ดร.)

กรรมการ .....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. หอมหวล บัวระภา)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Topic	:	A Study Analyze Compare the Ogha and Acki in the Tipitaka
Student's Name	:	Phra Ronnayut Seelasaugvaro (Rachsena)
Degree Sought	:	Master of Arts
Program	:	Buddhist Studies
Anno Domini	:	2023
Advisor	:	Phrakhrupariyatisathorn, Dr.

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master Degree of Arts (Buddhist Studies)

Dean of the Graduate School .....

(Phrasutthisanmethi, Asst. Prof. Dr.)

Thesis Committee:

Chairman .....

(Phrasrivinayaphon, Dr.)

Member (Advisor) .....

(Prakhrupariyatisathorn, Dr.)

Member .....

(Phramaha Vichian Dhammavajiro, Dr.)

Member .....

(Phramaha Pongtaratid Sutheero, Dr.)

Member .....

(Asst. Prof. Dr. Homhuan Buarabha)

Copyright of the Graduate School, Mahamakut Buddhist University

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	:	**การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมเรื่องโอฆะกับอัคคิในพระไตรปิฎก**
ชื่อนักศึกษา	:	**พระรณยุทธ สีลสำโร (ราชเสนา)**
ชื่อปริญญา	:	**ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**
สาขาวิชา	:	**พุทธศาสน์ศึกษา**
ปีพุทธศักราช	:	**๒๕๖๖**
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	:	**พระครูปริยัติสาทร, ดร.**

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๑)เพื่อศึกษาเรื่องโอฆะในพระไตรปิฎก ๒) เพื่อศึกษาเรื่องอัคคิในพระไตรปิฎก ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบหลักธรรมเรื่องโอฆะและอัคคิในพระไตรปิฎก เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพด้วยการศึกษาข้อมูลตามพระไตรปิฎก และอธิบายด้วยวิธีการเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า โอฆะ เป็นการเรียกชื่อของกิเลสประเภทหนึ่ง ซึ่งหมายถึง ห้วงน้ำใหญ่ที่ข้ามได้ยาก ห้วงน้ำในวัฏฏะการเวียนว่ายตายเกิด และเป็นเครื่องผูกของ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความพลัดพราก ความพิไรรำพัน ห้วงน้ำใหญ่ที่ผูกพันมนุษย์ ๔ อย่าง คือ ความอยากในกามคุณ ความอยากในภพ ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ความไม่รู้ในทุกข์ ห้วงน้ำใหญ่ที่ผูกพันมนุษย์ ๕ คือ กิเลสที่รับรู้ได้ทางทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และห้วงน้ำใหญ่ที่ผูกพันมนุษย์ ๖ หมายถึง กิเลสที่รับรู้ได้ทางทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ หลักธรรมที่ใช้เป็นเครื่องข้ามโอฆะ ได้แก่ การเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ การละสังโยชน์ ๑๐ และเจริญอินทรีย์ ๕ ฉลาดในการพิจารณาองค์ธรรมที่เป็นเหตุปัจจัยอาศัยกันเกิดขึ้น หรือ การไม่ยึดมั่นถือมั่นในสัญญาทั้งหลาย

อัคคิ เป็นการเรียกชื่อของกิเลส ที่มีลักษณะเป็นของร้อน ร้อนเพราะแผดเผาบุคคลให้พินาศ ร้อนเพราะแผดเผาบุคคลให้ถึงแก่ความตาย อัคคิ คือไฟแห่งราคะ โทสะ และโมหะ เมื่อเผาผลาญบุคคลแล้ว สามารถทำให้บุคคลนั้นถึงแก่ความตายได้ ประเภทของอัคคิมี อัคคิ ๓ อัคคิ ๗ อัคคิ ๑๑ หลักธรรมในอัคคิ ประกอบด้วย โลภะ, โทสะ, โมหะ, ชาติ, ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกข์, โทมนัส, อุปายาส โสตเป็นของร้อน เสียงเป็นของร้อน ฆานะเป็นของร้อน กลิ่นทั้งหลายเป็นของร้อน ชิวหาเป็นของร้อน รสทั้งหลายเป็นของร้อน กายเป็นของร้อน โผฏฐัพพะทั้งหลายเป็นของร้อน มนะเป็นของร้อน ธรรมทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยมนะเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยมนะก็เป็นของร้อน

โอฆะและอัคคิ เป็นชื่อของกิเลสในทางพระพุทธศาสนา โอฆะเปรียบเสมือนห้วงน้ำใหญ่ที่บุคคลตกลงไปแล้วขึ้นได้ยาก ก้าวข้ามได้ยาก เป็นห่วงน้ำที่ผูกสัตว์ให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร คือ ชาติ, ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกข์, โทมนัส, อุปายาส ส่วนอัคคิ เป็นของร้อน ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่และความตายร้อน

เพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น กิเลสคือความร้อนเหล่านี้ ย่อมเผาผลาญบุคคลให้พินาศ

คำสำคัญ: โอฆะ, อัคคิ

ABSTRACT

Thesis Topic	:	**A Study Analyze Compare the Ogha and Acki in the Tipitaka**
Student's Name	:	**Phra Ronnayut Seelasaugvaro (Rachsena)**
Degree Sought	:	**Master of Arts**
Program	:	**Buddhist Studies**
Anno Domini	:	**2023**
Advisor	:	**Phrakhru Pariyatisathorn, Dr.**

The purposes of this thesis were 1] to study the Dharma in the Okha in the Tripitaka 2] to study the principles of fire in the Tripitaka 3] To study the comparative principles of the Ogha and the Aghi in the Tripitaka. It is a qualitative study by studying the data according to the Tipitaka. and explained in a descriptive way.

A result of The word Okha is a name for a type of passion, which means a large water that is difficult to cross. The water in the cycle of birth and death and is the binder of birth, old age, sickness, and death, stubbornness. The four great waters that bind human beings are the desire for sensual pleasures, the desire for the realm, self-confidence ignorance of suffering The five great waters that bind human beings are those that can be perceived through the five orifices, namely the eyes, ears, nose, tongue, body, and the great waters that bind humans. He is also called Okha 5 and Okha 6. The Dharma principles used as a tool for crossing the Okha are the development of the Eightfold Path, the abandonment of the ten fetters, and the development of the 5 Dhammas. not holding on to the promises.

The word Akki is a name for the name of passion. that looks like a hot It's hot because it burns a person to death. It is hot because it burns a person to death. Agki is the fire of lust, hatred, and delusion. can cause the person to die Types of Akkhi: Three Aggis, Seven Aggis, and 11 Principles in Aggi: Lobha, Dosa, Moha, Nation, Aging, Death, Soka, Parideva, Suffering, Sadness, Upayas. Sotas are hot sound is hot Killing is hot All smells are hot. Craving for something hot All flavors are hot. body is hot All of them are hot things. Mana is hot All dharmas are hot. The spirit that relies on Mana is hot. Touching and relying on mana is a hot thing.

Okha and Akki are the names of defilements in Buddhism. Okha is like a large water that is difficult for a person to fall down and ascend. difficult to cross It is a water loop that binds living beings to the cycle of death and rebirth in the cycle of life, namely birth, old age, death, soka, parideva, suffering, sadness, upayas. Akki is hot, because fire is sensual. because fire is wrath because fire is ruler hot because of birth because old age and death are hot with sorrow because of the fuss because of suffering, because of suffering, because of despair Passion is these heat would devour a person to perish.

Keyword: Ogha, Acki

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้เนื่องจากบุคคลหลายฝ่ายที่ได้ช่วยเหลือในครั้งนี้ ผู้วิจัยใคร่ ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางการศึกษาด้าน พุทธศาสน์ศึกษา ระดับปริญญาโท

ขอกราบขอบพระคุณอธิการบดี และคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ที่ได้อำนวยความสะดวกในการศึกษา ตลอดหลักสูตร ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาวิเชียร ธมฺมวชิโร, ดร. รองอธิการบดี วิทยาเขตศรีล้านช้าง และคณาจารย์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา ทุกท่านที่ได้อบรมสั่งสอนให้ความรู้ระดับมหาบัณฑิต ขอขอบคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่านที่ได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับความถูกต้องของเนื้อหาในเล่มวิทยานิพนธ์ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูปริยัติสาทร, ดร. ที่ให้ความอนุเคราะห์รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และ พระมหาพงศ์ทราทิตย์ สุธีโร, ดร. ที่ได้ให้คำปรึกษา ตลอดจนตรวจสอบข้อบกพร่องต่าง ๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดียิ่ง

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ได้ให้ความสะดวกด้วยดีเสมอมา ตลอดจนเพื่อนนักศึกษาระดับปริญญาโททุกท่านที่คอยเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบคุณครอบครัว และญาติมิตรทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ ที่คอยห่วงใยให้การสนับสนุนและเป็นกำลังใจตั้งแต่เริ่มเรียนจนถึงจบการศึกษา

คุณงามความดีและประโยชน์อันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอใช้เป็นเครื่องสักการบูชาคุณ พระรัตนตรัย พระคุณของมารดา บิดา ครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ที่มีคุณค่ายิ่ง และขอแผ่คุณ ความดีนี้ให้แก่เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนาม พร้อมทั้งเจ้ากรรมนายเวรในทุกภพทุกชาติด้วยเทอญ

พระรณยุทธ สีลสำโร (ราชเสนา)

สารบัญคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ.๒๕๐๐ โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา /เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ วิ.ป.(ไทย) ๘/๓๖๖/๕๕๑ หมายถึง วินัยปิฎก ปริวาร ภาษาไทย เล่มที่ ๘ ข้อ ๓๖๖ หน้า ๕๕๑ ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๐๐

เล่ม	คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	
๑-๒				
	วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
	วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
		พระสุตตันตปิฎก		
๙	ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
	ม.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๙	สำ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	องฺ.เอกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
	องฺ.ทุก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ขุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.สุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
		พระอภิธรรมปิฎก		
๓๔	อภิ.วิ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)

อรรถกถา

อรรถกถา ผู้วิจัยใช้พระไตรปิฎกฉบับมหามกฏราชวิทยาลัย โดยสัญลักษณ์และคำย่อตามพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ส่วนตัวเลขอนุวัติให้เป็นไปตามพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เช่น ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๔๑๕ หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค อรรถกถา เล่ม ๑ ภาค ๑ หน้า ๔๑๕ ฉบับมหา มกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๕

เล่มที่	เล่ม	ภาค	ตอน	คำย่อ	ชื่ออรรถกถา	
วิ.มหา.อ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกามหาวิภังคอรรถกถา			(ภาษาไทย)
วิ.จู.อ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา จูฬวรรคอรรถกถา			(ภาษาไทย)
วิ.ป.อ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา ปริวารวรรคอรรถกถา			(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ปา.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฏิกวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.มู.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปัญจสูทนี มูลปัณณาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปัญจสูทนี มัชฌิมปัณณาสกอรรถกถ	(ภาษาไทย)
ม.อุ.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปัญจสูทนี อุปริปัณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
สำ.สฬา.อ. (ไทย)	=	สังยุตตนิกาย สารัตถปกาสินี สฬายตนวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
องฺ. สตฺตก.อ. (ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรถปูรณี สัตตกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... จ

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... ช

กิตติกรรมประกาศ..... ฌ

สารบัญคำย่อ ..... ญ

สารบัญ ..... ฎ

บทที่ ๑ บทนำ..... ๑

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา..... ๑

๑.๒ คำถามวิจัย..... ๔

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย..... ๔

๑.๔ ขอบเขตของการศึกษา..... ๕

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย..... ๕

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ๕

๑.๗ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๖

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย ๑๑

๑.๙ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย ๑๑

บทที่ ๒ หลักธรรมโอฆะในพระสุตตันตปิฎก..... ๑๒

๒.๑ ความหมายของโอฆะ..... ๑๒

๒.๒ โอฆะที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก..... ๑๓

บทที่ ๓ หลักธรรมของอัคคิในพระสุตตันตปิฎก..... ๔๕

๓.๑ ความหมายของอัคคิ ๔๕

๓.๒ หลักธรรมอัคคีในพระสุตตันตปิฎก..... ๔๗

บทที่ ๔ วิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมโอฆะกับหลักธรรมอัคคีใน พระสุตตันตปิฎก ๖๗

๔.๑ เปรียบเทียบความหมายของโอฆะและอัคคีในพระสุตตันตปิฎก ๖๗

๔.๒ เปรียบเทียบหลักธรรมโอฆะและอัคคีในพระสุตตันตปิฎกที่ ๑..... ๗๐

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

๔.๓ เปรียบเทียบโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎกที่ ๒..... ๗๑
๔.๔ เปรียบเทียบโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎกที่ ๓..... ๗๓
๔.๕ เปรียบเทียบโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎกที่ ๔..... ๗๗
๔.๖ เปรียบเทียบโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎกที่ ๕..... ๘๑
๔.๗ เปรียบเทียบโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎกที่ ๖..... ๘๖
๔.๘ เปรียบเทียบโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎก ที่ ๗..... ๙๐

บทที่ ๕ บทสรุป และข้อเสนอแนะ..... ๙๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย..... ๙๓
๕.๒ อภิปรายผล..... ๙๗
๕.๓ ข้อเสนอแนะจากการศึกษา..... ๙๘

บรรณานุกรม..... ๙๙

ประวัติผู้วิจัย..... ๑๐๑

บทที่ ๑
บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสรู้ใหม่ ๆ พระองค์ทรงปริวิตกถึงสัตว์โลกทั้งหลายที่ทรงตกอยู่ในห้วงน้ำอันกว้างใหญ่และไฟที่ร้อนระอุ ๓ กองแผดเผา โดยไม่รู้ตัว แต่สัตว์โลกเหล่านั้นยังหลงระเริงมัวเมาอยู่ จะสอนก็ยากและลำบาก จึงไม่คิดจะสอน ต่อเมื่อท้าวมหาพรหมทรงอาราธนาจึงจำใจต้องสอน เบื้องต้นทรงเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ให้ดวงตาเห็นธรรมด้วยธรรมจักกัปปวัตนสูตร ต่อเมื่อพระองค์ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรจึงทำให้บรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งห้ารูป ถือว่าข้ามพ้นโอฆะได้ด้วยขันธ์ห้านั่นเอง จากนั้นพระพุทธองค์เสด็จไปโปรดชฎิลที่บูชาไฟ(อัคคิ)ที่เป็นของร้อน ด้วยอาทิตตปริยายสูตร ทำให้ชฎิลพันรูปบรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด และเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน

คำว่าโอฆะ โดยความหมาย หมายถึง โอฆะ คือ อวิชชา[๑] คือความไม่รู้ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการ โอฆะ คือ ห้วงน้ำใหญ่ คือการเวียนว่ายตายเกิด[๒] ในโลกมนุษย์และภพภูมิต่าง ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาใช้เรียกชื่อกิเลสประเภทหนึ่ง ดังคำอธิบายว่า ห้วงน้ำคือกิเลส[๓] ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ มีลักษณะท่วมทับ หรือทำให้บุคคลจมลงในห้วงของความทุกข์เหตุนั้นในพระไตรปิฎกจึงอธิบายความว่า กิเลสดุจน้ำสท่วมพาผู้ตกไปให้พินาศ[๔] เพราะเป็นห้วงน้ำใหญ่ที่ข้ามได้ยากและเป็นเครื่องผูกของ ชาติ ชรา มรณ โสก ปริเทว ในคัมภีร์อภิธรรมท่านยังกล่าวไว้ว่า ขันธ์ ๕ ยังเป็นอารมณ์ของ โอฆะ อีกด้วย[๕]

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ท่านจำแนกโอฆะไว้หลายประเภท เช่น โอฆะ ๔, โอฆะ ๕ และโอฆะ ๖ บรรดาโอฆะเหล่านี้ มีข้อควรสังเกตหลายประการ เช่น การจำแนกประเภท ในโอฆตรณสูตร[๖] ท่านจำแนกเป็นโอฆะ ๔ แต่ในมารธีตุสูตร ท่านจำแนกเป็นโอฆะ ๕ และโอฆะ ๖[๗]

---

[๑]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๑๑๐๖/๒๘๒.

[๒]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต),*พจนานุกรมพุทธศาสน์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๕๗๙.

[๓]สำ.ส.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๖.

[๔]ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๑๒/๒๒๑.

[๕]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๓/๑๗.

[๖]สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๒/๑๐๑.

[๗]สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๖๑/๒๑๔.

แนวทางปฏิบัติเพื่อก้าวล่วงโอฆะเหล่านั้นก็แตกต่างกัน เช่น โอฆตรณสูตร มีผู้ไปทูลถามปัญหาว่าพระองค์ทรงข้ามโอฆะ ได้อย่างไรพระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ผู้มีอายุ เราเองเมื่อไม่พัก ไม่เพียร จึงข้ามโอฆะได้”[๘] ในสัมพหุลภิกขุวัตถุตรัสว่า ภิกษุพึงตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ พึงละสังโยชน์เบื้องสูง ๕ และพึงเจริญอินทรีย์ ๕ ให้ยิ่งขึ้นไปภิกษุผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง ๕ ได้เราเรียกว่า ผู้ข้ามโอฆะได้ ขณะที่ในอาฬวกสูตรพระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาของยักษ์ว่า บุคคลข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา ข้ามอรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท ล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา[๙]

ในปฐมลกุณฏกภัททิยสูตรระบุว่า บุคคลหลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวงทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำไม่หลงเข้าใจว่า นี้เป็นของเรา นี้เป็นตัวเรา มีจิตหลุดพ้นได้เด็ดขาดอย่างนี้ ชื่อว่าข้ามพ้นโอฆะ ที่ตนยังไม่เคยข้ามได้ ไม่ต้องมีภพใหม่อีก[๑๐] ขณะที่ในโอฆสูตรกลับมีพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละโอฆะทั้ง ๔ ประการนี้[๑๑]

ขณะที่ในเขมาเถรีปทานมีประเด็นแตกต่างจากพระสูตรอื่น กล่าวคือ พระสูตรนี้ระบุว่าพระเขมาเถรีบวชมาแล้ว ๗ เดือน เห็นประทีปสว่างขึ้นและดับไป จึงมีใจสลด มีความเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง ฉลาดในปัจจยาการ ข้ามพ้นโอฆะ แล้วก็ได้บรรลุอรหัตตผล[๑๒] แสดงให้เห็นว่า การก้าวล่วงโอฆะในพระสูตรนี้ เน้นไปที่ความฉลาดในปัจจยาการ

นอกจากนั้นยังมีประเด็นเรื่องการจำแนกประเภทโอฆะเป็น ๔ บ้าง ๕ บ้าง ๖ บ้าง มีจุดประสงค์อย่างอะไร แม้วิธีการในการก้าวข้ามโอฆะก็เช่นเดียวกัน มีจุดประสงค์ หรือมีความแตกต่างในเชิงปฏิบัติในด้านบุคคล จริต บารมีหรือไม่อย่างไร ยิ่งไปกว่านั้น ในที่บางแห่ง โอฆะ ทำไมท่านเรียกว่า โยคะ จะเกี่ยวข้องกับ บุคคล สถานที่ และท้องถิ่นในสมัยนั้น ที่ใช้ภาษาแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร ล้วนเป็นประเด็นที่ชวนวิเคราะห์ทั้งสิ้น ส่วนอัคคิ ไฟคือกิเลส บางแห่งท่านกล่าวว่า อัคคิ ๓ คือ ไฟคือ ราคะ ไฟคือ โทสะ และไฟคือ โมหะ บางแห่งท่านกล่าวว่า ไฟ คือ อัคคิ ๑๐ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าศึกษาเปรียบเทียบกับ โอฆะ เช่นเดียวกันว่าท่านหมายถึงอะไร และจะเป็นหลักธรรมประเภทไหนอย่างไร

ส่วนคำว่าอัคคิ โดยความหมาย หมายถึง อัคคิ คือ ไฟกิเลส ที่มีความหมายเช่นนี้ ท่านกล่าวไว้ว่า ไฟกิเลส ย่อมเผาผลาญสัตว์ให้เร่าร้อน พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า อัคคิ (ไฟ คือ ราคะ ไฟ คือ โทสะ และ ไฟ คือ โมหะ) คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า อัคคิ คือไฟแห่งราคะ โทสะ และโมหะ เมื่อเผาผลาญบุคคลแล้ว สามารถทำให้บุคคลนั้นถึงแก่ความตายได้เพราะ ไฟ คือ ราคะ โทสะ และโมหะ ดังในพระไตรปิฎก ได้กล่าวว่า ภิกษุณีสาวรูปหนึ่ง ไปสู่โรงอุโบสถ ในวิหารชื่อว่าจิตตลบรรพต แล้วยืนดูรูปของบุคคลผู้รักษาประตูอยู่ ลำดับนั้น ราคะคือ ความกำหนัดในภายในของเธอจึง

---

[๘]สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑/๑.

[๙]สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

[๑๐]ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๖๑/๓๑๐.

[๑๑]สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๒/๑๐๑.

[๑๒]ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๗๓/๔๓๗.

เกิดขึ้น เธอถูกไฟ คือราคะนั้นนั่นแหละไหม้แล้วทำกาละ[๑๓] ส่วนไฟ คือ โทสะ บัณฑิตพึงทราบดังเช่นเทพพวกหนึ่งที่ชื่อว่ามโนปโทสิกะ เพราะความเผาผลาญของโทสะ จึงต้องจุติ และไฟ คือโมหะนั้น พึงทราบ ดังเช่น เทพพวกหนึ่ง ที่ชื่อว่า ขิฑฑาปโทสิกะ เพราะความเผาผลาญของโมหะก็ต้องจุติ จริงอยู่ความหลงลืมไม่ได้สติ ย่อมมีแก่เทพชื่อว่า ขิฑฑาปโทสิกะ ด้วยอำนาจแห่งโมหะ เพราะฉะนั้น เมื่อเทพเหล่านั้น ยังเวลาบริโภคอาหารให้เลยไปแล้ว เธอก็ย่อมทำกาละด้วยอำนาจแห่งความสนุกสนานร่าเริงนั้น[๑๔] ไฟคือกิเลสในพระไตรปิฎกยังกล่าวไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ก็อะไรเล่าชื่อว่า สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุเป็นของร้อน รูปทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยจักษุเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยจักษุเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์เป็นสุขเป็นทุกข์หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยแม้นั้นก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่และความตาย ร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น.

โสตเป็นของร้อน เสียงทั้งหลายเป็นของร้อน
ฆานะเป็นของร้อน กลิ่นทั้งหลายเป็นของร้อน
ชิวหาเป็นของร้อน รสทั้งหลายเป็นของร้อน
กายเป็นของร้อน โผฏฐัพพะทั้งหลายเป็นของร้อน

มนะเป็นของร้อน ธรรมทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยมนะเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยมนะเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือมิใช่ทุกข์มิใช่สุข ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย แม้นั้นก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่และความตายร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น[๑๕] เมื่อโลกคือหมู่สัตว์ถูกไฟทั้งหลาย ๑๑ กอง มีราคะ, โทสะ, โมหะ, ชาติ, ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกข์, โทมนัส, อุปายาส แผดเผาอยู่ บุคคลผู้ฉลาดควรที่จะสละซึ่ง ราคะ, โทสะ, โมหะ, ชาติ, ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกข์, โทมนัส, อุปายาส เพื่อการได้ภพใหม่ที่ดีและได้จุติในสวรรค์ ดังในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล เมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว เทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งมีวรรณะงาม ยังพระวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นแล้วจึงอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เทวดานั้นยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า เมื่อเรือนลูกไฟไหม้แล้ว เจ้าของเรือนขนเอาภาชนะได้ออกไปได้ ภาชนะนั้นย่อมเป็น

---

[๑๓]อภิ.วิ. (ไทย) ๗๘/๑๐๗๒/๙๒๗.

[๑๔]อภิ.วิ. (ไทย) ๗๘/๑๐๗๒/๙๒๘.

[๑๕]วิ.ม. (ไทย) ๖/๕๕/๑๐๕.

ประโยชน์แก่เขา ส่วนสิ่งของที่มิได้ขนออกไป ย่อมไหม้ในไฟนั้นฉันใด โลก (คือหมู่สัตว์) อันชราและมรณะ เผาแล้ว ก็ฉันนั้น ควรนำออก (ซึ่งโภค-สมบัติ) ด้วยการให้ทาน เพราะทานวัตถุที่บุคคลให้แล้วได้ชื่อว่านำออกดีแล้ว ทานวัตถุที่บุคคลให้แล้วนั้นย่อมมีสุข เป็นผล ที่ยังมิได้ให้ย่อมไม่เป็นเหมือนเช่นนั้น โจรยังปล้นได้ พระราชายังริบได้ เพลิงยังไหม้ได้ หรือสูญหายไปได้ อนึ่ง บุคคลจำต้องละร่างกายพร้อมด้วยสิ่งเครื่องอาศัยด้วยตายจากไป ผู้มีปัญญารู้ชัด ดั่งนี้แล้ว ควรใช้สอยและ ให้ทานเมื่อได้ให้ทานและใช้สอยตามควร แล้ว จะไม่ถูกติฉิน เข้าถึงสถานที่อันเป็นสวรรค์[๑๖]

ประเด็นเรื่องการจำแนกประเภทโอฆะเป็น ๔ บ้าง ๕ บ้าง ๖ บ้าง มีจุดประสงค์อย่างอะไร แม้วิธีการในการก้าวข้ามโอฆะก็เช่นเดียวกัน มีจุดประสงค์ หรือมีความแตกต่างในเชิงปฏิบัติในด้านบุคคล จริต บารมีหรือไม่อย่างไร ยิ่งไปกว่านั้น ในที่บางแห่ง โอฆะ ทำไมท่านเรียกว่า โยคะ จะเกี่ยวข้องกับ บุคคล สถานที่ และท้องถิ่นในสมัยนั้น ที่ใช้ภาษาแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร ล้วนเป็นประเด็นที่ชวนวิเคราะห์ทั้งสิ้น ส่วนอัคคิ ไฟคือกิเลส บางแห่งท่านกล่าวว่า อัคคิ ๓ คือ ไฟคือ ราคะ ไฟคือ โทสะ และไฟคือ โมหะ บางแห่งท่านกล่าวว่า ไฟ คือ อัคคิ ๑๐ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าศึกษาเปรียบเทียบกับ โอฆะ เช่นเดียวกันว่าท่านหมายถึงอะไร และจะเป็นหลักธรรมประเภทไหนอย่างไร

จากเนื้อหาที่ได้กล่าวมาข้างต้น เป็นเหตุให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาหลักธรรมการข้ามโอฆะและหลักธรรมในอัคคิ ว่าเป็นอย่างไร และเมื่อนำมาเปรียบเทียบกันระหว่าง หลักธรรมโอฆะ กับหลักธรรมอัคคิแล้วจะเป็นอย่างไร เพื่อจะทำให้ทราบหลักธรรมที่ใช้เป็นเครื่องข้ามโอฆะ และหลักธรรมใน อัคคิ จะข้ามโอฆะและอัคคิได้อย่างไร ทราบประเภทของโอฆะและอัคคิ เพื่อจะเป็นประโยชน์และเกื้อกูลกับผู้ที่สนใจต่อไป และสำหรับหลักธรรมที่ใช้ข้ามโอฆะและอัคคินั้นผู้วิจัยจะเลือกวิเคราะห์เฉพาะหลักธรรมที่น่าสนใจและหลักธรรมที่เป็นปรัชญาธรรมที่ยังไม่ชัดเจน หรือยังคลุมเคลืออยู่เท่านั้น

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ พระไตรปิฎกกล่าวถึงหลักธรรมเรื่องโอฆะไว้อย่างไร?มีพระสูตรใดบ้าง

๑.๒.๒ พระไตรปิฎกกล่าวถึงหลักธรรมเรื่องอัคคิไว้อย่างไรบ้าง?มีวิธีดับอัคคิอย่างไร

๑.๒.๓ วิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมเรื่องโอฆะและหลักธรรมเรื่องอัคคิแล้วจะเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาหลักธรรมเรื่องโอฆะในพระไตรปิฎก

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมเรื่องอัคคิในพระไตรปิฎก

๑.๓.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบหลักธรรมเรื่องโอฆะและอัคคิในพระไตรปิฎก

---

[๑๖]สำ.ส. (ไทย) ๒๔/๑๓๕-๑๓๖/๑๓๖-๑๓๗.

๑.๔ ขอบเขตของการศึกษา

๑.๔.๑ ด้านเอกสาร

๑. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเอกสารที่เป็นปฐมภูมิประกอบการศึกษา ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ฉบับครบ ๒๐๐ ปี แห่งราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ และอรรถกถาธรรมบท

๒. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเอกสารที่เป็นทุติยภูมิประกอบการศึกษา ได้แก่ เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นหนังสือ ตำรา เอกสารวิชาการอื่น ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ด้านเนื้อหา

๑. ผู้วิจัยมุ่งศึกษา ความหมาย ประเภท หลักธรรมเรื่องโอฆะ และความหมาย ประเภท หลักธรรมเรื่องอัคคิ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๒. เปรียบเทียบหลักธรรมเรื่องโอฆะ กับ หลักธรรมเรื่องอัคคิ ความหมาย ประเภท แตกต่างกันอย่างไร ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

เพื่อตอบปัญหาการวิจัยที่ต้องการทราบอยู่ ๓ ประเด็นคือ (๑) เพื่อศึกษาเรื่องโอฆะในพระไตรปิฎก (๒) เพื่อศึกษาเรื่องอัคคิในพระไตรปิฎก และ (๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบหลักธรรมเรื่องโอฆะและอัคคิในพระไตรปิฎก

๑.๕.๑ สืบค้นโอฆะในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๑.๕.๒ สืบค้นอัคคิในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๑.๕.๓ สังเคราะห์ โอฆะและอัคคิในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๑.๕.๔ วิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมเรื่องโอฆะและอัคคิในคัมภีร์พระไตรปิฎกในประเด็นต่าง ๆ เช่น ความหมาย การจัดหมวดหมู่ หลักธรรมที่ใช้สำหรับการก้าวล่วงโอฆะและการดับอัคคิ (ไฟ)

๑.๕.๕ เรียบเรียงเป็นผลงาน

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมเรื่องโอฆะในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๑.๖.๒ ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมเรื่องอัคคิในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๑.๖.๓ ทำให้ได้องค์ความรู้ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมที่ใช้เป็นเครื่องข้ามโอฆะกับหลักธรรมในการดับอัคคิจากพระไตรปิฎก

๑.๗ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมในโอฆะกับหลักธรรมในอัคคินี้ ถือเป็นงานวิจัยที่ยังใหม่อยู่ ยังไม่เคยมีใครศึกษาเรื่องนี้มาก่อน ถึงอย่างไรก็ตาม ก็ยังพอมีคัมภีร์ หนังสือและงานวิจัยที่พอจะเทียบเคียงได้ ซึ่งผู้วิจัยประมวลนำมาทบทวนเพื่อให้เห็นความเกี่ยวข้องในการใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับศึกษาวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

ว่าด้วยโทษของไฟ พระพุทธองค์ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้ มีอยู่เพราะไฟ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ๑. ทำให้ตาฝ้าฟาง ๒. ทำให้ผิวเสีย ๓. ทำให้ทุรพล ๔. ย่อมยังการคลุกคลีหมู่คณะให้เจริญ ๕. ย่อมยังดิรัจฉานกถาให้เป็นไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้แล มีอยู่เพราะไฟ[๑๗]

พระพุทธโฆสเถระ **คัมภีร์วิสุทธิมรรค** “สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วัดมหาธาตุยุราชรังสฤษฎิ์, ๒๕๔๘). ปริจเฉทที่ ๒๒ ญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ กล่าวถึงมรรคมีโพธิปักขิยธรรม ๓๗ บริบูรณ์ หมายถึงความบริบูรณ์ของโพธิปักขิยธรรมทั้งหลาย ๓๗ ประการ[๑๘] คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ และการละธรรมทั้งหลายด้วยมรรคญาณ การละสังโยชน์ ๑๐ ด้วยมรรคญาณ (ญาณ ๔)[๑๙] สังโยชน์ ๑๐ คือ

๑. รูปราคะ ความกำหนัดยินดีในรูปธรรม
๒. อรูปราคะ ความกำหนัดยินดีในอรูปธรรม
๓. มานะ ความถือตัว
๔. อุทธัจจะ ความคิดฟุ้งซ่าน
๕. อวิชชา ความไม่รู้ (สังโยชน์ ๕ นี้จัดเป็นสังโยชน์เบื้องสูง)
๖. สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่ามีอัตตา (ตัวตน)
๗. วิจิกิจฉา ความสงสัย
๘. สีลัพพตปรามาส ความยึดถือศีลและวัตร (ในทางงมงาย)
๙. กามราคะ ความกำหนัดในกามารมณ์
๑๐. ปฏิฆะ ความขัดเคือง (สังโยชน์ ๕ นี้จัดเป็นสังโยชน์เบื้องต่ำ)[๒๐]

---

[๑๗]อ.ปญ. (ไทย) ๓๖/๒๑๙/๔๑.

[๑๘]พระพุทธโฆสเถร, *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๔๑.

[๑๙]เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๑๔๙.

[๒๐]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) **พุทธธรรม** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘). พุทธธรรมเป็นหนังสืออธิบายหลักธรรม กฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต พุทธธรรมแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ สัจธรรมส่วนหนึ่ง กับจริยธรรมส่วนหนึ่ง สัจธรรมเป็นส่วนแสดงสภาวะหรือรูปลักษณะ และฝ่ายจริยธรรมเป็นฝ่ายข้อประพฤติปฏิบัติทั้งหมด[๒๑] บทที่ ๑๖ กล่าวถึง มัชฌิมาปฏิปทา หลักธรรมประพฤติปฏิบัติ และกระบวนธรรมแห่งความดับทุกข์ ของอริยมรรคองค์๘ บทที่ ๖ ว่าด้วยเรื่อง วิชชา วิมุตติ วิสุทธิ สันติ นิพพาน ประโยชน์สูงสุดที่จะได้รับจากชีวิตนี้ และกระบวนธรรมดับทุกข์ หรือปฏิจจสมุปบาทนิโรธวาร หรือกระบวนธรรมที่ทำให้เกิดทุกข์ และกระบวนธรรมที่ทำให้ทุกข์ดับ บทที่ ๑๐ สรุปเรื่องเกี่ยวกับนิพพาน จุดหมายสูงสุดของชีวิต เป็นจุดหมายที่ทุกคนเข้าถึงได้ในชาตินี้ ไม่จำกัดชั้นวรรณ เชื้อชาติ แต่อย่างใด เป็นสภาวะที่มนุษย์สามารถประจักษ์แจ้งได้ในชีวิตปัจจุบันนี้เอง[๒๒]

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) **ตัวกู – ของกู** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ธรรมสภา , ๒๕๔๕). เป็นหนังสืออธิบายแก่นของพระพุทธศาสนา ตามแนวทางของท่านพุทธทาสภิกขุ บทที่ ๓๒ หลักของการดับ ตัวกู ของกู วิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับความดับไม่เหลือแห่ง ตัวกู ของกู นั้นได้แก่สิ่งที่เรียกกันสั้นๆว่า มรรค ซึ่งแปลว่า ทาง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พรหมจรรย์ แต่ที่เก่าแก่ที่สุดเรียกว่า ธรรม ธรรมะเองนั่นแหละเป็นตัวทาง หรือสิ่งที่เป็นทางได้แท้จริงนั่นเองคือ ธรรมะ ข้อนี้ทำให้กล่าวได้ว่า เห็นธรรมะ ก็คือ เห็นทาง และการบรรลุถึงจุดหมายปลายทาง ก็คือการบรรลุถึงขั้นสูงสุดของธรรมะ ซึ่งเรียกว่าความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ หรือ พระนิพพาน หรืออะไรอื่นอีกหลายอย่างแล้วแต่จะเรียก ซึ่งในที่นี้เราเรียกว่า ความดับไม่เหลือแห่ง ตัวกู ของกู ดังนั้นวิธีปฏิบัติเพื่อความดับไม่เหลือแห่ง ตัวกู ของกู จึงได้แก่สิ่งที่ เรียกว่าทางหรือเรียกว่า อริยมรรคประกอบด้วย[๒๓]

พระญาณสิทธาจารย์ (หลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร) **พระธรรมเทศนา** ความร้อนคือกิเลส กิเลสเหมือนกับไฟ ไฟมันเป็นของร้อน ไม่ว่าไฟนั้นจะเป็นไฟ วันไหน เดือนไหน ยุคใด สมัยใดก็ตาม ไฟธรรมดานี่แหละมันร้อน กิเลสในใจมนุษย์เรานั้นมันเป็นไฟ ไหม้หัวใจของตนอยู่ทุกเวลาเรายังเด็กเล่นนอยู่ไฟไหม้ไม่ได้ไม่ได้ (อย่างไร) ก็เหมือนไฟภายนอกเด็กไปเผลอเข้า มันไปเหยียบเข้าไฟก็ไหม้เท้าไหม้ตีนเหยียบมากก็ไหม้มากเข้าสู่กองไฟก็ตายเลย

กิเลสราคะกิเลสโทสะกิเลสโมหะ ต้องภาวนาดูจึงจะรู้ว่ากิเลสมันอยู่ตรงไหนจะเลิกละได้โดยวิธีใดเราต้องตั้งตัวตั้งใจขึ้นมาอย่าไปปล่อยให้อำนาจฝ่ายต่ำเข้ามาทับถมจิตใจเมื่อจิตมันไม่มีความเพียรปล่อยให้กิเลสมันทับถม กายมันก็อ่อนแอท้อแท้ขี้เซาเหงานอนมันก็ไหลมาเทมาก็เพราะจิตมันไม่

---

[๒๑]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐.

[๒๒]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๑.

[๒๓]พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *ตัวกู-ของกู ฉบับสมบูรณ์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒๑-๒๒๒.

มีความเพียรจิตมันไม่ตื่นขึ้นไม่ลุกขึ้น จิตมันอ่อนแอ ท้อแท้จิตมันขุ่นมัว มันไม่ใส พุทโธไม่อยู่ในจิตใจ จิตใจไม่เข้าถึงพุทโธ พุทโธอยู่ภายในใจสว่างแจ้ง ไม่หลงใหลไปตามคนสัตว์วัตถุธาตุทั้งหลาย[๒๔]

พระมหานพดล นวตลปญฺโญ และพระมหามิตร ฐิตปญฺโญ, **อกุศลมูลรากเหง้าแห่งความเป็นไฟ (อัคคิ)ไฟ** ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นรากเหง้าของอกุศลกรรมทั้งปวง เพราะเป็นต้นเหตุแห่งการเผาลนใจซึ่งสามารถจัดได้ดังนี้ “ราคัคคิ”ไฟคือราคะความยินดีความกระสันอยากในกามคุณ “โทสัคคิ”ไฟคือโทสะ ความพยาบาท อาฆาต ไม่พอใจ คิดประทุษร้าย “โมหัคคิ” ไฟคือโมหะ ความหลง ไม่รู้ไม่พิจารณา ไม่เข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง อารมณ์เหล่านี้จะเกิดขึ้นได้นั้นจำเป็นต้องอาศัยอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ได้รับรู้จากสิ่งภายนอก คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสแล้วส่งผลให้มีการปรุงแต่งภายในจิตเกิดราคะความกำหนัดยินดี เกิดโทสะความไม่พอใจ หวาดระแวงในสิ่งรอบข้างและเกิดความลุ่มหลงหวงแหนในสิ่งที่ได้จนเกิดอวิชชาภายในใจ[๒๕]

ดร. รุ่งเรือง ลิ้มชูปฏิภาณ์ **กระบวนจิตและแบบจำลองมาตรฐานของชีวิต** กล่าวว่า พระพุทธศาสนาสอนให้อย่ายึดติดในสิ่งต่าง ๆ แม้กระทั้งความรู้ที่ได้เล่าเรียนมา แต่ให้อาศัยความรู้จากการสังเกตและการเรียนรู้จากการปฏิบัติอบรมจิตตามความจริงเป็นสำคัญ กล่าวคือ ความรู้ต่าง ๆ ในธรรมทั้งหลายเป็นเพียงหนทางที่จะเดินตาม ไม่ใช่เป้าหมาย เป้าหมายคือ การปฏิบัติให้รู้แจ้งในธรรมชาติของจิต และเมื่อสามารถพัฒนาจิตให้มีสติสัมปชัญญะ ไม่ยึดติดในอารมณ์ จิตก็จะรับรู้แล้วปล่อยวาง จิตจึงเป็นประภัสสรตามธรรมชาติ สมดังพระพุทธองค์ที่ตรัสสอนว่า อย่ายึดติดในธรรม อันเป็นแพที่ใช้ข้ามฟาก เมื่อข้ามแม่น้ำเสร็จแล้ว ก็ต้องปล่อยละเสีย ไม่ควรแบกแพในการเดินทาง[๒๖]

ผศ.ดร. อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน **สุขวิถี** กล่าวถึง บุคคลควรทำสมรรถภาพจิตของตนให้มีสมาธิมั่นคง เข้มแข็ง รักษาสุขภาพจิตของตนไว้ให้ดี เพื่อให้จิตสั่งการกายให้แสดงพฤติกรรมออกมาในทางที่ดี น่าปรารถนา สุขภาพจิตที่ดีสมบูรณ์สามารถวัดได้จากหลักเกณฑ์ดังนี้ (๑) มีจิตเข้มแข็ง มีความสามารถควบคุมตนเองได้ ระลึกรู้เท่าทัน ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ (๒) มีจิตรู้ตนเองดี ไม่สำคัญตนเองผิดไปจากความเป็นจริง มีความพร้อมที่จะปรับปรุงตนเอง (๓) มีจิตเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เข้าใจโลก และชีวิต ชอบทำความดีและเสียสละ (๔) มีจิตรู้และเข้าใจความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตและสิ่งแวดล้อมดีตามความเป็นจริง ไม่หลงยึดมั่นในชีวิตและสิ่งแวดล้อม (๕) มีจิตไม่สะสมความเครียดทางอารมณ์ รู้เท่าทันอารมณ์ และรู้จักปล่อยวาง[๒๗]

---

[๒๔]พระญาณสิทธาจารย์ (หลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร), *ไฟราคะ*, อิเล็คทรอนิกส์ pdf.(http://www2 . tsu.ac.th/coop/files/kampain.pdf วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๖๕.

[๒๕]พระมหานพดล นวตลปญฺโญ และพระมหามิตร ฐิตปญฺโญ, “อกุศลมูลรากเหง้าแห่งความเป็นไฟ (อัคคิ) ไฟ”, บทความวิชาการ, *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๖๔.

[๒๖]รุ่งเรือง ลิ้มชูปฏิภาณ์, *กระบวนจิตและแบบจำลองมาตรฐานของชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซัม ซิสเท็ม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕๑.

[๒๗]อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน, *สุขวิถี*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (มหาสารคาม : อภิชาตการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙๗.

๑.๗.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๕ เรื่อง ได้แก่

๑. พระราเชนทร์ วิสารโท(ไชยเจริญ) การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักพุทธธรรม สรุปความว่า หลักคำสอนเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง สังคม การปกครอง หลักคำสอนสำหรับบุคคลพึงปฏิบัติต่อกันตามหน้าที่ หลักการคบมิตร หลักธรรมที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ และธรรมชาติแวดล้อม นอกจากนั้นยังมีหลักธรรมเพื่อพัฒนามนุษย์ให้ไปสู่ความหลุดพ้น โดยมีแนวทางการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขาที่พัฒนาคนทั้งด้านพฤติกรรม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา ซึ่งการพัฒนาต้องศึกษาทั้งเนื้อหา (ปริยัติ) การลงมือปฏิบัติ (ปฏิบัติ) เพื่อให้เข้าใจกฎแห่งธรรมชาติ หรือกฎของชีวิต อันจะนำไปสู่ ศีลภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา เพื่อให้เกิดดุลยภาพแห่งการพัฒนาอย่างแท้จริง เป็นการพัฒนาคุณสมบัติในตนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม ให้เกิดผลสร้างการมีชีวิตอยู่ร่วมกับคนอื่นอย่างเป็นสุข พระพุทธศาสนามีเป้าหมายสูงสุดในการพัฒนาชีวิตของมนุษย์เพื่อการพัฒนาจากความเป็นปุถุชนไปสู่ความเป็นอริยบุคคล มีความเป็นพระอรหันต์เป็นการพัฒนาตนขั้นสูงสุด[๒๘]

๒. พระมะลิน กิตฺติปาโล (แสวงมิ้ม) ความสำคัญของศรัทธาในพระพุทธศาสนา สรุปความว่าหลักธรรมที่เริ่มต้นด้วยศรัทธาและปัญญาคืออริยธรรม คือ ธรรมที่ทำให้ผู้ประพฤติเป็นอริยบุคคลมี ๔ อย่างคือ

๑. สทฺธาย ตรติ โอฆํ คนข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา
๒. อปฺปมาเทน อณฺณวํ ข้ามอรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท
๓. วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ ล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร
๔. ปญฺญาย ปริสุชฺฌติ บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา[๒๙]

๓. พระมหาบุญก์หนา อภิปุญโญ (บุญศักดิ์) การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องสมาธิในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับคัมภีร์วิมุตติมรรค สรุปความว่า การทำสมาธิให้เข้าถึงอริยมรรคองค์ ๘ สมาธิก็คือขบวนการพัฒนาวิญญาณให้มีรูปแบบที่สูงขึ้น อันจะเป็นหนทางสายเดียวที่จะได้บรรลุนิพพาน การเจริญสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นการฝึกตนเอง และเป็นการเรียนรู้มีจุดมุ่งหมายเพื่อฝึกสมาธิที่ถูกต้อง (สัมมาสมาธิ) ซึ่งเป็นยอดแห่งมรรคมีองค์ ๘ สัมมาสมาธิจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีความบริสุทธิ์แห่งศีล ความบริสุทธิ์แห่งศีลซึ่งเป็นพื้นฐาน ตามหลักพระพุทธศาสนาตั้งแต่เริ่มต้นเบื้องต้นที่จำเป็นอันจะนำไปสู่สมาธิ[๓๐]

---

[๒๘]พระราเชนทร์ วิสารโท(ไชยเจริญ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักพุทธธรรม”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖, บทคัดย่อ

[๒๙]พระมะลิน กิตฺติปาโล(แสวงมิ้ม), “ความสำคัญของศรัทธาในคำสอนของพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๐, หน้า ๖๐.

[๓๐]พระมหาบุญก์หนา อภิบุญโญ(บุญศักดิ์), “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องสมาธิในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับคัมภีร์วิมุตติมรรค”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙, หน้า ๙๗.

การฝึกตนเองจนถึงที่สุดย่อมสอดคล้องกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งนำบุคคลไปสู่ทางแห่งความหมดจด คือ วิสุทธิมรรค อันเป็นทางแห่งความหมดจดจากกิเลสและทางแห่งความหลุดพ้น คือ วิมุตติมรรค อันเป็นทางแห่งการพ้นทุกข์ ท่านพระพุทธโฆษาจารย์และท่านพระอุปติสสะเถระมีวิธีการสอนเรื่องสมาธิที่แตกต่างกัน ความแตกต่างดังกล่าวเป็นเพียงวิธีการในขั้นเบื้องต้น ส่วนความเหมือนกันคือการฝึกจิตที่จะนำผู้ปฏิบัติไปสู่เนื้อแท้แห่งคำสอนของพระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การชำระจิตให้บริสุทธิปราศจากกิเลสและความชั่วทั้งหลายเพื่อสร้างพลังที่แท้จริงขึ้นเพื่อบรรลุถึงความรู้ที่สมบูรณ์บริบูรณ์ซึ่งเป็นวิธีที่จะพ้นทุกข์พ้นโศกไปเสียนั่นคือความสิ้นภพ[๓๑]

๔. พระมหาสมพงษ์ สุขุมาโล (สิงห์สุพรรณ) การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสังสารวัฏในพุทธศาสนาเถรวาท วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สรุปความว่า เรื่องสังสารวัฏและการเวียนว่ายตายเกิดนี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์และชีวทัศน์ในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับปัญหาชีวิตของมนุษย์เราได้ทุกแง่ทุกมุม ทำให้ไม่ต้องหดหู่กระสับกระส่ายน้อยใจในชะตา ชีวิตของตนเองและไม่ต้องคอยอิจฉาริษยาความสุขของผู้อื่น เพราะเราได้เห็นแจ้งแล้วว่า ความทุกข์และความรุ่งเรืองตลอดถึงความล้มเหลวในชีวิตของแต่ละคนนั้นล้วนแต่เป็นผลรวมแห่งกรรมของตนหรือกรรมแห่งหมู่คณะของตนทั้งนั้น

ตามทัศนะของพุทธศาสนาแล้ว สังสารวัฏนับเป็นสิ่งหนึ่งที่น่าจะช่วยให้บุคคลมองชีวิตในสายยาว ไม่มองในสายสั้นเพียงเพื่อความสุขความสมปรารถนากันเฉพาะในปัจจุบันโดยไม่คำนึงถึงทุกข์โทษอันจะมีมาในชาติหน้า ช่วยให้อดทนได้สามารถประคับประคองใจให้สงบอยู่ได้แม้ในยามทุกข์ ดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา ความรู้สึกและสภาพชีวิตเช่นนี้ ย่อมช่วยให้สังคมสงบสุขปราศจากการเบียดเบียนกัน ก็การเบียดเบียนประหัดประหารล้างผลาญกันทั้งโดยตรงและโดยอ้อมมิใช่หรือที่เป็นอุปสรรคถ่วงที่สำคัญต่อการพัฒนาชีวิต[๓๒]

๕. พระครูสังฆรักษ์ประนอม จตฺตมโล (กลักย้อม) ศึกษาเปรียบเทียบความโกรธและวิธีระงับความโกรธในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสตศาสนา **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สรุปความว่า เรื่องความโกรธและวิธีระงับความโกรธในพระพุทธศาสนาเถรวาท ความโกรธ หรือกิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความอาฆาต ความพยาบาท คิดประทุษร้าย ย่อมก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อตนเองและผู้อื่นด้วย อันมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายใน คือ (๑) อวิชชา (๒) อกุศลมูล (๓) อโยนิโสมนสิการ และจากปัจจัยภายนอก คือ อาฆาตวัตถุ ซึ่งมีวิธีระงับอยู่ ๕ ประการ คือ (๑) สมาธิ (๒) ปัญญา (๓) สัจจะ ขันติ ทมะ จาคะ (๔) มนสิการ (๔) พิจารณา (๕) มีสติรู้ตัว ผู้ที่สามารถระงับความโกรธได้ ย่อมมีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ผู้เจริญเมตตา ย่อมมีจิตมั่นในความเมตตา ส่งผลให้

---

[๓๑]พระมหาบุญก์หนา อภิบุญโญ (บุญศักดิ์), “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องสมาธิในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับคัมภีร์วิมุตติมรรค”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙, หน้า ๙๗- ๙๙.

[๓๒]พระมหาสมพงษ์ สุขุมาโล (สิงห์สุพรรณ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสังสารวัฏในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๓๘, หน้า ๖๐- ๗๙.

ได้รับอานิสงส์ คือ หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันร้าย จิตตั้งมั่นได้เร็ว สีหน้าสดใส และสามารถพัฒนาจิตสูงขึ้นไปด้วยการเจริญสมาธิ การทำจิตให้ตั้งมั่นในระดับฌานต่าง ๆ มีปฐมฌาน เป็นต้น แล้วดำเนินไปถึงขั้นวิปัสสนา คือพิจารณาธรรมด้วยปัญญาเห็นความจริงของสังขารคือ ขันธ์ ๕ เป็นต้น มิใช่สัตว์บุคคลตัวตนอะไรทั้งสิ้นเห็นชัดด้วยปัญญาจึงละโลภะ โทสะ โมหะ จนไปถึง (สมุจเฉทปหาน) เป็นการละกิเลสที่เด็ดขาด[๓๓]

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๘.๑ เรื่องที่จะศึกษาคือ ศึกษาค้นคว้าเรื่องโอฆะและเรื่องอัคคิในพระไตรปิฎกถึงความหมาย ประเภท รวมถึงวิธีข้ามโอฆะและดับอัคคิ(ไฟ)จากพระสูตรต่างๆ

๑.๘.๒ วิธีการในการทำวิจัย สืบค้น

๑.๘.๒.๑ เนื้อหาในพระสูตรต่าง ๆ

๑. หลักธรรมเรื่องโอฆะของพระสูตรต่างๆ

๒. หลักธรรมเรื่องอัคคิของพระสูตรต่าง ๆ

๓. วิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมเรื่องโอฆะกับอัคคิในพระสูตรต่าง ๆ

๑.๘.๒.๒ โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบในประเด็น

๑. ความหมาย

๒. ประเภทต่าง ๆ

๓. หลักธรรมที่ใช้ข้ามโอฆะ

๔. หลักธรรมที่ใช้ข้ามอัคคิ (ไฟ)

๑.๘.๓ สิ่งที่จะเกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ คือได้ความหมาย ประเภท และหลักธรรมจากที่มีอยู่เดิม ว่ามีผลเป็นอย่างไร ซึ่งแต่ละพระสูตรนั้นต่างมีวิธีที่ไม่เหมือนกัน แล้วผลจะเป็นอย่างไร ?

๑.๙ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๙.๑ **โอฆะ** หมายถึง กิเลสดุจน้ำท่วมพาผู้ตกไปให้พินาศหมายถึง ห้วงน้ำใหญ่ที่ข้ามได้ยาก หมายถึง ห้วงน้ำคือ กิเลส

๑.๙.๒ **อัคคิ** หมายถึง ไฟ คือกิเลส ที่เผาผลาญบุคคลให้พินาศ หรือ ไฟ คือความเร่าร้อนของกิเลสที่เผาผลาญบุคคลลงสู่อบาย

---

[๓๓]พระครูสังฆรักษ์ประนอม จตฺตมโล (กลักย้อม), “ศึกษาเปรียบเทียบความโกรธและวิธีระงับความโกรธในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสตศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗, บทคัดย่อ.

บทที่ ๒
หลักธรรมโอฆะในพระสุตตันตปิฎก

บทที่ ๒ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับหลักธรรมโอฆะ ในพระสุตตันตปิฎก ซึ่งประกอบด้วย ความหมายของโอฆะ และ หลักธรรมโอฆะในพระสุตตันตปิฎก มีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ ความหมายของโอฆะ

คำว่าโอฆะ หมายถึง ห้วงน้ำคือสงสาร ห้วงน้ำคือการเวียนว่ายตายเกิด[๑] ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาใช้เรียกชื่อกิเลสประเภทหนึ่ง ดังคำอธิบายว่า ห้วงน้ำคือกิเลส[๒] ที่เป็นเช่นนั้นเพราะมีลักษณะท่วมทับ หรือทำให้บุคคลจมลงในห้วงของความทุกข์ เหตุนั้นในพระไตรปิฎกจึงอธิบายความว่า กิเลสดุจกระแสน้ำท่วมพาผู้ตกไปให้พินาศ[๓] หรือว่าเป็นดุจกระแสน้ำอันท่วมใจสัตว์ เพราะเป็นห้วงน้ำใหญ่ที่ข้ามได้ยาก[๔] พระพุทธองค์ยังตรัสอีกว่า เป็นที่มืด และเป็นเครื่องข้องเครื่องผูกของชาติ ชรา มรณ โสก ปริเทว[๕] นอกจากนั้นใน เถร เถรี คาถายังกล่าวไว้ว่า เป็นเหมือนตะปูตรึงจิต และเป็นป่วงแห่งมาร[๖] ในคัมภีร์ภิธรรมปิฎกยังกล่าวไว้ว่า โอฆะ คือ อวิชชา[๗] ขันธ์ ๕ ยังเป็นอารมณ์ของ โอฆะ อีกด้วย[๘]

คำว่าโอฆะในบางพระสูตร ท่านก็เรียกว่า โยคะ เช่น ในอัฏฐกนาครสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่า คหบดี ธรรมอันเป็นเอกแม้นี้แล ซึ่งเป็นที่หลุดพ้นแห่งจิตที่ยังไม่หลุดพ้นเป็นที่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้นไป และเป็นที่บรรลุธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม[๙] และท่านได้ขยายไว้ในสังคีติสูตรว่าโยคะคือ โยคะ ๔ (สภาวะอันประกอบสัตว์ไว้ในภพ)

---

[๑]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๕๗๙.

[๒]สำ.ส.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๖.

[๓]ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๑๒/๒๒๑.

[๔]ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๑๔/๑๔.

[๕]ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๐๕๙/๗๕๒.

[๖]ขุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๑๐/๕๕๔.

[๗]อภิ.ธ. (ไทย) ๓๔/๑๑๐๖/๒๘๒.

[๘]อภิ.ธ. (ไทย) ๓๕/๓๓/๑๗.

[๙]ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๙/๒๑.

๑. กามโยคะ (โยคะคือกาม)　　๒. ภวโยคะ (โยคะคือภพ)

๓. ทิฏฐิโยคะ (โยคะคือทิฏฐิ)　　๔. อวิชชาโยคะ (โยคะคืออวิชชา)[๑๐]

ซึ่งมีความหมายเดียวกันกับในโอฆตรณสูตร ที่พระอรรถาจารย์ขยายความว่า โอฆะในพระสูตรนี้หมายถึงโอฆะ ๔ คือ

๑. กาโมฆะ (โอฆะคือกาม)　　๒. ภโวฆะ (โอฆะคือภพ)

๓. ทิฏโฐฆะ (โอฆะคือทิฐิ)　　๔. อวิชโชฆะ (โอฆะคืออวิชชา)[๑๑]

โดยความหมายแล้ว ไม่ได้แตกต่างกันเลยจะต่างกันเฉพาะพยัญชนะเท่านั้นคือคำว่า โอฆะ กับ โยคะ นั้นเอง

ส่านโอฆะ ๕ และโอฆะ ๖ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มารธีตุสูตร กล่าวถึง โอฆะ ๕ และโอฆะ ๖ ว่าบุคคลมีกายอันสงบ มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว เป็นผู้ไม่มีอะไร ๆ เป็นเครื่องปรุงแต่ง มีสติ ไม่มีความอาลัย รู้ทั่วธรรม มีปกติเพ่งพินิจอยู่ด้วยฌานที่ ๔ อันหาวิตกมิได้ ย่อมไม่กำเริบ ไม่ซ่านไป ไม่เป็นผู้ย่อท้อ

ภิกษุในศาสนานี้มากไปด้วยวิหารธรรมอย่างนี้ จึงข้ามโอฆะทั้ง ๕ ได้ บัดนี้ เธอข้ามโอฆะที่ ๖ ได้แล้ว ภิกษุผู้เพ่งฌานอย่างนี้มาก กามสัญญาทั้งหลายจับยึดเธอไม่ได้ จึงห่างเหินไป[๑๒]

โอฆะ ๕ ท่านขยายความว่าหมายถึง กิเลสที่เป็นไปในทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และโอฆะ ๖ ท่านขยายความว่า หมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ[๑๓] คือ กิเลสที่เข้ามากระทบทางทวารทั้ง ๖ คือ ตา เห็นรูป หู ได้ยินเสียง จมูก ได้ดมกลิ่น ลิ้น ได้สัมผัส รส ใจ สัมผัสกับ ธรรมารมณ์แล้วมีความยินดี และยินร้าย ล้วนเป็นกิเลสทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น ยินดีหรือยินร้าย

๒.๒ โอฆะที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก

โอฆะที่อยู่ในพระสูตรนี้ ผู้วิจัยยกเอามาแต่หัวข้อธรรมเท่านั้น ซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ฉบับครบ ๒๐๐ ปี แห่งราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์ เล่มที่ ๑๑-๗๔ และอรรถกถาธรรมบท ตามที่อ้างอิงไว้ในงานวิจัยนี้

๒.๒.๑ โอฆะใน สังยุตตนิกาย สคาถวรรค

โอฆตรณสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหา แก่เทวดาองค์หนึ่ง ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐ เขตกรุงสาวัตถี จบเทศนาแล้วเทวดาฟังวิสัชนาปัญหานี้แล้วดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้วก็หายไป ณ ที่นั้นแล

---

[๑๐]ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๒.

[๑๑]สำ.ส.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๖.

[๑๒]สำ.สคา. (ไทย) ๑๕/๑๖๑/๒๑๔-๒๑๕.

[๑๓]สำ.ส.อ. (ไทย) ๑/๑๖๑/๑๗๙.

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐ เขตกรุงสาวัตถี ครั้นเมื่อราตรีผ่านไป เทวดาองค์หนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ พระองค์ทรงข้ามโอฆะ ๔ ได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาของเทวดาว่า “ผู้มีอายุ เราเองเมื่อไม่พัก ไม่เพียร จึงข้ามโอฆะได้” เทวดาทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ก็พระองค์เมื่อไม่พักไม่เพียรทรงข้ามโอฆะได้อย่างไร” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ผู้มีอายุ เมื่อใดเรานั้นยังพักอยู่ เมื่อนั้นเราก็ยังจมอยู่ เมื่อใดเรายังเพียรอยู่ เมื่อนั้นเราก็ยังลอยอยู่แน่นอน เราไม่พักไม่เพียรอย่างนี้แล จึงข้ามโอฆะได้”[๑๔]

มารธีตุสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงทรมานธิดามาร ซึ่งจะมาขอบเรอพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้าได้ขับไล่นางตัณหา นางอรดี และนางราคา ผู้มีรูปน่าทัศนายิ่ง ซึ่งได้มาแล้วในที่นั้นให้หนีไป เหมือนลมพัดปุยนุ่น

ครั้งนั้นแล มารธิดาทั้ง ๓ คือ นางตัณหา นางอรดี นางราคา พากันเข้าไปหาพระยามารถึงที่อยู่ ครั้นแล้วจึงถามพระยามารด้วยคาถาว่า ข้าแต่คุณพ่อ คุณพ่อมีความเสียใจด้วยเหตุอะไร หรือเศร้าโศกถึงผู้ชายคนไหน หม่อมฉันจักผูกผู้ชายคนนั้นด้วยบ่วง คือราคะ นำมาถวาย เหมือนบุคคลผูกช้างมาจากป่า ฉะนั้น ชายนั้นจักตกอยู่ในอำนาจของคุณพ่อ

พระยามารกล่าวว่า ชายนั้น เป็นพระอรหันต์ผู้ดำเนินไปดีแล้วในโลก ไม่เป็นผู้อันใคร ๆ พึงนำมาด้วยราคะได้ง่าย ๆ ก้าวล่วงบ่วงมารไปแล้ว เพราะฉะนั้น เราจึงเศร้าโศกมาก

ครั้งนั้นแล มารธิดา คือ นางตัณหา นางอรดี นางราคา จึงพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้น แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจักขอบำเรอพระบาทของพระองค์

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงใส่พระทัยถึงคำของนางมารธิดาเหล่านั้น เพราะพระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม

ลำดับนั้น มารธิดา คือนางตัณหา นางอรดี นางราคา จึงหลีกออกไป ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วร่วมคิดกันอย่างนี้ว่า ความประสงค์ของบุรุษมีต่าง ๆ กันแล อย่ากระนั้นเลย พวกเราควรนิรมิตเพศเป็นนางกุมาริกาคนละร้อย ๆ.

ลำดับนั้น มารธิดา คือ นางตัณหา นางอรดี นางราคา จึงพากันนิรมิตเพศเป็นนางกุมาริกาคนละร้อย ๆ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจะขอบำเรอพระบาทของพระองค์

พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงใส่พระทัยถึงถ้อยคำของมารธิดา เพราะพระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม

---

[๑๔]สำ.สคา. (ไทย) ๒๔/๑-๓/๑-๒.

ลำดับนั้น มารธิดาทั้ง ๓ คือ นางตัณหา นางอรดี นางราคาพากันหลีกไป ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ร่วมคิดกันอย่างนี้ว่า ความประสงค์ของบุรุษมีต่าง ๆ กัน อย่ากระนั้นเลย พวกเราควรพากันจำแลงเพศเป็นหญิงยังไม่เคยคลอดบุตรคนละร้อย ๆ.

ลำดับนั้น มารธิดาทั้ง ๓ คือ นางตัณหา นางอรดี นางราคา จึงพากันจำแลงเพศเป็นหญิงยังไม่เคยคลอดบุตรคนละร้อย ๆ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจะขอบำเรอพระบาทของพระองค์

ถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มิได้ทรงใส่พระทัยถึงเลย เพราะพระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม.

ฝ่ายนางตัณหา นางอรดี นางราคา พากันหลีกไป ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ร่วมคิดกันอย่างนี้ว่า ความประสงค์ของบุรุษทั้งหลายมีต่าง ๆ กัน อย่ากระนั้นเลย พวกเราควรจำแลงเพศเป็นหญิงที่คลอดบุตรแล้วคราวเดียวคนละร้อย ๆ

ลำดับนั้นแล นางตัณหา นางอรดี นางราคา พากันจำแลงเพศเป็นหญิงคลอดแล้วคราวเดียวคนละร้อย ๆ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจะขอบำเรอพระบาทของพระองค์

ถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มิได้ทรงใส่พระทัยถึง เพราะพระ-องค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม

ลำดับนั้นแล นางตัณหา นางอรดี นางราคา จึงพากันจำแลงเพศเป็นหญิงที่คลอดบุตรแล้ว ๒ ครา คนละร้อย ๆ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ฯลฯ

แม้ถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มิได้ทรงใส่พระทัยถึง เพราะพระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม.

ลำดับนั้น นางตัณหา นางอรดี นางราคา จึงพากันจำแลงเพศเป็นหญิงกลางคน คนละร้อย ๆ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ

ถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มิได้ทรงใส่พระทัยถึงเลย เพราะพระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม.

ลำดับนั้น นางตัณหา นางอรดี นางราคา จึงพากันจำแลงเพศเป็นหญิงผู้ใหญ่คนละร้อย ๆ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจนถึงที่ประทับ

แม้ถึงอยู่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มิได้ทรงใส่พระทัยถึงเพราะพระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในความสิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม

ลำดับนั้น มารธิดา คือ นางตัณหา นางอรดี นางราคา พากันหลีกไป ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว จึงพูดกันว่า เรื่องนี้จริงดังบิดา เราได้พูดไว้ว่า ชายนั้นเป็นพระอรหันต์ ผู้ดำเนินไปดีแล้วในโลก ไม่เป็นผู้อันใคร ๆ พึงนำ มาด้วยราคะได้ง่าย ๆ ก้าวล่วงบ่วงแห่งมารไปได้แล้ว เพราะฉะนั้น เราจึงเศร้าโศกมาก ก็ถ้าพวกเราพึงเล้าโลมสมณะหรือพราหมณ์คนใดที่ยังไม่หมดราคะ ด้วยความพยายามอย่างนี้ หทัยของสมณะหรือพราหมณ์คนนั้นพึงแตก หรือโลหิตอุ่นพึงพลุ่งออกจากปาก หรือพึงถึงกับ

เป็นบ้า หรือถึงความมีจิตฟุ้งซ่าน (จิตลอย) เหมือนอย่างไม้อ้อสดอันลมพัดขาดแล้ว ย่อมหงอยเหงาเหี่ยวแห้ง แม้ฉันใด สมณะหรือพราหมณ์นั้นพึงซูบซีดเหี่ยวแห้งไป ฉันนั้นเหมือนกัน

ครั้นแล้ว นางตัณหา นางอรดี นางราคา พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง นางตัณหามารธิดา ครั้นยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า ท่านถูกความโศกทับถมหรือ จึงได้มาซบเซาอยู่ในป่าอย่างนี้ ท่านเสื่อมจากทรัพย์เครื่องปลื้มใจแล้วหรือ หรือว่ากำลังปรารถนาอยู่ ท่านได้ทำความชั่วอะไร ๆ ไว้ในบ้านหรือ เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่ทำมิตรภาพกับชนทั้งปวงเล่า หรือว่าท่านทำมิตรภาพกับใคร ๆ ไม่สำเร็จ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า เราชนะเสนาคือปิยรูปและสาตรูป (รูปที่รักและรูปที่พอใจ) เป็นผู้เดียวเพ่งอยู่ ได้รู้ความบรรลุประโยชน์ และความสงบแห่งหทัย ว่าเป็นความสุข เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ทำความเป็นมิตรกับชนทั้งปวง และความเป็นมิตรกับใคร ๆ ย่อมไม่อำนวยประโยชน์ให้แก่เรา

ลำดับนั้น นางอรดีมารธิดาได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า ภิกษุในพระศาสนานี้มีปกติอยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างไหนมา จึงข้ามโอฆะทั้ง ๔ แล้ว เวลามิได้ข้ามโอฆะที่ ๖ แล้ว กามสัญญาทั้งหลายย่อมห้อมล้อมไม่ได้ซึ่งบุคคลผู้เพ่งฌานอย่างไหนมาก

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า บุคคลมีกายอันสงบแล้ว มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว เป็นผู้ไม่มีปัจจัยอะไร ๆ เป็น เครื่องปรุงแต่ง มีสติ ไม่มีความอาลัย ได้รู้ตัวซึ่งธรรม มีปกติเพ่งอยู่ด้วยฌานที่ ๔ อันหาวิตกมิได้ ย่อมไม่กำเริบ ไม่ซ่านไป ไม่เป็นผู้ย่อท้อ ภิกษุในศาสนานี้ เป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้มาก จึงข้าม โอฆะทั้ง ๕ ได้แล้ว บัดมิได้ข้ามโอฆะที่ ๖ แล้ว กามสัญญาทั้งหลายย่อมห้อมล้อมไม่ได้ ซึ่งภิกษุผู้เพ่งฌานอย่างนี้มาก

ลำดับนั้นแล นางราคามารธิดา ได้กราบทูลพระผู้มีพระ ภาคเจ้าด้วยคาถาว่า พระศาสดาผู้เป็นหัวหน้าดูแลคณะสงฆ์ ได้ตัดตัณหาขาดแล้วและชนผู้มี ศรัทธาเป็นอันมาก จักประพฤติตามได้ แน่แท้ พระศาสดานี้เป็นผู้ไม่มีความอาลัย ได้ตัดขาดจากมือมัจจุราชแล้ว จักนำหมู่ชนเป็นอันมาก ไปสู่ฝั่งพระนิพพาน

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ตถาคตมีความแกล้วกล้าใหญ่ ย่อมนำสัตว์ไปด้วยพระสัทธรรมแล เมื่อตถาคตนำไปอยู่โดยธรรม ไฉนความริษยาจะพึงมีแก่ท่านผู้รู้เล่า

ลำดับนั้นแล มารธิดาทั้ง ๓ คือ นางตัณหา นางอรดี นางราคาพากันเข้าไปหาพระยามารถึงที่อยู่ พระยามารเห็นมารธิดา คือ นางตัณหา นางอรดี นางราคา มาแต่ไกล ครั้นเห็นแล้ว ได้กล่าวพ้อด้วยคาถาทั้งหลายว่า พวกคนโง่พากันทำลายภูเขาด้วยก้านบัว ขุดภูเขาด้วยเล็บเคี้ยวเหล็กด้วยฟันทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะทำพระโคดมให้เบื่อเข้าต้องหลีกไป เป็นประดุจบุคคลวางหินไว้บนศีรษะแล้วแทรกลงไปในบาดาล หรือดุจบุคคลเอาอกกระแทกตอฉะนั้น.

พระศาสดาได้ขับไล่นางตัณหา นางอรดี และนางราคา ผู้มีรูปน่าทัศนายิ่ง ซึ่งได้มาแล้วในที่นั้นให้หนีไป เหมือนลมพัดปุยนุ่น ฉะนั้น[๑๕]

จันทนสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาของจันทนเทพบุตร ไม่ได้กล่าวถึงสถานที่ และไม่ได้กล่าวถึงผู้บรรลุธรรม

จันทนเทพบุตรกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า บุคคลผู้ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน จะข้ามโอฆะได้อย่างไร ใครไม่จมในห้วงน้ำลึกซึ่งไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่ยึดเหนี่ยว

พระพุทธองค์ตรัสว่า บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล มีปัญญา มีจิตตั้งมั่นดี ปรารภความเพียร อุทิศกายและใจตลอดกาลทุกเมื่อ ย่อมข้ามโอฆะที่ข้ามได้ยาก เขาเว้นขาดแล้วจากสัญญา ล่วงรูปสังโยชน์ได้ มีความกำหนัดด้วยความเพลิดเพลินสิ้นแล้ว ย่อมไม่จมในห้วงน้ำลึก[๑๖]

กติฉันทิสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาของเทวดาองค์หนึ่ง ไม่ระบุสถานที่และไม่กล่าวถึงผู้ที่บรรลุธรรม

เทวดานั้นยืนอยู่ ณ ที่สมควรแล้ว ได้กล่าวกะพระผู้มีพระภาคว่า บุคคลควรตัดธรรมเท่าไร ควรละธรรมเท่าไร ควรบำเพ็ญธรรมเท่าไรให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุก้าวล่วงธรรมเป็นเครื่องข้องเท่าไร พระองค์จึงตรัสว่า ข้ามโอฆะได้

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลควรตัดธรรม ๕ ประการ ควรละธรรม ๕ ประการ ควรเจริญธรรม ๕ ประการ ให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุก้าวล่วงธรรมเป็นเครื่องข้อง ๕ ประการ ได้แล้ว เราจึงกล่าวว่าข้ามโอฆะได้[๑๗]

๒.๒.๒ โอฆะในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค

สูจิโลมสูตร ๑

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับสูจิโลมยักษ์ ในขณะที่พระองค์ประทับบนเตียงชนิดมีเท้าตรึงติดกับแม่แคร่ อันเป็นที่ครอบครองของสูจิโลมยักษ์ ในบ้านคยา

สูจิโลมยักษ์ ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาแล้วตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

สูจิโลมยักษ์ทูลถามว่า “สมณะ ข้าพเจ้าจะขอตั้งปัญหาถามท่าน ถ้าท่านตอบ ข้าพเจ้าไม่ได้ ข้าพเจ้าจะควักดวงจิตของท่านออกโยนทิ้งเสีย จะขยี้หัวใจท่านให้แหลกสลาย หรือไม่ก็จะจับเท้าทั้งสองของท่านเหวี่ยงไปตกที่ฝั่งแม่น้ำคงคาฟากโน้น”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ยักษ์เอ๋ย เรายังไม่เห็นใครสักคนเลยในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ผู้จะสามารถควักดวงจิต

---

[๑๕]สำ.สคา. (ไทย) ๑/๕๐๕-๕๒๑/๗๕-๘๑.

[๑๖]สำ.สคา. (ไทย) ๒๔/๒๖๐-๒๖๑/๓๕๒.

[๑๗]สำ.สคา. (ไทย) ๒๔/๑๑-๑๒/๕๒.

ของเราออกโยนทิ้งเสีย จะขยี้หัวใจเราให้แหลกสลาย หรือไม่ก็จะจับเท้าทั้งสองของเราเหวี่ยงไปตกที่ฝั่งแม่น้ำคงคาฟากโน้นได้ เอาเถอะ เชิญท่านถามปัญหาตามที่ท่านสงสัยเถิด”

ราคะและโทสะ มีอะไรเป็นเหตุ ความไม่ยินดี ความยินดี และความขนพองสยองเกล้าเกิดจากอะไร ความตรึกในใจเกิดจากอะไร ย่อมผูกจิตไว้ได้ เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น

ราคะและโทสะมีอัตภาพนี้เป็นเหตุ ความไม่ยินดี ความยินดี และความขนพองสยองเกล้าเกิดจากอัตภาพนี้

ความตรึกในใจเกิดจากอัตภาพนี้ ย่อมผูกจิตไว้ได้ เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น

อกุศลวิตกเป็นอันมากเกิดจากความเยื่อใย เกิดขึ้นในตนแล้วแผ่ซ่านไปในวัตถุกามทั้งหลาย เหมือนย่านไทรเกิดจากลำต้นไทรแล้วแผ่ขยายไปในป่า ฉะนั้น

พระพุทธองค์ตรัสว่า สัตว์เหล่าใดรู้ชัดหมู่กิเลสนั้นว่า มีกิเลสใดเป็นเหตุ สัตว์เหล่านั้นย่อมบรรเทาหมู่กิเลสนั้นเสียได้ท่านจงฟังเถิดยักษ์ สัตว์เหล่าใดบรรเทาหมู่กิเลสได้ สัตว์เหล่านั้นย่อมข้ามพ้นโอฆะที่ข้ามได้ยากอันตนไม่เคยข้าม เพื่อความไม่มีภพใหม่ต่อไป[๑๘]

อาฬวกสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนากับ อาฬวกยักษ์ ในที่อยู่ของอาฬวกยักษ์ เขตเมืองอาฬวี. อรรถกถาขยายความว่า หัตถกะอาฬกะนั้น เข้าไปนั่งใกล้พระผู้มีพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ไม่นานก็ตั้งอยู่ในอนาคามิผล

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับในที่อยู่ของอาฬวกยักษ์ เขตเมืองอาฬวี ครั้งนั้นแล อาฬวกยักษ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กล่าวว่า ท่านจงออกมา สมณะ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดีแล้วผู้มีอายุ แล้วก็เสด็จออกมา ยักษ์กล่าวว่า ท่านจงเข้าไป สมณะ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดีแล้วผู้มีอายุ แล้วก็เสด็จเข้าไป แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ อาฬวกยักษ์ได้กล่าวเช่นนี้อีก

ครั้นครั้งที่ ๔ อาฬวกยักษ์ได้กล่าวว่า ท่านจงออกมา สมณะ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ผู้มีอายุ เราจักไม่ออกไปล่ะ ท่านจะทำอะไร ก็จงทำเถิด

อาฬวกยักษ์ทูลว่า สมณะ เราจักถามปัญหากะท่าน ถ้าท่านพยากรณ์แก่เราไม่ได้ เราจักทำจิตของท่านให้ฟุ้งซ่าน หรือฉีกหัวใจของท่าน หรือจักจับที่เท้าแล้วเหวี่ยงไปยังแม่น้ำคงคาฝั่งโน้น

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อาวุโส เราไม่เห็นใครเลยในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ที่จะพึงทำจิตของเราให้ฟุ้งซ่านได้ หรือขยี้หัวใจของเรา หรือจับเราที่เท้าแล้วเหวี่ยงไปยังแม่น้ำคงคาฝั่งโน้น เอาเถิด อาวุโส เชิญถามปัญหาตามที่ท่านจำนงเถิด

อาฬวกยักษ์ทูลถามว่า อะไรหนอ เป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจ อันประเสริฐของตนในโลกนี้ อะไรหนอ ที่บุคคประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้ อะไรหนอเป็นรสอันล้ำเลิศกว่ารสทั้งหลาย นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวชีวิตของผู้ที่เป็นอยู่อย่างไร ว่าประเสริฐสุด

---

[๑๘]สำ.สฬา. (ไทย) ๒๕/๘๐๗-๘๑๐/๓๘๙-๓๙๐.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ศรัทธาเป็นที่ทรัพย์ อันประเสริฐของคนในโลกนี้ ธรรมอันบุคคลประพฤติดีแล้ว นำความสุขมาให้ ความสัตย์แล เป็นรสอันล้ำเลิศกว่ารสทั้งหลาย นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวชีวิตของผู้ที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่า ประเสริฐสุด

อาฬวกยักษ์ทูลถามว่า คนข้ามโอฆะได้อย่างไรหนอ ข้ามอรรณพได้อย่างไร ล่วงทุกข์ได้อย่างไร บริสุทธิ์ได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คนข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา ข้ามอรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท ล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา

อาฬวกยักษ์ทูลถามว่า คนได้ปัญญาอย่างไรหนอ ทำอย่างไรจึงจะหาทรัพย์ได้ คนได้ชื่อเสียงอย่างไรหนอ ทำอย่างไรจึงจะผูกมิตรไว้ได้ คนละโลกไปสู่โลกหน้า ทำอย่างไรจึงจะไม่เศร้าโศก.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า บุคคลเชื่อธรรมของพระอรหันต์ เพื่อบรรลุนิพพาน ฟังอยู่ด้วยดีย่อมได้ปัญญา เป็นผู้ไม่ประมาท เป็นผู้ฉลาด เป็นผู้ทำเหมาะเจาะ ไม่ทอดธุระ เป็นผู้หมั่นเพียรย่อมหาทรัพย์ได้ คนย่อมได้ชื่อเสียงเพราะความสัตย์ ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้ บุคคลใดผู้อยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธา มีธรรม ๔ ประการนี้ คือ สัจจะ ธรรมะ ธิติ จาคะ บุคคลนั้นแล ละโลกนี้ไปแล้วย่อมไม่เศร้าโศก เช่นท่านถามสมณพราหมณ์เป็นอันมาเหล่าอื่นดูชิว่าในโลกนี้มีอะไรยิ่งไปกว่าสัจจะ ทมะ จาคะ และ ขันติ

อาฬวกยักษ์กราบทูลว่า ทำไมหนอ ข้าพเจ้าจึงจะต้องถามสมณพราหมณ์เป็นอันมากในบัดนี้ วันนี้ ข้าพเจ้ารู้ชัดถึงสัมปรายิกประโยชน์ พระพุทธเจ้าเสด็จมาอยู่เมืองอาฬวี เพื่อประโยชน์แก่ข้าพเจ้าโดยแท้ วันนี้ข้าพเจ้า รู้ชัดถึงทานที่บุคคลให้ในที่ใดมีผลมาก ข้าพเจ้าจักเที่ยวจากบ้านไปสู่บ้าน จากบุรี ไปสู่บุรี พลางนมัสการพระสัมพุทธเจ้า และพระธรรมซึ่งเป็นธรรมที่ดี[๑๙]

สูจิโลมสูตร ๒

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับสูจิโลมยักษ์ ในขณะที่พระองค์ประทับบนเตียงชนิดมีเท้าตรึงติดกับแม่แคร่ อันเป็นที่ครอบครองของสูจิโลมยักษ์ ในบ้านคยา

สูจิโลมยักษ์ ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาแล้วตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

สมัยนั้น ยักษ์ขอขระและยักษ์ชื่อสูจิโลมะเดินผ่านเข้าไปไม่ไกลพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งนั้น ยักษ์ชื่อขระได้พูดกับสูจิโลมยักษ์ว่า นั่นสมณะ นั่นไม่ใช่สมณะ เป็นสมณะน้อย แต่จะเป็นสมณะหรือสมณะน้อยเราพอจะรู้ได้ ครั้งนั้นแล สูจิโลมยักษ์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าน้อมกายเข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระเถิบถอยพระกายไปเล็กน้อย ครั้งแล้ว สูจิโลนยักษ์ได้ถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านกลัวเราหรือ สมณะ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อาวุโส เราไม่กลัวท่านเลย แต่สัมผัสของท่านเลวทราม.

สูจิโลมยักษ์ทูลว่า สมณะ เราจักถามปัญหากะท่าน ถ้าท่านตอบเราไม่ได้ เราจักทำจิตของท่านให้พลุ่งพล่าน หรือจักฉีกหัวใจของท่าน หรือจักจับที่เท้าแล้วเหวี่ยงไปฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำคงคา

---

[๑๙]สำ.สฬา. (ไทย) ๒๕/๘๓๘-๘๔๖/๔๒๓-๔๒๖.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อาวุโส เราไม่เห็นใครเลยในโลก ทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ที่จะพึงทำจิตของเราให้พลุ่งพล่าน หรือฉีกหัวใจเรา หรือจับเราที่เท้าแล้วเหวี่ยงไปฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำคงคาได้ อาวุโส เอาเถอะ ท่านจงถามตามที่ท่านจำนงเถิด

สูจิโลมยักษ์ได้ทูลถาม พระผู้มีพระภาคว่า ราคะและโทสะ มีอะไรเป็นเหตุ ความไม่ยินดี ความยินดี

และความขนพองสยองเกล้าเกิดจากอะไร ความตรึกในใจเกิดจากอะไร ย่อมผูกจิตไว้ได้ เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น

พระพุทธองค์ตรัสว่า ราคะและโทสะมีอัตภาพนี้เป็นเหตุ ความไม่ยินดี ความยินดีและความขนพองสยองเกล้าเกิดจากอัตภาพนี้ ความตรึกในใจเกิดจากอัตภาพนี้ ย่อมผูกจิตไว้ได้ เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น เพื่อความไม่มีภพใหม่ต่อไป อกุศลวิตกเป็นอันมากเกิดจากความเยื่อใย เกิดขึ้นในตนแล้วแผ่ซ่านไปในวัตถุกามทั้งหลาย เหมือนย่านไทรเกิดจากลำต้นไทรแล้วแผ่ขยายไปในป่า ฉะนั้น

สัตว์เหล่าใดรู้ชัดหมู่กิเลสนั้นว่า มีกิเลสใดเป็นเหตุ สัตว์เหล่านั้นย่อมบรรเทาหมู่กิเลสนั้นเสียได้ ท่านจงฟังเถิดยักษ์ สัตว์เหล่าใดบรรเทาหมู่กิเลสได้ สัตว์เหล่านั้นย่อมข้ามพ้นโอฆะที่ข้ามได้ยากอันตนไม่เคยข้าม[๒๐]

โอฆปัญหาสูตร

พระสารีบุตรตอบปัญหาให้กับชัมพุขาทกปริพาชก “มีมรรค มีปฏิปทาเพื่อละโอฆะเหล่านั้นอยู่หรือ” “มีมรรค มีปฏิปทาเพื่อละโอฆะเหล่านั้นอยู่” “มรรคเป็นอย่างไร ปฏิปทาเพื่อละโอฆะเหล่านั้นเป็นอย่างไร” “ผู้มีอายุ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล เพื่อละโอฆะเหล่านั้น นี้แลคือมรรค นี้คือปฏิปทาเพื่อละโอฆะเหล่านั้น” “ท่านสารีบุตร มรรคดีจริงหนอ ปฏิปทาเพื่อละโอฆะเหล่านั้นดีจริงหนอ และควรที่จะไม่ประมาท”[๒๑]

๒.๒.๓ โอฆะใน สังยุตติกาย มหาวารวรรค

พรหมสูตร

พระสูตรนี้ เป็นความปริวิตกท้าวสหัมบดีพรหม ที่พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงแสดงพระธรรม จึงมาปรากฏกายต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า แล้วกราบนิมนต์ให้พระองค์ทรงประกาศพระธรรม

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า แรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ อชปาลนิโครธ แทบฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหลีกออกเร้นอยู่ในที่ลับ ได้เกิดความปริวิตกขึ้นในพระหฤทัยอย่างนี้ว่าทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อล่วงความโศกและความร่ำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง คือ สติปัฏฐาน ๔ สติปัฏฐาน ๔ ปันไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ

---

[๒๐]สำ.สฬา. (ไทย) ๒๕/๘๐๗-๘๑๐/๓๘๙-๓๙๐.

[๒๑]สำ.สฬา. (ไทย) ๒๙/๕๐๗/๙๙.

พึงกำจัดอภิชฌาโทมนัสในโลกเสีย พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย. ทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อล่วงความโศกและความร่ำไรเพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อทำนิพพาน ให้แจ้ง คือ สติปัฏฐาน ๔

ครั้งนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมทราบความปริวิตกในพระหฤทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วด้วยใจ จึงหายตัวจากพรหมโลกมาปรากฏเบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้ หรือคู้แขนที่เหยียด ฉะนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมกระทำผ้าห่มเฉวียงบ่าข้างหนึ่งประณมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้อนี้เป็นอย่างนั้น ข้าแต่พระสุคต ข้อนี้เป็นอย่างนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อล่วงความโศกและความร่ำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อทำนิพพานให้แจ้งคือ สติปัฏฐาน ๔ สติปัฏฐาน ๔ เป็นไฉน ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย พิจารณาเห็นเวทนาให้เวทนาอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ทางนี้เป็นทางไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อล่วงความโศกและความร่ำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์โทมนัสเพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง คือ สติปัฏฐาน ๔

ท้าวสหัมบดีพรหมได้กราบทูลอย่างนี้แล้ว ครั้นแล้วได้กราบทูลนิคมคาถาต่อไปอีกว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงเห็นความสิ้นชาติและที่สุดชาติ ทรงอนุเคราะห์ด้วยประโยชน์เกื้อกูล ทรงทราบทางเป็นที่ไปอันเอก ในกาลก่อน ชนทั้งหลายข้ามโอฆะได้แล้วด้วยทางนี้ ในอนาคตก็จักข้ามด้วยทางนี้ และในบัดนี้ ก็ข้ามอยู่ด้วยทางนี้[๒๒]

โอฆสูตร

พระสูตรนี้ ไม่กล่าวถึงสถานที่ ไม่กล่าวเจาะจงบุคคล เป็นการเทศนากับภิกษุทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย โอฆะ (ห้วงน้ำ) ๔ ประการนี้ โอฆะ ๔ ประการอะไรบ้าง คือ

๑. กาโมฆะ (โอฆะคือกาม) ๒. ภโวฆะ (โอฆะคือภพ)

๓. ทิฏโฐฆะ (โอฆะคือทิฏฐิ ๔. อวิชโชฆะ (โอฆะคืออวิชชา)

โอฆะ ๔ ประการนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละโอฆะทั้ง ๔ พระพุทธองค์ตรัสว่า โอฆะ ๔ ประการนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละโอฆะทั้ง ๔ ประการนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้[๒๓]

---

[๒๒] สำ.ม. (ไทย) ๓๐/๗๕๖-๗๕๗/๔๕๐-๔๕๑.

[๒๓] สำ.ม. (ไทย) ๓๐/๓๓๓-๓๓๕/๑๗๕.

๒.๒.๔ โอฆะใน ขุททกนิกาย สุตตนิบาต

ทุฏฐัฏฐกสูตร ๒

พระสูตรนี้ไม่ได้กล่าวถึงสถานที่ และไม่เจาะจงบุคคลใด แต่อรรถกถา ขยายความว่า พระพุทธเจ้าตรัสที่กรุงสาวัตถี พระราชาทรงสดับแล้ว พอพระทัยกราบถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเสด็จกลับ

ทรงตรัสเทศนาสั่งสอนขึ้นมาเลยว่า นรชนผู้ข้องอยู่ในถ้ำคือกาย ถูกกิเลสเป็นอันมากปกปิดไว้แล้ว ดำรงอยู่ด้วยอำนาจกิเลสมีราคะเป็นต้น หยั่งลงในกามคุณ เครื่องทำจิตให้ลุ่มหลง นรชนผู้เห็นปานนั้นแล เป็นผู้ไกลจากวิเวก เพราะว่ากามคุณทั้งหลายในโลก ไม่ใช่ละได้โดยง่ายเลย.

กามคุณทั้งหลายมีความปรารถนาเป็นเหตุ เนื่องด้วยความยินดีในภพ เปลื้องออกได้โดยยาก คนอื่นจะเปลื้องออกให้ไม่ได้เลย นรชนทั้งหลายมุ่งหวังตามในอนาคตบ้าง ในอดีตบ้าง คร่ำครวญถึงกามเหล่านี้ที่เคยมีแล้วบ้าง อันตนเปลื้องเองได้ยาก และคนอื่นก็เปลื้องให้ไม่ได้ สัตว์เหล่านั้นยินดีขวนขวาย ลุ่มหลงอยู่ในกามทั้งหลาย ไม่เชื่อถือถ้อยคำของบัณฑิตมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ตั้งอยู่แล้วในธรรมอันไม่สงบ ถูกทุกข์ครอบงำแล้วย่อมรำพันอยู่ว่า เราจุติจากโลกนี้แล้ว จักเป็นอย่างไรหนอ เพราะเหตุนั้นแล สัตว์พึงศึกษาไตรสิกขาในศาสนานี้แหละ พึงรู้ว่าสิ่งอะไร ๆในโลกไม่เป็นความสงบ ไม่พึงประพฤติความไม่สงบเพราะเหตุแห่งสิ่งนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวชีวิตนั้นว่าเป็นของน้อยนัก. เราเห็นหมู่สัตว์นี้ ผู้เป็นไปในอำนาจความอยากในภพทั้งหลาย กำลังดิ้นรนอยู่ในโลก นรชนทั้งหลายผู้เลวทรามย่อมบ่นเพ้ออยู่ในปากมัจจุราช นรชนเหล่านั้น ยังไม่ปราศจากความอยากในภพและมิใช่ภพทั้งหลายเลย

ท่านทั้งหลายจงดูชนทั้งหลายผู้ถือว่าสิ่งนั้น ๆ เป็นของเรา กำลังดิ้นรนอยู่ เหมือนปลาในแอ่งน้ำน้อยมีกระแสขาดสิ้นแล้วดิ้นรนอยู่ ฉะนั้น นรชนเห็นโทษแม้นั้นแล้วไม่พึงประพฤติเป็นคนถือว่าสิ่งนั้น ๆ เป็นของเรา ไม่กระทำความติดข้องอยู่ในภพทั้งหลาย.พึงกำจัดความพอใจในที่สุดทั้งสอง (มีผัสสะและเหตุเกิดแห่งสัมผัสสะเป็นต้น) กำหนดรู้ผัสสะแล้วไม่ยินดีในธรรมทั้งปวงมี รูปเป็นต้น ติเตียนตนเองเพราะข้อใด อย่าทำข้อนั้น เป็นนักปราชญ์ไม่ติดอยู่ในรูปที่ได้เห็นและเสียงที่ได้ฟังเป็นต้น กำหนดรู้สัญญาแล้ว พึงข้ามโอฆะเป็นมุนี ไม่ติดอยู่ในอารมณ์ที่ควรหวงแหนถอนลูกศรคือ กิเลสออกเสีย ไม่ประมาทเที่ยวไปอยู่ ย่อมไม่ปรารถนาโลกนี้และโลกหน้า ฉะนี้แล[๒๔]

คุหัฏฐกสูตร ๑

พระพุทธองค์ตรัสว่า เพราะอันตรายนั้น ทุกข์จึงติดตามนรชนนั้นไป เหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว ฉะนั้น เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงมีสติทุกเมื่อ ละกามทั้งหลายได้ ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะได้ เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น[๒๕]

---

[๒๔]ขุ.สุ. (ไทย) ๔๗/๔๐๙/๖๙๙ -๗๐๑.

[๒๕]ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๗๘/๖๘๘.

โธตกมาณวกปัญหา

พระสูตรนี้ ไม่ได้กล่าวถึงสถานที่ พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาแก่ โธตกมาณพ อรรถกถาขยายความว่า เมื่อจบเทศนาได้มีผู้บรรลุพระอรหันต์ ไม่ได้ระบุเจาะจงใคร

พระสูตรนี้ไม่ได้ตรัสว่า โธตกมาณพ บรรลุธรรมหรือไม่ แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า โธตกมาณพน่าจะบรรลุพระอรหันต์

โธตกมาณพ ทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ ขอพระองค์จงตรัสบอกข้อความนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด ข้าแต่พระองค์ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ข้าพระองค์ปรารถนาอย่างยิ่ง ซึ่งพระวาจาของพระองค์บุคคลได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว พึงศึกษาธรรมเป็นเครื่องดับกิเลสเพื่อตนเถิด

ดูก่อนโธตกะ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงมีปัญญารักษาตน มีสติกระทำความเพียรในศาสนานี้เถิด บุคคล ฟังเสียงจากปากของเรานี้แล้ว พึงศึกษาธรรมเป็นเครื่องดับกิเลสเพื่อตนเถิด.

ข้าพระองค์เห็นพระองค์ผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล เป็นพราหมณ์ เสด็จจาริกอยู่ในเทวโลกและมนุษยโลก ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ เพราะเหตุนั้น ข้าพระองค์ขอนมัสการพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ขอพระองค์โปรดปลดเปลื้องข้าพระองค์ จากความสงสัยทั้งหลายเถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า โธตกะ เราไม่สามารถปลดเปลื้องใครๆ ผู้มีความสงสัยในโลกได้ แต่เธอเมื่อรู้แจ้งธรรมอันประเสริฐ ก็จะข้ามโอฆะนี้ได้เองด้วยประการฉะนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์ทรงพระกรุณาตรัสสอนวิเวกธรรม ที่ข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้ และโดยวิธีที่ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ ข้าพระองค์จะพึงสงบอยู่ในที่นี้แล เป็นผู้ไม่อาศัย เที่ยวไปอยู่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ บุคคลผู้รู้ชัดความสงบใดแล้ว มีสติ เที่ยวไปอยู่ พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่า วิสัตติกา ในโลกได้ เราจักกล่าวความสงบนั้นที่เรารู้ประจักษ์ด้วยตนเอง ในธรรมที่เราเห็นแล้วแก่เธอ

โธตกมาณพกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระองค์ชอบใจความสงบอันสูงสุดนั้น ที่บุคคลรู้ชัดแล้ว มีสติ เที่ยวไปอยู่ พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่า วิสัตติกา ในโลกได้

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ เธอรู้ชัดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง เธอรู้ชัดธรรมนั้นว่า เป็นเครื่องข้องในโลกแล้ว อย่าได้ก่อตัณหาเพื่อภพน้อยและภพใหญ่เลย[๒๖] เมื่อจบพระธรรมเทศนาพระสูตรนี้ ได้มีผู้บรรลุพระอรหัต ไม่ได้เจาะจงว่าเป็นบุคคลใด

กามสูตร

พระสูตรนี้ ไม่ได้กล่าวถึงสถานที่ และไม่ได้กล่าวเจาะจงบุคคลใด แต่อรรถกถาขยายความว่า พระพทธเจ้าตรัสอยู่ ณ กรุงสาวัตถี ใกล้พระเชตวันมหาวิหาร ตรัสเทศนากับพรามณ์ เมื่อจบเทศนา พราหมณ์และพราหมณีตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล.

---

[๒๖]ขุ.สุ. (ไทย) ๔๗/๔๒๙/๙๑๒-๙๑๔.

แต่ทรงตรัสเทศนาสอนขึ้นมาว่า วัตถุกามจะสำเร็จแก่สัตว์ผู้ปรารถนาอยู่ไซร้ สัตว์ปรารถนาสิ่งใด ได้สิ่งนั้นแล้ว ก็ย่อมเป็นผู้มีใจเอิบอิ่มแน่แท้ ถ้าเมื่อสัตว์นั้นปรารถนาอยู่ เกิดความอยากได้แล้ว กามเหล่านั้นย่อมเลื่อมไปไซร้ สัตว์นั้นย่อมย่อยยับเหมือนถูกลูกศรแทง ฉะนั้น ผู้ใดงดเว้นกามทั้งหลาย เหมือนอย่างบุคคลเว้นศีรษะงูด้วยเท่าของตน ผู้นั้นเป็นผู้มีสิต ย่อมก้าวล่วงตัณหาในโลกนี้ได้ นรชนใดย่อมยินดีกามเป็นอันมาก คือ นา ที่ดิน เงิน โค ม้า ทาส กรรมกร เหล่าสตรีและพวกพ้อง กิเลสทั้งหลายอันมีกำลังน้อย ย่อมครอบงำ ย่ำยีนรชนนั้นได้ อันตรายทั้งหลายก็ย่อมย่ำยีนรชนนั้น แต่นั้นทุกข์ย่อมติดตามนรชนผู้ถูกอันตรายครอบงำ เหมือนน้ำไหลเข้าสู่เรือนที่แตกแล้ว

เพราะฉะนั้น สัตว์พึงเป็นผู้มีสติทุกเมื่อ งดเว้นกามทั้งหลายเสีย สัตว์ละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะได้ เหมือนบุรุษวิดเรือแล้วพึงไปถึงฝั่ง ฉะนั้น[๒๗]

สภิยสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหากับสภิยปริพาชกที่พระวิหารเวฬุวัน

สภิยปริพาชก ได้ดวงตาเห็นธรรมทูลขอบรรพชาอุปสมบท

พระพุทธเจ้าประทับอยู่พระวิหารเวฬุวัน ตรัสตอบปัญหากับสภิยปริพาชก แต่ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสตอบปัญหานั้น ได้มีเทวดาซึ่งเป็นญาติกับสภิยปริพาชกมาบอกกับท่านสภิยปริพาชกให้ไปถามปัญหากับเจ้าลัทธิทั้งหลาย ถ้าท่านผู้ใดตอบได้ให้ประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักนั้น ท่านสภิยปริภาชกก็ถามปัญหากับเจ้าลัทธิทั้งหลาย แต่ก็ไม่มีท่านผู้ใดตอบปัญหาของท่านสภิยปริพาชกได้ท่านจึงเข้าไปทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้าว่า ข้าพระองค์ผู้มีความสงสัย มีความเคลือบแคลง มาหวังจะทูลถามปัญหา พระองค์อันข้าพระองค์ทูลถามปัญหาแล้ว ขอจงตรัสพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ตามลำดับ

พระผู้มีพระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนสภิยะ ท่านมาแต่ไกล หวังจะถามปัญหา เราอันท่านถามปัญหาแล้ว จะกระทำที่สุดแห่งปัญหาเหล่านั้น จะพยากรณ์ แก่ท่านตามลำดับปัญหา ให้สมควรแก่ธรรม ดูก่อนสภิยะ ท่านปรารถนาปัญหาข้อใด ข้อหนึ่งในใจ ก็เชิญถามเราเถิด เราจะกระทำที่สุดเฉพาะปัญหานั้น ๆ แก่ท่าน ปัญหาให้สมควรแก่ธรรมเถิด.

สภิยปริพาชกมีใจชื่นชม เบิกบาน เฟื่องฟูเกิดปีติโสมนัส ได้กราบทูลถามปัญหากะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า บัณฑิตกล่าวบุคคลผู้บรรลุอะไรว่า เป็นภิกษุ กล่าวบุคคลว่าผู้สงบเสงี่ยมด้วย อาการอย่างไร กล่าวบุคคลว่าผู้ฝึกตนแล้วอย่างไร และอย่างไรบัณฑิตจึงกล่าวบุคคล ว่าเป็นผู้รู้

พระผู้มีพระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนสภิยะ ผู้ใดถึงความดับกิเลส ด้วยมรรคที่ตนอบรมแล้ว ข้ามความสงสัยเสียได้ ละความไม่เป็นและความเป็นได้เด็ดขาด อยู่จบพรหมจรรย์ มีภพใหม่สิ้นแล้ว ผู้นั้นบัณฑิตกล่าวว่า เป็นภิกษุ.

---

[๒๗]ขุ.สุ. (ไทย) ๔๗/๔๘๐/๖๙๓-๖๙๔.

ผู้ใดวางเฉยในอารมณ์มีรูปเป็นต้นทั้งหมด มีสติ ไม่เบียดเบียนสัตว์ในโลกทั้งปวง ข้ามโอฆะได้แล้ว เป็นผู้สงบ ไม่ขุ่นมัว ไม่มีกิเลสเครื่องฟูขึ้น ผู้นั้นบัณฑิตกล่าวว่า ผู้สงบเสงี่ยม.

ผู้ใดอบรมอินทรีย์แล้ว แทงตลอดโลกนี้และโลกอื่น ทั้งภายในทั้งภายนอกในโลกทั้งปวง รอเวลาสิ้นชีวิตอยู่ อบรมตนแล้ว ผู้นั้นบัณฑิตกล่าวว่า ผู้ฝึกตนแล้ว.

ผู้พิจารณาทั้งสองอย่าง คือ จุติและอุบัติ ตลอดกัปทั้งสิ้นแล้ว ปราศจากธุลี ไม่มีกิเลสเครื่องยียวน ผู้หมดจด ถึงความสิ้นไปแห่งชาติ ผู้นั้นบัณฑิตกล่าวว่า ผู้รู้.

สภิยปริพาชก ชื่นชมอนุโมทนาภาษิตของพระผู้มีพระพุทธเจ้าแล้ว มีใจชื่นชม เบิกบานเฟื่องฟู เกิดปีติโสมนัส ได้ทูลถามปัญหาพระผู้มีพระพุทธเจ้าว่า บัณฑิตกล่าวบุคคลผู้บรรลุอะไรว่า เป็นพราหมณ์ กล่าวบุคคลว่า เป็นสมณะด้วยอาการอย่างไร กล่าวบุคคลผู้ล้างบาปอย่างไร และอย่างไรบัณฑิตจึงกล่าวบุคคลว่า เป็นนาค (ผู้ประเสริฐ)

พระผู้มีพระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์ว่า ผู้ใดลอยบาปทั้งหมดแล้ว เป็นผู้ปราศจากมลทิน มีจิตตั้งมั่นดี ดำรงตนมั่นก้าวล่วงสงสารได้แล้ว เป็นผู้สำเร็จกิจ (เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยคุณมีศีลเป็นต้น) ผู้นั้นอันตัณหาและทิฏฐิไม่อาศัยแล้ว เป็นผู้คงที่ บัณฑิตกล่าวว่า เป็นพราหมณ์

ผู้ใดมีกิเลสสงบแล้ว ละบุญและบาปได้แล้ว ปราศจากกิเลสธุลี รู้โลกนี้และโลกหน้าแล้ว ล่วงชาติและมรณะได้ ผู้คงที่เห็นปานนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นสมณะ.

ผู้ใดล้างบาปได้หมดในโลกทั้งปวง คือ อายตนะภายในและภายนอกแล้ว ย่อมไม่มาสู่กัป ในเทวดาและมนุษย์ผู้สมควรผู้นั้นบัณฑิตกล่าวว่า ผู้ล้างบาป.

ผู้ใดไม่กระทำบาปอะไร ๆ ในโลก สลัดออกซึ่งธรรมเป็นเครื่องประกอบและเครื่องผูกได้หมด ไม่ข้องอยู่ในธรรมเป็นเครื่องข้องมีขันธ์เป็นต้นทั้งปวง หลุดพ้นเด็ดขาด ผู้คงที่ เห็นปานนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นนาค.

สภิยปริพาชก ได้ทูลถามปัญหาข้อต่อไปว่า ท่านผู้รู้ทั้งหลายกล่าวใครว่าผู้ชนะเขต กล่าวบุคคลว่า เป็นผู้ฉลาด ด้วยอาการอย่างไร อย่างไรจึงกล่าวบุคคลว่า เป็นบัณฑิตและกล่าวบุคคลว่า เป็นมุนี ด้วยอาการอย่างไร

พระผู้มีพระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์ว่า ดูก่อนสภิยะ ผู้ใดพิจารณา (อายตนะหรือกรรม) เขตทั้งสิ้น คือ เขตที่เป็นของทิพย์ เขตของมนุษย์และเขตของพรหมแล้ว เป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกอันเป็นรากเหง้าแห่งเขตทั้งหมด ผู้คงที่เห็นปานนั้น ผู้นั้นท่านผู้รู้ทั้งหลาย กล่าวว่า เป็นผู้ชนะเขต.

ผู้ใดพิจารณากะเปาะฟอง (กรรม) ทั้งสิ้น คือ กะเปาะฟองที่เป็นของทิพย์ กะเปาะฟองของมนุษย์ และกะเปาะฟองของพรหมแล้ว เป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกอันเป็นรากเหง้าแห่งกะเปาะฟองทั้งหมด ผู้คงที่ เห็นปานนั้น ผู้นั้นท่านผู้รู้ทั้งหลายกล่าวว่า เป็นผู้ฉลาด

ผู้ใดพิจารณาอายตยะทั้งสอง คือ อายตนะภายในและภายนอกแล้ว เป็นผู้มีปัญญาอันบริสุทธิ์ ก้าวล่วงธรรมดำและธรรมขาวได้แล้ว ผู้คงที่เห็นปานนั้น ผู้นั้นท่านผู้รู้ทั้งหลายกล่าวว่า เป็นบัณฑิต

ผู้ใดรู้ธรรมของอสัตบุรุษและของสัตบุรุษในโลกทั้งปวง คือ ในภายในและภายนอก แล้วดำรงอยู่ ผู้นั้นอันเทวดาและ มนุษย์บูชา ล่วงธรรมเป็นเครื่องข้องและข่ายคือตัณหาและทิฏฐิแล้ว ท่านผู้รู้ทั้งหลายกล่าวว่า เป็นมุนี

สภิยปริพาชก ได้ทูลถามปัญหาพระผู้มีพระพุทธเจ้าว่า บัณฑิตกล่าวบุคคลผู้บรรลุอะไร ว่าผู้ถึงเวท กล่าวบุคคลว่า ผู้รู้ตาม ด้วยอาการอย่างไร กล่าวบุคคลว่า ผู้มีความเพียร ด้วยอาการอย่างไร และบุคคลผู้อันบัณฑิตกล่าวว่าเป็นผู้ชื่อว่า อาชาไนย ด้วยอาการอย่างไร

พระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์ว่า ดูก่อนสภิยะ ผู้ใดพิจารณาเวททั้งสิ้น อันเป็นของมีอยู่แห่งสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ปราศจากความกำหนัดในเวทนาทั้งปวง ผู้นั้นล่วงเวททั้งหมดแล้ว บัณฑิตกล่าวว่า ผู้ถึงเวท

ผู้ใดใคร่ครวญธรรมอันเป็นเครื่องทำให้เนิ่นช้า และนามรูปอันเป็นรากเหง้าแห่งโรค ทั้งภายในทั้งภายนอกแล้ว เป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกอันเป็นรากเหง้าแห่งโรคทั้งปวง ผู้คงที่เห็นปานนั้น ผู้นั้นบัณฑิตกล่าวว่า ผู้รู้ตาม.

ผู้ใดงดเว้นจากบาปทั้งหมด ล่วงความทุกข์ในนรกได้แล้ว ดำรงอยู่ ผู้นั้นบัณฑิตกล่าวว่า ผู้มีความเพียร ผู้นั้นมีความแกล้วกล้า มีความเพียร ผู้คงที่เห็นปานนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นนักปราชญ์.

ผู้ใดตัดเครื่องผูกอันเป็นรากเหง้าแห่งธรรมเป็นเครื่องข้องทั้งภายในทั้งภายนอกได้แล้ว หลุดพ้นแล้วจากเครื่องผูกอันเป็นรากเหง้าแห่งธรรมเป็นเครื่องข้องทั้งปวง ผู้คงที่ เห็นปานนั้น ผู้นั้นบัณฑิตกล่าวว่าเป็นผู้ชื่อว่า อาชาไนย

สภิยปริพาชก ได้ทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระพุทธเจ้าว่า บัณฑิตกล่าวบุคคลผู้บรรลุอะไรว่าเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสุตะ กล่าวบุคคลว่า เป็นอริยะ ด้วยอาการอย่างไร กล่าวบุคคลว่า ผู้มีจรณะ ด้วยอาการอย่างไร และบุคคลผู้อันบัณฑิต กล่าวว่าเป็นผู้ชื่อว่าปริพาชก ด้วยอาการอย่างไร

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพยากรณ์ว่า ดูก่อนสภิยะ บัณฑิตกล่าวบุคคลผู้ฟังแล้ว รู้ยิ่งธรรมทั้งมวล ครอบงำธรรมที่มีโทษและไม่มีโทษอะไร ๆ อันมีอยู่ในโลกเสียได้ ไม่มีความสงสัย หลุดพ้นแล้ว ไม่มีทุกข์ในธรรม มีขันธ์และอายตนะเป็นต้นทั้งปวง ว่า ผู้สมบูรณ์ด้วยสุตะ.

บุคคลนั้นรู้แล้ว ตัดอาลัย (และ) อาสวะได้แล้ว ย่อมไม่เข้าถึงการนอนในครรภ์ บรรเทาสัญญา ๓ อย่าง และเปือกตม คือ กามคุณแล้ว ย่อมไม่มาสู่กัป บัณฑิต กล่าวว่า เป็นอริยะ.

ผู้ใดในศาสนานี้ เป็นผู้บรรลุธรรมที่ควรบรรลุเพราะจรณะ เป็นผู้ฉลาด รู้ธรรมได้ในกาลทุกเมื่อ ไม่ข้องอยู่ในธรรมมีขันธ์เป็นต้นทั้งปวง มีจิตหลุดพ้นแล้ว ไม่มีปฏิฆะนั้น บัณฑิตกล่าวว่า ผู้มีจรณะ.

ผู้ใดขับไล่กรรมอันมีทุกข์เป็นผลซึ่งมีอยู่ ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และเป็นปัจจุบันได้แล้ว มีปกติกำหนดด้วยปัญญาเที่ยวไป กระทำมายากับทั้งมานะ ความโลภ ความโกรธ และนามรูป ให้มีที่สุดได้แล้ว ผู้นั้น บัณฑิตกล่าวว่า ปริพาชก ผู้บรรลุธรรมที่ควรบรรลุ

สภิยะ บุคคลใดควรแก่คำชมเชยว่า เป็นผู้ถึงนิพพานด้วยทางที่ตนทำแล้ว ข้ามพ้นความสงสัยได้แล้ว ละความเสื่อมและความเจริญแล้ อยู่จบพรหมจรรย์ สิ้นภพใหม่แล้ว บุคคลนั้น บัณฑิตเรียกว่า “ภิกษุ”

พระพุทองค์ตรัสว่า บุคคลผู้วางเฉยในอารมณ์ทั้งปวง มีสติ ไม่เบียดเบียนสัตว์ไร ๆ ในโลกทั้งหมดเป็นผู้ข้ามโอฆะได้ เป็นผู้สงบ มีจิตไม่ขุ่นมัว ไม่มีกิเลสฟุ้งซ่าน บุคคลนั้น บัณฑิตเรียกว่า “ผู้สงบเสงี่ยม”[๒๘]

บุคคลใดอบรมอินทรีย์ทั้งหลายได้แล้วในโลกทั้งปวง ทั้งภายในและภายนอก รู้ชัดทั้งโลกนี้และโลกหน้า รอคอยอยู่แต่เวลาเท่านั้น บุคคลนั้นผู้อบรมตนแล้วเช่นนี้ บัณฑิตเรียกว่า “ผู้ฝึกตนแล้ว”

บุคคลผู้พิจารณากิเลสเครื่องกำหนดจิตทั้งสิ้น รู้ชัดสังสารวัฏทั้ง ๒ ส่วน คือจุติและอุบัติปราศจากธุลี ไม่มีกิเลสพอกพูน เป็นผู้หมดจด บรรลุภาวะที่สิ้นสุดการเกิด บัณฑิตเรียกว่า “พุทธะ”

สภิยปริพาชก ชื่นชมอนุโมทนาภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว กล่าวว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีพระปัญญาเสมอด้วยแผ่นดิน พระองค์ทรงกำจัด ทิฏฐิ ๓ และ ๖๐ ที่อาศัยคัมภีร์อันเป็นวาทะเป็นประธานของสมณะผู้ลัทธิอื่น ที่อาศัยอักขระคือความหมายรู้กัน (ว่าหญิงว่าชาย) และสัญญาอันวิปริต (ซึ่งเป็นที่ยึดถือ) ทรงก้าวล่วงความมืด คือ โอฆะได้แล้ว พระองค์เป็นผู้ถึงที่สุด ถึงฝั่งแห่งทุกข์ เป็นพระอรหันต์ (ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ)ทรงสำคัญพระองค์ว่า ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว มีความรุ่งเรือง มีความรู้ พระปัญญามาก ทรงช่วยข้าพระองค์ ผู้กระทำที่สุดทุกข์ให้ข้ามได้แล้ว.

ลำดับนั้นแล สภิยปริพาชก หมอบลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้าแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยหวังว่าผู้มีจักษุจักเห็นรูปได้ฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ขอถึงซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอให้ข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนสภิยะ ผู้ใดเคยเป็นอัญญเดียรถีย์มาก่อน หวังบรรพชาหวังอุปสมบทในธรรมวินัยนี้ ผู้นั้นจะต้องอยู่ปริวาส ๔ เดือน เมื่อล่วง ๔ เดือนไปแล้ว ภิกษุทั้งหลายพอใจจึงยังผู้นั้นผู้อยู่ปริวาสแล้ว ให้บรรพชาอุปสมบทเพื่อความเป็นภิกษุ[๒๙]

---

[๒๘]ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๒๑/๖๒๑.

[๒๙]ขุ.สุ. (ไทย) ๔๗/๓๖๔-๓๗๒/๔๗๑-๔๘๕.

มาฆสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์

พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหากับมาฆมาณพ ได้ดวงตาเห็นธรรม จึงทูลขอกับพระพุทธเจ้าว่า ขอพระองค์ทรงจำข้าพระองค์ ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ ครั้งนั้นแล มาฆมาณพเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ก็ข้าพระองค์เป็นทายก เป็นทานบดี ผู้รู้ความประสงค์ของผู้ขอ ควรแก่การขอ ย่อมแสวงหาโภคทรัพย์โดยธรรม ครั้นแสวงหาได้แล้วย่อมนำโภคทรัพย์ที่ตนได้มาโดยธรรมถวายแก่ปฏิคาหก ๑ องค์บ้าง ๒ องค์บ้าง ๓ องค์บ้าง ๔ องค์บ้าง ๕ องค์บ้าง ๖ องค์บ้าง ๗ องค์บ้าง ๘ องค์บ้าง ๙ องค์บ้าง ๑๐ องค์บ้าง ๒๐ องค์บ้าง ๓๐ องค์บ้าง ๔๐ องค์บ้าง ๕๐ องค์บ้าง ๑๐๐ องค์บ้าง ยิ่งกว่านั้นบ้าง. ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ถวายทานอย่างนี้ บูชาอย่างนี้ จะประสบบุญมากแลหรือ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนมาณพ เมื่อท่านให้อยู่อย่างนั้นบูชาอยู่อย่างนั้น ย่อมประสบบุญมากแท้ ดูก่อนมาณพ ผู้ใดแล เป็นทายกเป็นทานบดี รู้ความประสงค์ของผู้ขอ ควรแก่การขอ ย่อมแสวงหาโภคทรัพย์โดยธรรม ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมนำโภคทรัพย์ที่ตนได้มาโดยธรรมถวายแก่ปฏิคาหก ๑ องค์บ้าง ฯลฯ ๑๐๐ องค์บ้าง ยิ่งกว่านั้นบ้าง ผู้นั้นย่อมประสบบุญมาก

ครั้งนั้นแล มาฆมาณพได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าพระองค์ขอถามพระโคดมทรงรู้ถ้อยคำ ผู้ทรงผ้ากาสายะ ไม่ยึดถืออะไรเที่ยวไป ผู้ใดเป็นคฤหัสถ์ ควรแก่การขอ เป็นทานบดี มีความต้องการบุญ มุ่งบุญ

ให้ข้าวน้ำ บูชาแก่ชนเหล่าอื่นในโลกนี้ การบูชาของผู้บูชาอยู่อย่างนี้ จะพึงบริสุทธิ์ได้อย่างไร

พระพุทธเจ้าตรัสว่า (ดูก่อนมาฆมาณพ) ผู้ใดเป็นคฤหัสถ์ ควรแก่การขอ เป็นทานบดี มีความต้องการบุญ มุ่งบุญ ให้ข้าวน้ำบูชาแก่ชนเหล่าอื่นในโลกนี้ ผู้เช่นนั้น พึงให้ทักขิไณย-บุคคลขึ้นดีได้.

มาฆมานพถามว่า ผู้ใดเป็นคฤหัสถ์ ควรแก่การขอเป็นทานบดี มีความต้องการบุญ มุ่งบุญ ให้ข้าวน้ำบูชาแก่ตนเหล่าอื่นในโลกนี้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์ทรงบอก ทักขิไณยบุคคลแก่ข้าพระองค์เถิด

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ชนเหล่าใดแลไม่เกี่ยวข้อง หาเครื่องกังวลมิได้ สำเร็จกิจแล้ว มีจิตคุ้มครองแล้ว เที่ยวไปในโลก พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ พึงหลั่งไทยธรรม บูชาในชนเหล่านั้น ตามกาล

ชนเหล่าใดตัดกิเลสเครื่องผูกพันคือสังโยชน์ได้ทั้งหมด ฝึกตนแล้ว เป็นผู้พ้นเด็ดขาด ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ พึงหลั่งไทยธรรม บูชาในชนเหล่านั้นตามกาล

ชนเหล่าใดพ้นเด็ดขาดจากสังโยชน์ ทั้งหมด ฝึกตนแล้ว เป็นผู้หลุดพ้นแล้วไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง พราหมณ์พึงหลั่งไทยธรรม บูชาในชนเหล่านั้นตามกาล

ชนเหล่าใดละราคะ โทสะ และโมหะได้แล้ว มีอาสวะสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์ พราหมณ์พึงหลั่งไทยธรรม บูชาในชนเหล่านั้นตามกาล

ชนเหล่าใดไม่มีมายา ไม่มีความถือตัว มีอาสวะสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์พราหมณ์พึงหลั่งไทยธรรมในชนเหล่านั้น ตามกาล

ชนเหล่าใดปราศจากความโลก ไม่ยึดถืออะไร ๆ ว่าเป็นของเรา ไม่มีความหวังมีอาสวะสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์ พราหมณ์พึงหลั่งไทยธรรมบูชาในชนเหล่านั้นตามกาล

ชนเหล่าใดแล ไม่น้อมไปในตัณหาทั้งหลาย ข้ามโอฆะได้แล้ว ไม่ยึดถืออะไร ๆ ว่าเป็นของเรา เที่ยวไปอยู่ พราหมณ์พึงหลั่งไทยธรรมบูชาในชนเหล่านั้นตามกาล

ชนเหล่าใดไม่มีตัณหาเพื่อเกิดในภพใหม่ ในโลกไหน ๆ คือ ในโลกนี้หรือในโลกอื่น พราหมณ์พึงหลั่งไทยธรรมบูชาใน ชนเหล่านั้นตามกาล

ชนเหล่าใดละกามทั้งหลายได้แล้วไม่ยึดถืออะไรเที่ยวไป มีตนสำรวมดีแล้วเหมือนกระสวยที่ตรงไป ฉะนั้น พราหมณ์พึงหลั่งไทยธรรมบูชาในชนเหล่านั้นตามกาล

ชนเหล่าใดปราศจากความกำหนัดมีอินทรีย์ตั้งมั่นดีแล้ว พ้นจาการจับแห่งกิเลส เปล่งปลั่งอยู่ เหมือนพระจันทร์พ้นแล้วจากราหูจับ สว่างไสวอยู่ ฉะนั้น พราหมณ์พึงหลั่งไทยธรรมบูชาในชนเหล่านั้นตามกาล

ชนเหล่าใดมีกิเลสสงบแล้ว ปราศจากความกำหนัด เป็นผู้ไม่โกรธ ไม่มีคติเพราะละขันธ์อันเป็นไปในโลกนี้ได้เด็ดขาด พราหมณ์พึงหลั่งไทยธรรมบูชาในชนเหล่านั้นตามกาล

ชนเหล่าใดละชาติและมรณะไม่มี ส่วนเหลือ ล่วงพ้นความสงสัยได้ทั้งปวง พราหมณ์พึงหลั่งไทยธรรมบูชาในชนเหล่านั้นตามกาล

ชนเหล่าใดมีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีเครื่องกังวล หลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวง เที่ยวไปอยู่ในโลก พราหมณ์พึงหลั่งไทยธรรมบูชาในชนเหล่านั้นตามกาล

ชนเหล่าใดแล ย่อมรู้ในขันธ์และอายตนะเป็นต้นตามความเป็นจริงว่า ชาตินี้มีในที่สุด ภพใหม่ไม่มี ดังนี้ พราหมณ์พึงหลั่งไทยธรรมบูชาในชนเหล่านั้นตามกาล

ชนเหล่าใดเป็นผู้ถึงเวท ยินดีในฌาน มีสติ บรรลุธรรมเครื่องตรัสรู้ดี เป็นที่พึ่งของเทวดาและมนุษย์เป็นอันมาก พราหมณ์ผู้มุ่งบุญพึงหลั่งไทยธรรมบูชาในชนเหล่านั้นตามกาล

มาฆมานพทูลว่า คำถามของข้าพระองค์ไม่เปล่าประโยชน์แน่นอน ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสบอกทักขิไณยบุคคลแก่ข้าพระองค์แล้ว ก็พระองค์ย่อมทรงทราบ

ไญยธรรมนี้ ในโลกนี้โดยถ่องแท้ จริงอย่างนั้น ธรรมนี้พระองค์ทรงทราบแจ่มแจ้งแล้ว ผู้ใดเป็นคฤหัสถ์ เป็นผู้ควรแก่การขอ เป็นทานบดี มีความต้องการบุญ มุ่งบุญ

ให้ข้าวน้ำบูชาแก่ชนเหล่าอื่นในโลกนี้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์ตรัสบอกความถึงพร้อมแห่งยัญแก่ข้าพระองค์

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนมาฆะ เมื่อท่านจะบูชาก็จงบูชาเถิด และจงทำจิตให้ผ่องใสในกาลทั้งปวง เพราะยัญย่อมเป็นอารมณ์ของบุคคลผู้บูชายัญ บุคคลตั้งมั่นในยัญนี้แล้ว ย่อมละโทสะเสียได้.

อนึ่ง บุคคลผู้นั้น ปราศจากความกำหนัดแล้ว พึงกำจัดโทสะเจริญเมตตาจิตอันประมาณมิได้ ไม่ประมาทแล้วเนือง ๆ ทั้งกลางคืนกลางวัน ย่อมแผ่อัปปมัญญาภาวนาไปทั่วทิศ.

มาฆมานพทูลว่า ใครย่อมบริสุทธิ์ ใครย่อมหลุดพ้นและใครยังติดอยู่ บุคคลจะไปพรหมโลกได้ด้วยอะไร ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมุนี ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์โปรด

ตรัสบอกแก่ข้าพระองค์ผู้ไม่รู้ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพรหม ข้าพระองค์ขออ้างเป็นพยานในวันนี้ เพราะพระองค์เป็นผู้เสมอด้วยพรหมของข้าพระองค์จริง ๆ (ข้าแต่พระองค์ผู้มีความรุ่งเรือง) บุคคลจะเข้าถึงพรหมโลกได้อย่างไร.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า (ดูก่อนมาฆะ) ผู้ใดย่อมบูชายัญครบทั้ง ๓ อย่าง ผู้เช่นนั้นพึงให้ทักขิไณย-บุคคลทั้งหลายยินดีได้ เรายอมกล่าวผู้นั้นว่าเป็นผู้ควรแก่การขอ ครั้นบูชาโดยชอบอย่างนั้นแล้ว ย่อมเข้าถึงพรหมโลก

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว มาฆมาณพได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ขอพระองค์ทรงจำข้าพระองค์ ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป[๓๐]

มุนิสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับ อุปชิวก และ อุปชีวก ได้บรรลุพระอนาคามีผล

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภัยเกิดจากความเชยชิด ธุลีคือราคะ โทสะ และโมหะ เกิดจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ความไม่มีกิเลส ไม่มีความเชยชิด นั้นแล เป็นลักษณะของมุนี

ผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง รู้ธรรมทั้งปวง มีปัญญา มิได้แปดเปื้อนในธรรมทั้งปวง ละธรรมทั้งปวงได้ หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี ผู้มีกำลังคือปัญญา ถึงพร้อมด้วยศีลและวัตร มีจิตตั้งมั่น ยินดีในฌาน มีสติ หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องข้องแล้วไม่มีกิเลสดุจตะปูตรึงใจ ปราศจากอาสวะ นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี ผู้รู้แจ้งโลก เห็นปรมัตถธรรม ข้ามโอฆะและสมุทรได้เป็นผู้คงที่ ตัดกิเลสเครื่องร้อยรัดได้เด็ดขาด ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย ปราศจากอาสวะ นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี[๓๑]

เหมวตสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ เหมวตยักษ์และสาตาคิรยักษ์ ไม่ได้กล่าวถึงสถานที่ ในคัมภีร์อรรถกถาขยายความว่า เมื่อจบพระธรรมเทศนาแล้ว เหมวตยักษ์และสาตาคิรยักษ์ พร้อมทั้งยักษ์บริวาร ๑๐๐๐ ได้บรรลุพระโสดาบัน

---

[๓๐]ขุ.สุ. (ไทย) ๔๗/๓๖๑-๓๖๓/๔๕๔-๔๖๐.

[๓๑]ขุ.สุ.(ไทย) ๔๖/๓๑๓/๕๐๑--๕๐๒

เมื่อเหมวตยักษ์และสาตาคิรยักษ์ กล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้าแล้วได้ชวนกันว่า มาเถิด เราจงไปเฝ้าพระโคดมผู้มีพระชงฆ์เพียงปลีแข้งเนื้อทรายผู้ซูบผอม เป็นนักปราชญ์ มีพระกระยาหารน้อย ไม่โลภ เป็นมุนีทรงฌานอยู่ในป่า เราเข้าไป เฝ้าพระโคดม ผู้ดุจราชสีห์ เสด็จเที่ยวไปพระองค์เดียว ไม่เสด็จมาสู่ภพใหม่ ไม่มีความห่วงใย ในกามทั้งหลาย แล้วจงทูลถามถึงธรรม เป็นเครื่องพ้นจากบ่วงมาร เราจงทูลถามพระโคดมผู้ตรัสบอก ผู้ทรงแสดงผู้ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ผู้ตรัสรู้แล้วผู้ทรงล่วงเวรภัยได้แล้ว

เหมวตยักษ์ทูลถามว่า เมื่ออะไรเกิดขึ้น โลกจึงเกิดขึ้น โลกย่อมกระทำความเชยชิดในอะไร โลกยึดถืออะไร เมื่ออะไรมี โลกจึงเดือดร้อน.

พระผู้มีพระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนเหมวตะ เมื่ออายตนะภายในและภายนอก ๖ เกิดขึ้น โลกจึงเกิดขึ้น โลกย่อมกระทำความเชยชิดในอายตนะภายในและภายนอก ๖ โลกยึดถืออายตนะภายในและภายนอก ๖ นั่นแหละ เมื่ออายตนะภายในและกายนอก ๖ มี โลกจึงเดือดร้อน.

เหมวตยักษ์ทูลถามว่า อุปาทานที่เป็นเหตุให้โลกต้องเดือดร้อนเป็นไฉน ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์ตรัสบอก ซึ่งธรรมชาติเป็นเครื่องออกจากโลก บุคคลจะพ้นจากทุกข์ได้อย่างไร

พระผู้มีพระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า กามคุณ ๕ ในโลกมีใจเป็นที่ ๖ เราประกาศแล้ว บุคคลคลายความพอใจในกามคุณ ๕ นี้ได้แล้วย่อมพ้นจากทุกข์ได้ด้วยอาการอย่างนี้ เราบอกซึ่งธรรมชาติเป็นเครื่องออกจากโลกนี้ ตามความเป็นจริงแก่ท่านทั้งหลายแล้ว ถ้าแม้ท่านทั้งหลายพึงถามเราพันครั้ง เราก็จะบอกข้อนี้แก่ท่านทั้งหลาย เพราะบุคคลย่อมพ้นจากทุกข์ได้ ด้วยอาการอย่างนี้.

เหมวตยักษ์ทูลถามว่า ในโลกนี้ใครเล่าข้ามโอฆะได้ ใครเล่าข้ามห้วงมหรรณพได้ใครเล่าไม่จมลงในห้วงมหรรณพที่ลุ่มลึก ปราศจากเกาะแก่ง และเครื่องยึดเหนี่ยว

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล มีปัญญา มีใจตั้งมั่นดีแล้ว มีความหมายรู้ ณ ภายในมีสติทุกเมื่อ ย่อมข้ามพ้นโอฆะที่ข้ามได้แสนยาก ผู้นั้นเว้นจากกามสัญญา ล่วง สังโยชน์ทั้งปวงเสียได้ มีความเพลิดเพลินและภพหมดสิ้นแล้ว ย่อมไม่จมลงในอรรณพคือ สงสารอันลึก

เชิญท่านทั้งหลาย ดูพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีพระปัญญาลึกซึ้งผู้ทรงแสดงเนื้อความละเอียด ไม่มีความกังวล ไม่ข้องแล้วในกามภพ พ้นวิเศษแล้วในอารมณ์ทั้งปวง ทรงดำเนินไปในทางอันเป็นทิพย์ ทรงแสวงหาคุณอันใหญ่ เชิญท่านทั้งหลายดู พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นผู้มีพระนามไม่ทราม ผู้ทรงแสดงเนื้อความละเอียด ผู้ทรงให้ปัญญา ไม่ข้องแล้วในอาลัยในกาม ทรงรู้ธรรมทั้งปวง มีพระปัญญาดี ทรงดำเนินไปในทางอันเป็นอริยะ ทรงแสวงหาคุณอันใหญ่ วันนี้เราทั้งหลายเห็นดีแล้วหนอ สว่างไสวแล้ว ตั้งขึ้นดีแล้ว เพราะเราทั้งหลาย ได้เห็นพระสัมพุทธเจ้าผู้ทรงข้ามโอฆะได้แล้ว หาอาสวะมิได้

ยักษ์หนึ่งพันทั้งหมดเหล่านี้ มีฤทธิ์ มียศ ย่อมถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นสรณะด้วยคำว่า พระองค์เป็นพระศาสดาผู้ยอดเยี่ยมของข้าพระองค์ทั้งหลาย ข้าพระองค์ทั้งหลาย จักขอนอบน้อมซึ่งพระสัมพุทธเจ้าและความที่พระธรรม เป็นธรรมดี เที่ยวไปจากบ้านสู่บ้าน จากภูเขา สู่ภูเขา[๓๒]

---

[๓๒]ขุ.สุ. (ไทย) ๔๖/๓๐๙/๓๙๔-๔๐๐.

กามสุตตนิทเทส

พระสูตรนี้ ไม่ได้กล่าวถึงสถานที่ และไม่เจาะจงบุคคลใด

ทรงตรัสเทศนาขึ้นมาเลยว่า เมื่อสัตว์ปรารถนากามอยู่ ถ้ากามนั้นย่อมสำเร็จแก่สัตว์นั้น สัตว์นั้นได้กามตามปรารถนาแล้ว ย่อมเป็นผู้อิ่มใจแน่นอน

คำว่า กาม ในคำว่า เมื่อปรารถนากามอยู่ โดยหัวข้อได้แก่กาม ๒ อย่าง คือ ๑) วัตถุกาม ๒) กิเลสกาม

วัตถุกามคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่ชอบใจ เครื่องลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสี ทาสา แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา นา ที่ดิน เงิน ทอง บ้าน นิคม ราชธานี แว่นแคว้น ชนบท กองพลรบ คลัง และวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด อย่างใด อย่างหนึ่ง ชื่อว่า วัตถุกาม อีกอย่างหนึ่ง กามที่เป็นอดีต กามที่เป็นอนาคต กามที่เป็นปัจจุบัน ที่เป็นภายใน ที่เป็นภายนอก ที่เป็นทั้งภายในและภายนอก ชนิดเลว ชนิดปานกลาง ชนิดประณีต เป็นของสัตว์ผู้เกิดในอบาย เป็นของมนุษย์ เป็นของทิพย์ ที่ปรากฏเฉพาะหน้า ที่เนรมิตเอง ที่ผู้อื่นเนรมิต ที่หวงแหน ที่ไม่ได้หวงแหน ที่ยึดถือว่าของเรา ที่ไม่ยึดถือว่าของเรา ธรรมที่เป็นกามาวจรแม้ทั้งหมด ธรรมที่เป็นรูปาวจรแม้ทั้งหมด ธรรมที่เป็นอรูปาวจรแม้ทั้งหมด ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งตัณหา เป็นอารมณ์แห่งตัณหา ชื่อว่า กาม เพราะอรรถว่า อันบุคคลพึงใคร่ เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา กามเหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม

กิเลสกาม คือ ความพอใจ ความกำหนัด ความพอใจและความกำหนัด, ความดำริ ความกำหนัดมาก ความดำริและความกำหนัด ความพอใจคือความใคร่ ความกำหนัดคือความใคร่ ความเพลิดเพลินคือความใคร่ ในกามทั้งหลาย ความปรารถนาในกาม ความเสน่หาในกาม ความเร่าร้อนในกาม ความหลงในกาม ความติดใจในกาม ห้วงคือกาม ความประกอบในกาม ความยึดถือในกาม เครื่องกั้นคือ กามฉันทะ ชื่อว่า กาม

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนกาม เราเห็นรากเง้าของท่านแล้วว่า ท่านย่อมเกิดเพราะความดำริ เราจักไม่ดำริถึงท่าน ท่านจัก ไม่มีอย่างนี้

เมื่อสัตว์นั้นปรารถนากามอยู่ เมื่อสัตว์นั้นมีฉันทะ เกิดแล้ว ถ้ากามเหล่านั้นเสื่อมไป สัตว์นั้นย่อมกระสับ กระส่าย เหมือนสัตว์ที่ถูกลูกศรแทงแล้ว และเมื่อกามนั้นเสื่อมไปจากสัตว์นั้น สัตว์ทั้งหลายย่อมถูกความทุกข์ครอบงำ

นรชนใดย่อมปรารถนาไร่ นา ที่ดิน เงิน โค ม้าทาส คนภายใน สตรี พวกพ้อง กามเป็นอันมาก เหล่ากิเลสอันไม่มีกำลัง ย่อมครอบงำนรชนนั้น เหล่าอันตรายย่อมย่ำยีนรชนนั้น เพราะอันตรายนั้น ทุกข์ย่อมติดตามนรชนนั้นไป เหมือนน้ำไหลเข้าสู่เรือที่แตกแล้วฉะนั้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ร่วมกับกิเลสอันอยู่อาศัยในภายใน ผู้อยู่ร่วมกับกิเลสที่ฟุ้งซ่าน ย่อมอยู่ลำบาก ไม่ผาสุก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุผู้อยู่ร่วมกับกิเลสอันอยู่อาศัยในภายใน ผู้อยู่ร่วมกับกิเลสที่ฟุ้งซ่าน ย่อมอยู่ลำบาก ไม่ผาสุกคือ อกุศลธรรมอันลามก มีความดำริอันซ่านไปในอารมณ์ อันเกื้อกูลแก่สังโยชน์ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะเห็นรูปด้วยจักษุ อกุศลธรรม

อันลามกเหล่านั้น ย่อมอยู่ซ่านไปในภายในแห่งภิกษุนั้น เพราะเหตุดังนี้นั้น ภิกษุนั้นจึงเรียกว่า ผู้อยู่ร่วมกับกิเลสอันอยู่อาศัยในภายใน อกุศลธรรมอันลามกเหล่านั้นย่อมกลุ้มรุมภิกษุนั้น เพราะเหตุดังนี้นั้น ภิกษุนั้นจึงเรียกว่า ผู้อยู่ร่วมกับกิเลสที่ฟุ้งซ่าน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเหล่านี้ เป็นมลทินในภายใน เป็นอมิตรในภายใน เป็นข้าศึกในภายใน เป็นเพชฌฆาตในภายใน เป็นศัตรูในภายใน. ธรรม ๓ ประการคือ โลภะ เป็นมลทินในภายใน เป็นอมิตรในภายใน เป็นข้าศึกในภายใน เป็นเพชฌฆาตในภายใน เป็นศัตรูในภายใน , โทสะ เป็นมลทินในภายใน เป็นอมิตรในภายใน เป็นข้าศึกในภายใน เป็นเพชฌฆาตในภายใน เป็นศัตรูในภายใน โมหะเป็นมลทินในภายใน เป็นอมิตรในภายใน เป็นข้าศึกในภายใน เป็นเพชฌฆาตในภายใน เป็นศัตรูในภายใน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้แล เป็นมลทินในภายใน เป็นอมิตรในภายใน เป็นข้าศึกในภายใน เป็นเพชฌฆาตในภายใน เป็นศัตรูในภายใน

โลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นในตน ย่อมกำจัดบุรุษผู้มีจิตลามก เหมือนขุยไผ่กำจัดไม้ไผ่ ฉะนั้น. เพราะอรรถว่า เป็นที่อยู่แห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย จึงชื่อว่า อันตราย ด้วยประการฉะนี้ ราคะและโทสะ โมหะ มีอัตภาพนี้เป็นเหตุ เกิดแต่อัตภาพนี้ ไม่ยินดีกุศล ยินดี แต่กามคุณ ทำให้ขนลุกบาป วิตกในใจ ตั้งขึ้นแต่อัตภาพนี้ ผูกจิตไว้เหมือน พวกเด็ก ผูกกาที่ข้อเท้าไว้ ฉะนั้น

ผู้ใดย่อมเว้นขาดกามทั้งหลาย เหมือนบุคคลเว้นขาดหัวงูด้วยเท้า ผู้นั้นเป็นผู้มีสติ ย่อมล่วงพ้นตัณหาอัน ชื่อว่าวิสัตติกานี้ ในโลกเสียได้ (วิสัตติกา หมายถึง ซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ)

พระพุทธเจ้าจงตรัสว่า เพราะเหตุนั้น สัตว์ผู้เกิดมา พึงเป็นผู้มีสติทุกเมื่อ พึงเว้นขาดกามทั้งหลาย ครั้นเว้นขาดตามเหล่านั้นแล้ว พึงข้ามโอฆะได้ เหมือนบุคคลวิดน้ำในเรือแล้วไปถึงฝั่ง ฉะนั้น.[๓๓]

ผู้ใดย่อมเว้นขาดกามทั้งหลาย เหมือนบุคคลเว้นขาดหัวงูด้วยเท้า ผู้นั้นเป็นผู้มีสติ ย่อมล่วงพ้นตัณหาอัน ชื่อว่าวิสัตติกานี้ ในโลกเสียได้ มีสติ ได้แก่ เป็นผู้มีสติโดยเหตุ ๔ อย่าง คือ เจริญสติปัฏฐานมีการตามเห็นกายในกายอยู่ ก็ชื่อว่า เป็นผู้มีสติ, เจริญสติปัฏฐาน มีการตามเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ก็ชื่อว่า เป็นผู้มีสติ, เจริญสติปัฏฐานมีการตามเห็นจิตในจิตอยู่ ก็ชื่อว่า เป็นผู้มีสติ, เจริญสติปัฏฐานมีการตามเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ ก็ชื่อว่า เป็นผู้มีสติ, เป็นผู้มีสติโดยเหตุ อย่างแม้อื่นอีก คือ ชื่อว่าเป็นผู้มีสติ เพราะเว้นจากความเป็นผู้ไม่มีสติ บุคคลเป็นผู้เข้าใกล้ เข้าชิด เข้าถึง เข้าถึงพร้อมเข้าไปถึง เข้าไปถึงพร้อม ประกอบด้วยสตินี้ บุคคลนั้นเรียกว่า มีสติเพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าสัตว์ผู้เกิดมาพึงเป็นผู้มีสติทุกเมื่อ

พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า พระขีณาสพนั้น มีภพนี้เป็นภพสุดท้าย มีประชุมแห่งขันธ์นี้เป็นครั้งสุดท้าย ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้ว

---

[๓๓]ขุ.ม. (ไทย) ๖๕/๑-๒๖/๑-๒๗.

ไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น ด้วยเหตุนั้น พระพุทองค์ตรัสว่า เพราะฉะนั้น สัตว์เกิด พึงมีสติทุกเมื่อ ละกามทั้งหลายได้ ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะได้ เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น[๓๔]

พรรณนาวงศ์พระโกณฑัญญพุทธเจ้า

พระสูตรนี้ กล่าวถึงอดีตพระทีปังกรพุทธเจ้า และพุทธอุทาน ตอนที่พระโคตมะพุทธเจ้าบรรลุพระอรหันต์ใหม่ ๆ

เมื่อพระผู้มีพระเจ้าทีปังกรเสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้ว ศาสนาของพระองค์ดำรงอยู่แสนปี. เพราะอันตรธานแห่งพระสาวกทั้งหลาย ของพระพุทธะและอนุพุทธะแม้ศาสนาของพระองค์ก็อันตรธาน ต่อมาภายหลังศาสนาของพระองค์ ล่วงไปอสงไขยหนึ่ง พระศาสดาพระนามว่าโกณฑัญญะก็อุบัติในกัปหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงบำเพ็ญบารมีมาสิบหกอสงไขยแสนกัป อบรมบ่มพระญาณแก่กล้าแล้ว ทรงดำรงอยู่ในอัตภาพ เช่นเดียวกับอัตภาพเป็นพระเวสสันดร จุติจากอัตภาพนั้นแล้ว บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ดำรงอยู่ในดุสิตนั้น จนตลอดพระชนมายุ ประทานปฏิญาณแก่เทวดาทั้งหลายจุติจากดุสิต ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสุชาดาเทวี ในราชสกุลของ พระเจ้าสุนันทะ กรุงรัมมวดี. ในขณะที่พระองค์ทรงถือปฏิสนธิ ก็บังเกิดพระปาฏิหาริย์ ๓๒ ประการดังกล่าวไว้ในวงศ์ของพระทีปังกรพุทธเจ้า พระองค์มีเหล่าเทวดาถวายอารักขา ถ้วนทศมาสก็ประสูติจากพระครรภ์พระมารดา ทรงเป็นยอดของสรรพสัตว์ บ่ายพระพักตร์ทางทิศอุดร เสด็จย่างพระบาทได้ ๗ ก้าว ทรงแลดูทุกทิศ ทรงเปล่งอาสภิวาจาว่า เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก เราเป็นผู้เจริญที่สุดแห่งโลก เราเป็นผู้ประเสริฐที่สุดแห่งโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ตั้งแต่บัดนี้ ไม่มีการเกิดอีก.

ต่อนั้น ในวันขนานพระนามของพระโพธิสัตว์นั้น พระประยูรญาติทั้งหลาย ก็ขนานพระนามว่า โกณฑัญญะ ความจริงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นทรงมีพระโคตร เป็นโกณฑัญญโคตร เขาว่า พระองค์มีปราสาท ๓ หลังน่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง ชื่อว่า รามะปราสาท สุรามะปราสาท ๑ สุภะปราสาท ทั้ง ๓ หลังนั้นมีสตรีฝ่ายนาฏกะ ผู้ชำนาญการฟ้อนรำ การขับร้องและการบรรเลงประจำอยู่ถึงสามแสนนาง พระองค์มีพระมเหสีพระนามว่า รุจิเทวี มีพระโอรสพระนามว่า วิชิตเสนะ ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่หมื่นปี พระโพธิสัตว์นั้น ทรงเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตายและนักบวช เสด็จออกอภิเนษกรมณ์ด้วยรถทรงเทียมม้า ทรงผนวชแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐ เดือน โกณฑัญญกุมารกำลังผนวชอยู่ คนสิบโกฏิก็บวชตามเสด็จโกณฑัญญกุมารนั้น อันคนเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ก็ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐ เดือน ณ ดิถีเพ็ญเดือนวิสาขะเสวยข้าวมธุปายาสรสอร่อยอย่างยิ่ง ซึ่งธิดาเศรษฐีชื่อว่ายโสธรา ผู้มีเต้าถันอวบอิ่มเท่ากัน ณ บ้านสุนันทคาม ถวายแล้วทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ ป่าต้นสาละ ที่ประดับด้วยผลใบอ่อนและหน่อ เวลาเย็นทรงละหมู่แล้วทรงรับหญ้า ๘ กำที่ สุนันทะอาชีวกถวาย มาแล้ว ทรงทำประทักษิณต้นสาลกัลยาณี [ต้นขานาง] ๓ ครั้ง ทรงสำรวจดูทิศบูรพา ทรงทำต้นไม้ที่ตรัสรู้ไว้เบื้องพระปฤษฎางค์ ทรงปูลาดหญ้ากว้าง ๕๘ ศอก ทรงนั่งขัดสมาธิ อธิษฐานความ

---

[๓๔]ขุ.ม. (ไทย) ๖๕/๒๖-๓๒/๒๙.

เพียรมีองค์ ๔ ทรงกำจัดกองกำลังของมาร ในราตรีปฐมยาม ทรงชำระปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ในมัชฌิมยาม ทรงชำระทิพยจักษุ

ในปัจฉิมยาม ทรงพิจารณาปัจจยาการ ทรงออกจากจตุตถฌานที่มีอานาปานสติ เป็นอารมณ์ ทรงหยั่งสำรวจในปัญจขันธ์ ก็ทรงเห็นลักษณะทั้งหลายด้วยปัญญา อันสม่ำเสมอ โดยอุทยัพพยญาณ ทรงเจริญวิปัสสนาจนถึงโคตรภูญาณ ทรงแทงตลอดมรรคญาณ ๔ ผลญาณ ๔ ปฏิสัมภิทา ๔ ญาณกำหนดกำเนิด ๔ ญาณกำหนดคติ ๕ อสาธารณญาณ ๖ และพระพุทธคุณทั้งสิ้น ทรงมีความดำริบริบูรณ์แล้ว ประทับนั่ง ณ โคนไม้ที่ตรัสรู้ ทรงเปล่งอุทานอย่างนี้ว่า

เราแสวงหาตัณหานายช่างผู้สร้างเรือน เมื่อไม่พบ จึงต้องท่องเที่ยวไปตลอดชาติสงสารเป็นอันมาก ชาติความเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์ ดูก่อนตัณหานายช่างผู้สร้างเรือน เราเห็นท่านแล้ว ท่านจักสร้างเรือนอีกไม่ได้ โครงสร้างเรือนของท่านเราหักหมดแล้ว ยอดเรือนเราก็รื้อออกแล้ว จิตของเราถึงธรรมเป็นที่สิ้นตัณหาแล้ว

คติแห่งไฟที่ลุกโพลง ที่ภาชนะสัมฤทธิ์ที่นายช่างตีด้วยพะเนินเหล็กกำจัดแล้วก็สงบเย็นลง โดยลำดับไม่มีใครรู้คติความไปของมันได้ ฉันใด คติของพระขีณาสพผู้หลุดพ้นโดยชอบ ข้ามเครื่องผูกคือกามโอฆะบรรลุสุขอันไม่หวั่นไหว ก็ไม่มีใครจะรู้คติของท่านได้ ฉันนั้น

ทรงยับยั้งอยู่ด้วยสุขในผลสมาบัติ ณ โคนโพธิพฤกษ์ ๗ สัปดาห์ ในสัปดาห์ที่ ๘ ทรงอาศัยการอาราธนาของพรหม ทรงใคร่ครวญว่า เราจะแสดงธรรมครั้งแรกแก่ใครเล่าหนอ ก็ได้ทรงเห็นภิกษุ ๑๐ โกฏิ ซึ่งบวชกับพระองค์ว่า กุลบุตรพวกนี้สะสมกุศลมูลไว้ จึงบวชตามเรา ซึ่งกำลังบวช บำเพ็ญเพียรกับเรา บำรุงเรา เอาเถิด เราจะพึงแสดงธรรมแก่กุลบุตรพวกนี้ก่อนใครหมด ครั้นทรงใคร่ครวญอย่างนี้แล้ว ก็ทรงตรวจดูว่า ภิกษุเหล่านั้น บัดนี้อยู่ที่ไหนก็ทรงเห็นว่าอยู่กันที่เทวะวัน กรุงอรุนธวดี ระยะทาง ๑๘ โยชน์แต่ที่นี้ จึงทรงอันตรธานจากโคนโพธิพฤกษ์ไปปรากฏที่เทวะวันเหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้ หรือคู้แขนที่เหยียดฉะนั้น[๓๕]

ปฐมภัททิยสูตร

พระสูตรนี้ พระสารีบุตรเทศนาแก่พระลกุณฐกภัททิยะ พระลกุณฐกภัททิยะ ได้บรรลุพระอรหันต์ ณ พระวิหารเชตวัน

พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ก็สมัยนั้นแล ท่านพระสารีบุตร ชี้แจงให้ท่านพระลกุณฐกภัททิยะเห็นแจ้งให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมีกถาโดยอเนกปริยาย ครั้งนั้นแล เมื่อท่านพระสารีบุตรชี้แจงให้ท่านพระลกุณรกภัททิยะให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมีกถาโดยอเนกปริยาย จิตของท่านพระลกุณฐกภัททิยะหลุดพ้นแล้วจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงเห็นท่านพระลกุณฐกภัตทิยะผู้อันท่านพระสารีบุตรชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมีกถาโดยอเนกปริยาย จิตของท่านพระลกุณฐกภัททิยะหลุดพ้นแล้วจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น.

---

[๓๕]ขุ.พุทธ. (ไทย) ๗๓/๒/๓๑๒-๓๑๔.

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบเนื้อความนี้แล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า บุคคลผู้พ้นวิเศษแล้วในสิ่งทั้งปวงในเบื้องบน ในเบื้องต่ำ ไม่ตามเห็นว่า เราเป็นนี้ บุคคลพ้นวิเศษแล้วอย่างนี้ ข้ามได้แล้วซึ่งโอฆะที่ตนยังไม่เคยข้าม เพื่อความไม่เกิดอีก.

กุณฑธานเถรคาถา

พระสูตรนี้ เป็นการอธิบายความการข้ามโอฆะของพระกุณฑธานเถระ

ได้ยินว่า พระกุณฑธานเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้อย่างนี้ว่า ภิกษุพึงตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ พึงละสังโยชน์ เบื้องสูง ๕ พึงเจริญอินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้น ให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุผู้ล่วงธรรม เป็นเครื่องข้อง ๕ ประการได้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ข้ามโอฆะได้แล้ว.

ขุททกนิกาย มหานิทเทส

ว่าด้วยปริญญา ๓ ประการ พระคาถานี้เป็นอธิบายการข้ามโอฆะ

๑ ญาตปริญญา คือ ธีรชนย่อมรู้ซึ่งผัสสะ คือ ย่อมรู้ ย่อมเห็นว่า นี้จักขุสัมผัส นี้โสตสัมผัส นี้ฆานสัมผัส นี้ชิวหาสัมผัส นี้กายสัมผัส นี้มโนสัมผัส นี้อธิวจนสัมผัส นี้ปฏิฆสัมผัส นี้สัมผัสเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา นี้สัมผัสเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา นี้สัมผัสเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา นี้ผัสสะอันสัมปยุตด้วยกุศลจิต นี้ผัสสะอันสัมปยุตด้วยอกุศลจิต นี้ผัสสะอันสัมปยุตด้วยอัพยากตจิต นี้ผัสสะอันสัมปยุตด้วยกามาวจรจิต นี้ผัสสะอันสัมปยุตด้วยรูปาวจรจิต นี้ผัสสะอันสัมปยุตด้วยอรูปาวจรจิต นี้ผัสสะเป็นสุญญตะ นี้ผัสสะเป็นอนิมิตตะ นี้ผัสสะเป็นอัปปณิหิตะ นี้ผัสสะ เป็นโลกิยะ นี้ผัสสะเป็นโลกุตตระ นี้ผัสสะเป็นอดีต นี้ผัสสะเป็นอนาคต นี้ผัสสะเป็นปัจจุบัน นี้เรียกว่า ญาตปริญญา

๒ ตีรณปริญญา คือ ธีรชนทำความรู้อย่างนี้แล้ว ย่อมพิจารณา ซึ่งผัสสะ คือ ย่อมพิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นของลำบาก เป็นอาพาธ เป็นอย่างอื่น เป็นของชำรุด เป็นเสนียด เป็นอุบาทว์ เป็นภัย เป็นอุปสรรค เป็นของหวั่นไหว เป็นของแตกพัง เป็นของไม่ยั่งยืน เป็นของไม่มีที่ต้านทาน เป็นของไม่มีที่ซ่อนเร้น เป็นของไม่มีที่พึ่ง เป็นของว่าง เป็นของเปล่า เป็นของสูญ เป็นอนัตตา เป็นโทษ เป็นของมีความแปรไป เป็นธรรมดา เป็นของไม่มีแก่นสาร เป็นมลแห่งความลำบาก เป็นดังเพชฌฆาต เป็นของปราศจากความเจริญ เป็นของมีอาสวะ เป็นของอันเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เป็นเหยื่อมาร เป็นของมีชาติเป็นธรรมดา เป็นของมีชรา เป็นธรรมดา เป็นของมีพยาธิเป็นธรรมดา เป็นของมีมรณะเป็นธรรมดา เป็นของมีโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เป็นธรรมดา เป็นของมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา เป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์ เป็นของดับไป เป็นของไม่ชวนให้แช่มชื่น เป็นอาทีนพ เป็นนิสสรณะ นี้เรียกว่า ตีรณปริญญา

๓ ปหานปริญญา คือ ธีรชนพิจารณาอย่างนี้แล้วย่อมละ บรรเทาทำให้สิ้นไป ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง ซึ่งฉันทราคะในผัสสะ สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉันทราคะในผัสสะใด เธอทั้งหลายจงละฉันทราคะนั้น ผัสสะนั้นจักเป็นของอันเธอทั้งหลายละแล้ว มีมูลรากอันตัดขาดแล้ว ทำให้ไม่มีที่ตั้งดุจตาลยอดด้วน ถึงความไม่มีในภายหลัง มีความไม่เกิดขึ้นในอนาคตเป็นธรรมดา โดยประการอย่างนี้ นี้เรียกว่า ปหานปริญญา

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ธีรชนพึงกำจัดความพอใจในที่สุดทั้ง ๒ กำหนดรู้ผัสสะแล้ว ไม่เป็นผู้ตามติดใจ ตนติเตียนกรรมใดไม่ทำกรรมนั้น ย่อมไม่ติดในทิฏฐารมณ์และสุตารมณ์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มุนีกำหนดรู้สัญญาแล้ว ไม่เข้าไปติดในความยึดถือทั้งหลาย พึงข้ามโอตะได้ เป็นผู้ถอนลูกศรเสียแล้ว ไม่ประมาท ประพฤติอยู่ ย่อมไม่หวังโลกนี้และโลกหน้า คำว่า กำหนดรู้สัญญาแล้ว พึงข้ามโอฆะได้ มีความว่า สัญญา ได้แก่ กามสัญญา พยาปาทสัญญา วิหิงสาสัญญา เนกขัมมสัญญา อัพยาปาทสัญญา อวิหิงสาสัญญา รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา ธัมมสัญญา สัญญาใดเห็นปานนี้ คือ ความรู้พร้อม ความเป็นคืออันรู้พร้อม นี้เรียกว่าสัญญา คำว่า กำหนดรู้สัญญาแล้ว มีความว่า กำหนดรู้สัญญา ด้วยปริญญา ๓ คือ ญาตปริญญา ตีรณปริญญา ปหานปริญญา.[๓๖]

๒.๒.๕ โอฆะใน ขุททกนิกาย เถร เถรี คาถา

อนุรุทธเถรคาถา

พระคาถานี้ เป็นการกล่าวสรรเสริญพระอนุรุทธะผู้หมดกิเลส

พระอนุรุทธะละพระชนกชนนี ละพระประยูรญาติละเบญจกามคุณได้แล้ว เพ่งฌานอยู่ บุคคลผู้เพียบพร้อม ด้วยการฟ้อนรำขับร้อง มีดนตรีบรรเลงปลุกให้รื่นเริงใจอยู่ทุกค่ำเช้า ก็ไม่บรรลุถึงความบริสุทธิ์ด้วยการฟ้อนรำขับร้องนั้นได้ เพราะยังเป็นผู้ยินดีในกามคุณอันเป็นวิสัยแห่งมาร พระอนุรุทธะก้าวล่วงเบญจกามคุณนั้นเสียแล้ว ยินดีในพระพุทธศาสนา ก้าวล่วงโอฆะทั้งปวงแล้ว เพ่งฌานอยู่ พระอนุรุทธะได้ก้าวล่วงกามคุณเหล่านี้ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ อันน่ารื่นรมย์ใจแล้ว เพ่งฌานอยู่ พระอนุรุทธะเป็นนักปราชญ์ หาอาสวะมิได้ อยู่ผู้เดียวไม่มีเพื่อน กลับจากบิณฑบาตแล้ว เที่ยวแสวงหา ผ้าบังสุกุลอยู่ พระอนุรุทธะเป็นนักปราชญ์มีปรีชา หาอาสวะมิได้ เที่ยวเลือกหาเอาแต่ผ้าบังสุกุล ครั้นได้มาแล้ว ก็มาซักย้อมเอาเองแล้วนุ่งห่ม บาปธรรมอันเศร้าหมองเหล่านี้ ย่อมมีแก่ภิกษุผู้มักมาก ไม่สันโดษ ระคนด้วยหมู่ มีจิตฟุ้งซ่าน อนึ่ง ภิกษุใดเป็นผู้มีสติ มักน้อย สันโดษ ไม่มีความขัดเคือง ยินดีในวิเวก ชอบสงัด ปรารภความเพียรเป็นนิตย์ กุศลธรรมซึ่งเป็นฝ่ายให้ตรัสรู้เหล่านี้ย่อมมีแก่ภิกษุนั้น ทั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ก็ตรัสสรรเสริญภิกษุนั้นว่า เป็นผู้หมดอาสวะ พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยมในโลก ทรงทราบความดำริของเราแล้ว เสด็จมาหาเรา ด้วยมโนมยิทธิทางกาย

เมื่อใด ความดำริได้มีแก่เรา เมื่อนั้นพระพุทธเจ้าทรงทราบความดำริของเราแล้ว ได้เสด็จเข้ามาหาเราด้วยพระฤทธิ์ แล้วทรงแสดงธรรมอันยิ่งแก่เราพระพุทธเจ้าผู้ทรงยินดีในธรรมเครื่องไม่เนิ่นช้า ได้ทรงแสดงธรรมเครื่องไม่เนิ่นช้าแก่เรา เรารู้ทั่วถึงพระธรรมเทศนาของพระองค์แล้ว เป็นผู้ยินดีในพระศาสนา ปฏิบัติตามคำพร่ำสอนอยู่ เราบรรลุวิชชา ๓ โดยลำดับ ได้ทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเสร็จแล้ว เราถือการนั่งเป็นวัตรมาเป็นเวลา ๕๕ ปี เรากำจัดความง่วงเหงาหาวนอน

---

[๓๖]ขุ.ม. (ไทย)๖๕/๖๒/๒๒๗.

มาแล้วเป็นเวลา ๒๕ ปี ในเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ภิกษุทั้งหลายถามเราว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้วหรือยัง เราได้ตอบว่าลมหายใจออกและหายใจเข้ามิได้มีแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระหฤทัยตั้งมั่นคงที่ แต่พระองค์ยังไม่ปรินิพพานก่อน พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระจักษุ ผู้ไม่มีตัณหาเป็นเครื่องทำใจให้หวั่นไหว ทรงทำนิพพานให้เป็นอารมณ์คือเสด็จออกจากจตุตถฌานแล้ว จึงจะเสด็จปรินิพพานพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอดกลั้นเวทนา ด้วยพระหฤหัยอันเบิกบาน ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นดวงประทีป ของชาวโลกกับทั้งเทวโลก เสด็จดับขันธปรินิพพาน ความพ้นพิเศษแห่งพระหฤทัยได้มีขึ้นแล้ว บัดนี้ธรรมเหล่านี้อันมีสัมผัสเป็นที่ ๕ ของพระมหามุนี ได้สิ้นสุดลงแล้ว ในเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว จิตและเจตสิกธรรมเหล่าอื่นจักไม่มีอีกต่อไป

ดูก่อนเทวดา บัดนี้ การอยู่อีกต่อไปด้วยอำนาจการอุบัติในเทพนิกาย ย่อมไม่มี ชาติสงสารสิ้นไปแล้ว บัดนี้การเกิดในภพใหม่มิได้มี ภิกษุใดรู้แจ้งมนุษยโลก เทวโลกพร้อมทั้งพรหมโลกอันมีประเภทตั้งพัน ได้ในเวลาครู่เดียว ทั้งเป็นผู้เชี่ยวชาญในคุณ คืออิทธิฤทธิ์ และในจุติและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย ภิกษุรูปนั้นย่อมเห็นเทพเจ้าทั้งหลายได้ตามความประสงค์ เมื่อก่อนเรามีนามว่าอันนภาระเป็นคนยากจน เที่ยวรับจ้างหาเลี้ยงชีพได้ถวายอาหารแด่พระอุปริฏฐปัจเจกพุทธเจ้าผู้เป็นสมณะเรืองยศ เพราะบุญกรรมที่ได้ทำมาแล้ว เราจึงได้มาเกิดในศากยตระกูล พระประยูรญาติขนานนามให้เราว่า อนุรุทธะ เป็นผู้เพียบพร้อมไปด้วยการฟ้อนรำและขับร้องมีเครื่องดนตรีบรรเลงปลุกให้รื่นเริงใจอยู่ทุกค่ำเช้า ต่อมาเราได้เห็นพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ไม่มี ภัยแต่ที่ไหน ๆ ได้ยังจิตให้เลื่อมใสในพระองค์ท่านแล้ว ออกบวชเป็นบรรพชิต เราระลึกถึงชาติก่อน ๆ ได้ เราได้เคยเป็นท้าวสักกรินทร์เทวราชอยู่ในดาวดึงส์เทพพิภพมาแล้ว เราได้ปราบปรามไพรีพ่ายแพ้แล้ว ขึ้นผ่านสมบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จอมมนุษย์นิกรในชมพูทวีป มีสมุทรสาครทั้ง ๔ เป็นขอบเขต ๗ ครั้ง ได้ปกครองปวงประชานิกรโดยธรรม ด้วยไม่ต้องใช้อาชญาหรือศาสตราใด ๆ เราระลึกชาติหนหลังในคราวที่อยู่ในมนุษยโลกได้ ดังนี้ คือเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๗ ชาติ เป็นพระอินทร์ ๗ ชาติ รวมการท่องเที่ยวอยู่เป็น ๑๔ ชาติด้วยกัน ในเมื่อสมาธิอันประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นธรรมอันเอกปรากฏขึ้น ที่เราได้ความสงบระงับกิเลส ทิพยจักษุของเราจึงบริสุทธิ์ เราดำรงอยู่ในฌานอันประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ รู้จุติและอุปบัติ การมา การไป ความเป็นอย่างนี้และความเป็นอย่างอื่น ของสัตว์ทั้งหลาย เรามีความคุ้นเคยกับพระบรมศาสดาเป็นอย่างดี เราได้ทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเสร็จแล้ว ปลงภาระอันหนักลงได้แล้วถอนตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพขึ้นได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ จักนิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุภายใต้พุ่มกอไผ่ใกล้บ้านเวฬุวคามแห่งแคว้นวัชชี[๓๗]

---

[๓๗]ขุ.เถร. (ไทย) ๕๓/๓๙๓-/๑๕๕-๑๕๘.

อัญญาโกณฑัญญเถรคาถา

พระคาถานี้ ท้าวสักกเทวราช ได้ประกาศความเลื่อมใสของพระองค์ต่อพระอัญญาโกณฑัญญเถระ

ข้าพเจ้าได้ฟังธรรมมีรสอันประเสริฐ จึงเกิดความเลื่อมใสอย่างยิ่ง ธรรมอันคลายความกำหนัด เพราะไม่ยึดถือมั่นโดยประการทั้งปวง พระผู้เป็นเจ้าได้แสดงแล้ว.

ท้าวเธอตรัสชมเชยเทศนาของพระเถระดังนี้แล้ว ทรงนมัสการพระเถระ แล้วเสด็จกลับไปสู่ที่อยู่ของพระองค์ ภายหลังวันหนึ่ง พระเถระเห็นวาระจิตของปุถุชนบางจำพวก ซึ่งถูกมิจฉาวิตกครอบงำ และระลึกถึงคำสอนอันเป็นปฏิปักษ์ต่อมิจฉาวิตกนั้นแล้ว นึกถึงความที่คนมีใจอันพรากแล้วจากการฟังทั้งปวง จึงได้ภาษิตคาถา ๒ คาถา อันแสดงซึ่งเนื้อความนั้นว่าอารมณ์อันวิจิตรมีอยู่ในโลกเป็นอันมาก ชะรอยจะย่ำยีบุคคลผู้คิดถึงอารมณ์ว่างาม อันประกอบด้วยราคะในปฐพีมณฑลนี้ ฝนตกลงมาในฤดูฝน พึงระงับธุลีที่ถูกลมพัดไปได้ฉันใด เมื่อใด พระอริยสาวกพิจารณาเห็นด้วยปัญญา เมื่อนั้น ความดำริของพระอริยสาวกนั้นย่อมระงับไปฉันนั้น เมื่อใด พระอริยสาวกพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เมื่อนั้น พระอริยสาวกนั้นย่อมหน่ายในทุกข์ นี้เป็นทางแห่งความหมดจด เมื่อใดพระอริยสาวกพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้น พระอริยสาวกนั้นย่อมหน่ายในทุกข์นี้เป็นทางแห่งความหมดจด เมื่อใด พระอริยสาวกพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้น พระอริยสาวกนั้นย่อมหน่ายในทุกข์ นี้เป็นทางแห่งความหมดจด พระโกณฑัญญเถระองค์ใดเป็นผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า เป็นผู้มีความบากบั่นอย่างแรงกล้าละความเกิดและความตายได้แล้ว เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยพรหมจรรย์อันได้ด้วยยาก พระโกณฑัญญเถระองค์นั้น ได้ตัดบ่วง คือโอฆะ ตะปูตรึงจิตอันมั่นคง และภูเขาที่ทำลายได้ยากแล้ว ข้ามไปถึงฝั่ง คือนิพพาน เป็นผู้เพ่งฌาน หลุดพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร.

ภายหลังวันหนึ่ง ท่านพระโกณฑัญญเถระได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นสัทธิวิหาริกของท่านเป็นผู้เกียจคร้าน มีความเพียรทราม มีใจฟุ้งซ่านมักใหญ่ใฝ่สูง เพราะการคบหาด้วยมิตรชั่วช้า จึงไปยังที่นั้นด้วยฤทธิ์ แล้วตักเตือนว่า ท่านอย่าทำอย่างนี้ต่อไป ขอท่านจงละมิตรชั่วช้าเสียแล้วคบหากัลยาณมิตรทำสมณธรรมเถิด ภิกษุนั้นไม่เชื่อฟังคำของท่าน ท่านจึงเกิดความสลดใจ เมื่อจะติเตียนข้อปฏิบัติอันผิด และสรรเสริญการปฏิบัติชอบและการอยู่สงัด ด้วยถ้อยคำอันเป็นบุคลาธิษฐาน จึงได้ภาษิตคาถานี้ ใจความว่า

ภิกษุมีใจฟุ้งซ่าน กลับกลอก คบแต่มิตรที่เลวทรามถูกคลื่นซัดให้จมอยู่ในห้วงน้ำ คือสงสาร ส่วนภิกษุมีใจไม่ฟุ้งซ่าน ไม่กลับกลอก มีปัญญารักษาตัวรอด สำรวมอินทรีย์ คบหากัลยาณมิตร เป็นนักปราชญ์ พึงทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ นรชนผู้ซูบผอม มีตัวสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น ดังเถาหญ้านางเป็นผู้รู้จักประมาณในข้าวและน้ำ มีใจไม่ย่อท้อ ถูกเหลือบยุงทั้งหลายกัดอยู่ในป่าใหญ่ ย่อมเป็นผู้มีสติอดกลั้นได้อยู่ในป่านั้น เหมือนช้างที่อดทนต่อศาสตราวุธในยุทธสงครามฉะนั้น เราไม่ยินดีความตาย ไม่เพลิดเพลินความเป็นอยู่ เรารอเวลาตาย เหมือนลูกจ้างรอให้หมดเวลาทำงานฉะนั้น เราไม่ยินดีความตาย ไม่เพลิดเพลินความเป็นอยู่ แต่เรามีสติสัมปชัญญะรอเวลาตาย พระศาสดาเราได้คุ้นเคยแล้ว

เราทำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเสร็จแล้ว ปลงภาระอันหนักลงแล้ว ถอนตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพขึ้นแล้ว ได้บรรลุถึงประโยชน์ที่กุลบุตรทั้งหลาย ผู้ออกบวชเป็นบรรพชิตต้องการแล้ว เพราะฉะนั้น จะมีประโยชน์อะไรด้วยสัทธิวิหาริกผู้ว่ายากแก่เรา[๓๘]

เทวสภเถรคาถา

พระคาถานี้ ท่านพระเทวสภเถระได้กล่าวไว้ อรรถกถา กล่าวไว้ว่าอดีตชาติท่านเคยทำบุญไว้กับพระพุทธเจ้าพระนามว่า สุขี

ท่านพระเทวสภเถระได้กล่าวคาถาไว้ดังนี้ว่า เราข้ามพ้นกามราคะดุจเปือกตม และฉันทราคะดุจหล่มมาได้แล้ว เราละทิฏฐิเสมือนบาดาลได้ขาดแล้ว เราพ้นจากโอฆะและกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งหลายได้แล้ว และมานะทั้งมวลเรากำจัดได้แล้ว[๓๙]

๒.๒.๖ โอฆะใน ขุททกนิกาย อปทาน

อรรถกถาเขมาเถรีคาถา

พระคาถานี้ อธิบายขยายความประวัติและการบรรลุพระอรหันต์ของ พระเขมาเถรี

พระเขมาเถรี อดีตชาติของพระเถรีเคยทำบุญในพุทธศาสนากับอัครสาวกของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า สมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสี พระนางออกบวชประพฤติ (โกมาริ) สมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากกุสันธะ โกนาคมนะ กัสสปทศพล และได้ประพฤติโกมาริพรหมจรรย์อยู่ถึงสองหมื่นปี สมัยปัจจุบันเป็นพระเทวีของพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อพระเจ้าพิมพิสารโปรดสั่งให้ผู้คนทั้งหลายเที่ยวประกาศพรรณนาพระเวฬุวัน ทำให้พระเทวีทรงเกิดความคิดที่จะไปชมพระวิหาร พระราชาตรัสว่า เธอไปพระวิหารไม่พบพระศาสดาก็อย่าได้กลับมา แล้วทรงให้สัญญาแก่พวกราชบุรุษว่า พวกท่านจงให้พระเทวีเฝ้าพระทศพลโดยพลการให้จงได้ พระเทวี เสด็จไปวิหาร เวลาล่วงไปครึ่งวันไม่ทรงพบพระศาสดาเริ่มเสด็จกลับ ลำดับนั้น ราชบุรุษทั้งหลาย นำพระเทวีแม้ไม่ทรงปรารถนา เข้าไปเฝ้าพระศาสดาจนได้ พระศาสดาทรงเห็นพระเทวีนั้นกำลังเสด็จมา ทรงเนรมิตหญิงคล้ายนางเทพอัปสรด้วยฤทธิ์ ทำให้ถือพัดใบตาลถวายงานพัดอยู่ พระนางเขมาเทวี ทรงเห็นหญิงนั้น ทรงดำริว่า หญิงชื่อเห็นปานนี้ มีส่วนเปรียบด้วยนางเทพอัปสร ยืนอยู่ไม่ห่างพระผู้มีพระภาคเจ้า เราไม่พอที่แม้แต่จะเป็นหญิงรับใช้ของหญิงเหล่านั้นได้เลย เราต้องเสียหายด้วยอำนาจจิตชั่ว เพราะเหตุเล็ก ๆ น้อย ๆ ทรงถือเอานิมิตประทับยืนมองดูหญิงนั้นคนเดียว เมื่อพระนางกำลังทอดพระเนตรดูอยู่ หญิงนั้นก็ล่วงปฐมวัย มัชฌิมวัย ถึงปัจฉิมวัยแล้ว ฟันหัก ผมหงอก หนังเหี่ยว ล้มกลิ้งลงพร้อมกับพัดใบตาล ด้วยพระกำลังอธิษฐานของพระศาสดา จากนั้น เพราะเหตุที่ทรงบำเพ็ญบารมีไว้ พระนางเขมาทอดพระเนตรเห็นเหตุนั้นแล้วทรงพระดำริว่า สรีระแม้อย่างนี้ ยังถึงความวิบัติเช่นนี้ สรีระของเราก็จักมีคติอย่างนี้เหมือนกัน ลำดับนั้น พระศาสดาทรงทราบวาระจิตของพระนางแล้ว ก็ตรัสพระคาถาว่า

---

[๓๘]ขุ.เถร. (ไทย) ๕๒/๓๘๓/๔๘๔-๔๙๐.

[๓๙]ขุ.เถร. (ไทย) ๕๐/๒๒๖/๔๒๒.

ชนเหล่าใด กำหนัดอยู่ด้วยราคะ ย่อมตกไปสู่กระแสตัณหา เหมือนแมลงมุมตกไปยังใยที่ตัวเองทำ

ไว้ฉะนั้น ชนเหล่านั้นตัดกระแสตัณหานั้นเสียได้แล้ว เป็นผู้หมดอาลัยละกามสุขได้ ย่อมงดเว้นกิจคฤหัสถ์ (บวช) อยู่.

ข้าแต่พระราชา ถ้าพระองค์ทรงพอพระทัย หม่อมฉันผู้เบื่อหน่ายในรูปตามที่พระมุนีทรงตรัสสอนแล้วจักบวชในศาสนาของพระมุนีผู้คงที่พระองค์นั้น” ครั้งนั้น พระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าพิมพิสาร พระองค์นั้น ทรงประคองอัญชลีตรัสว่า “พระน้องนาง พี่อนุญาตแก่เธอ ขอการบรรพชาจงสำเร็จแก่เธอเถิด”

ครั้งนั้น หม่อมฉันบวชมาแล้วผ่านไป ๗ เดือน เห็นประทีปสว่างขึ้นและดับไป จึงมีใจมีความเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง ฉลาดในปัจจยาการ ข้ามพ้นโอฆะ แล้ว ก็ได้บรรลุอรหัตตผล หม่อมฉันเป็นผู้มีความชำนาญในฤทธิ์ ในทิพพโสตธาตุและในเจโตปริยญาณ รู้ปุพเพนิวาสานุสสติญาณทิพยจักษุหม่อมฉันก็ชำระให้หมดจดแล้วอาสวะทั้งปวงก็สิ้นไปแล้ว บัดนี้ ภพใหม่ไม่มีอีก อัตถปฏิสัมภิทาญาณ ธัมมปฏิสัมภิทาญาณ นิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ และปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณที่บริสุทธิ์ของหม่อมฉัน ล้วนเกิดขึ้นแล้วในศาสนาของพระพุทธเจ้า หม่อมฉันเป็นผู้ฉลาดในวิสุทธิทั้งหลาย คล่องแคล่วในกถาวัตถุ รู้แจ้งนัยแห่งพระอภิธรรม เชี่ยวชาญในศาสนา[๔๐]

โสวัณณโกนตริกเถราปทาน

พระคาถานี้ เป็นการกล่าวถึงอานิสงส์ของการถวายกะโหลกน้ำเต้า แด่พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระของท่านพระโสวัณณโกนตริกเถระ

เราเห็นพระพุทธเจ้าผู้อบรมใจฝึกพระองค์แล้ว มีพระทัยตั้งมั่นเสด็จดำเนินอยู่ในทางใหญ่ ทรงข้ามโอฆะได้แล้ว ทรงยินดีในการสงบระงับจิต ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง มีปรกติเพ่งพินิจยินดีในฌาน เป็นมุนี เข้าสมาบัติ สำรวมอินทรีย์ จึงเอากะโหลกน้ำเต้าตักน้ำเข้าไปเผ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ล้างพระบาทของพระพุทธเจ้าแล้วถวายกะโหลกน้ำเต้า และพระสัมพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ได้ทรงบังคับว่า ท่านจงเอากะโหลกน้ำเต้านี้ ตักน้ำมาวางไว้ที่ใกล้ ๆ เท้าของเรา เรารับสนองพระพุทธดำรัสว่า สาธุ แล้วเอากะโหลกน้ำเต้ามาวางไว้ใกล้พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด เพราะความเคารพต่อพระศาสดา พระศาสดาผู้ทรงมีความเพียรใหญ่ เมื่อจะทรงยังจิตของเราให้ดับสนิท ได้ทรงอนุโมทนาว่าด้วยการถวายน้ำเต้านี้ ขอความดำริของท่านจงสำเร็จ

ในกัปที่ ๑๕ แต่กัปนี้ เรารื่นรมย์อยู่ในเทวโลก ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ๓๓ ครั้ง จะเป็นกลางวันหรือกลางคืนก็ตาม เมื่อเราเดินหรือยืนอยู่ คนทั้งหลายถือถ้วยทองยืนอยู่ข้างหน้าเรา เราได้ถ้วยทองเพราะการถวายกะโหลกน้ำเต้าแด่พระพุทธเจ้า สักการะที่ทำไว้ในท่านผู้คงที่ทั้งหลาย ถึงจะน้อยก็ย่อมเป็นของไพบูลย์ ในกัปที่แสนแต่กัปนี้ เราได้ถวายน้ำเต้า ในกาลนั้น ด้วยทานนั้น เราไม่

---

[๔๐]ขุ.เถรี. (ไทย) ๕๔/๔๕๓/๒๑๖-๒๒๙.

รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งน้ำเต้า เราเผากิเลสทั่งหลายแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าเราได้ทำเสร็จแล้ว ดังนี้[๔๑]

๒.๒.๗ โอฆะใน ขุททกนิกาย จูฬนิทเทส

ขัคควิสาณสุตตนิทเทส

ว่าด้วยการเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด

พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า บุคคลวางแล้วซึ่งอาชญาในสัตว์ทั้งปวง ไม่เบียดเบียนสัตว์เหล่านั้นแม้แต่ผู้ใดหนึ่ง ไม่พึงปรารถนาบุตร จักปรารถนาสหายแต่ไหน พึงเที่ยวไปผู้เดียว เหมือนนอแรดฉะนั้น.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละราคะได้แล้ว จึงชื่อว่าผู้เดียวปราศจากโทสะโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละโทสะได้แล้ว จึงชื่อว่าผู้เดียว ปราศจากโมหะโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละโมหะได้แล้ว จึงชื่อว่าผู้เดียว ปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละเหล่ากิเลสได้แล้ว จึงชื่อว่าผู้เดียว เป็นอย่างนี้

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าไปถึงทางสายเอกแล้ว จึงชื่อว่าผู้เดียว เป็นอย่างไร คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ตรัสเรียกว่า ทางสายเอก สมจริงดังคาถาประพันธ์ว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ผู้เห็นธรรมอันเป็นส่วนที่สุดสิ้นแห่งชาติ อนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูล รู้จักมรรคอันเป็นทางสายเอก ซึ่งเหล่าบัณฑิตได้ข้ามมาก่อนแล้ว จักข้ามและกำลังข้ามโอฆะได้ด้วยมรรคนี้[๔๒] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าไปถึงทางสายเอกแล้ว จึงชื่อว่าผู้เดียวเป็นอย่างนี้[๔๓]

เมตตคูมาณวกปัญหานิทเทส

พระคาถานี้ พระพุทธเจ้าทางตรัสตอบปัญหาแก่ เมตตคูมาณพ เมื่อจบพระคาถา เมตตคูมาณพประกาศว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก

ความสงสัยในทุกข์ ความสงสัยในทุกข-สมุทัย ความสงสัยในทุกขนิโรธ ความสงสัยในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความสงสัยในส่วนเบื้องต้น ความสงสัยในส่วนเบื้องปลาย ความสงสัยทั้งในส่วนเบื้องต้นและส่วนเบื้องปลาย ความสงสัยในปฏิจจสมุปบาทว่าเพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย ธรรมนี้จึงมี ความสงสัย กิริยาที่สงสัย ภาวะที่สงสัย ความเคลือบแคลง ความลังเล ความเห็นเป็น ๒ ฝ่าย ๒ ทาง ความไม่แน่ใจ ความยึดถือหลายอย่าง ความไม่ตกลงใจ ความตัดสินใจไม่ได้ ความกำหนดถือไม่ได้ ความหวาดหวั่นแห่งจิต ความติดขัดในใจเห็นปานนี้ ความสงสัยเหล่านี้ ผู้ใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ผู้หมดความสงสัย รวมความว่า และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง ไม่มีกิเลสดุจตะปูตรึงจิต หมดความสงสัยแล้ว ด้วยเหตุนั้น (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า) บุคคลที่เธอรู้จักว่าเป็นพราหมณ์ผู้จบเวท ไม่มีเครื่องกังวล ไม่

---

[๔๑]ขุ.อป. (ไทย) ๗๒/๒๐/๕๐-๕๒.

[๔๒]ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๒๑/๓๙๗.

[๔๓]ขุ.จู. (ไทย) ๖๗/๖๖๓-๖๖๗/๕๐๙-๕๑๓.

ข้องในกามภพ ข้ามโอฆะได้แล้วโดยแท้ และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่งไม่มีกิเลสดุจตะปูตรึงจิต หมดความสงสัยแล้ว เมื่อจบพระคาถา เมตตคูมาณพประกาศว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ดังนี้[๔๔]

โธตกมาณวปัญหา

พระคาถานี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบปัญหาแก่โธตกมาณพ เมื่อจบพระคาถา โธตกมาณพกล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนี้แล

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้แสวงหาธรรมอันใหญ่ ข้าพระองค์ย่อมหวังพระวาจาของพระองค์ บุคคลได้ฟัง พระดำรัสของพระองค์แล้ว พึงศึกษานิพพานเพื่อตน

ท่านโธตกะทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระองค์มุ่งหวังจะรับฟังพระวาจาของพระองค์อย่างยิ่ง บุคคลได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว พึงศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ ถ้าเช่นนั้น เธอผู้มีปัญญารักษาตน มีสติ จงทำความเพียรในที่นี้แล บุคคลได้ฟังเสียงจากที่นี้แล้วพึงศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน

ท่านโธตกะทูลถามว่า ข้าพระองค์ย่อมเห็นพระองค์ผู้ไม่มีเครื่องกังวล เป็นพราหมณ์ เสด็จจาริกอยู่ในเทวโลกและมนุษยโลก ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ ข้าพระองค์ขอนมัสการพระองค์นั้น ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ขอพระองค์โปรดปลดเปลื้อง ข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลายเถิด

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า) โธตกะ เราไม่สามารถปลดเปลื้องใคร ๆ ผู้มีความสงสัยในโลกได้แต่เธอเมื่อรู้ทั่วถึงธรรมอันประเสริฐ ก็จะพึงข้ามโอฆะนี้ได้เองด้วยประการฉะนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดทรงพระกรุณาตรัสสอนธรรมอันสงัดที่ข้าพระองค์พึงรู้ได้ ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ เป็นผู้สงบอยู่ในที่นี้นี่แหละ ไม่อาศัยแล้ว พึงเที่ยวไป

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนโธตกะเราจักบอกความสงบในธรรมที่เราเห็นแล้วอันประจักษ์แก่ตนแก่ท่าน ที่บุคคลได้ทราบแล้วเป็นผู้มีสติเที่ยวไปพึงข้ามตัณหาอันซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ ในโลกได้

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง เราจักบอกทุกข์ในทุกข์ที่เราเห็นแล้ว จักบอกสมุทัยในสมุทัยที่เราเห็นแล้ว จักบอกมรรคในมรรคที่เราเห็นแล้ว จักบอกนิโรธในนิโรธที่เราเห็นแล้ว แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว.

---

[๔๔]ขุ.จู. (ไทย) ๖๗/๑๐๓-๒๐๒/๑๔๖-๑๔๘.

อีกอย่างหนึ่ง เราจักบอกธรรมอันบุคคลผู้บรรลุพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ในธรรมที่เราเห็นแล้ว แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่าในธรรมที่เราเห็นแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว[๔๕]

สรุป คำว่า โอฆะ เปรียบเสมือนห้วงน้ำใหญ่ที่ข้ามได้ยาก คือ ๑) โอฆะคือ กาม ๒) โอฆะคือ ภพ) ๓) โอฆะคือ ทิฏฐิ ๔) โอฆะคือ อวิชชา โอฆะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งโอฆะคือ กิเลสเหล่านี้ ทำให้บุคคลวนเวียนอยู่ในวัฏสงสารคือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย ไม่สามารถที่จะข้ามพ้นได้

หลักธรรมที่จะใช้ข้ามโอฆะเหล่านี้ คืออริยมรรคมีองค์แปดเป็นหลัก ส่วนตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ อันได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ถ้าละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อนี้ จัดว่าเป็นพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีคือพระสุปฏิปันโน หากกระทำสังโยชน์ข้อ ๔ (กามฉันทะ)และข้อ ๕ (พยาบาท)ให้เบาบาง ถือว่าเป็นพระสกิทาคามี เพราะถือว่าเป็นพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติตรงต่อพระนิพพาน (อุชุปฏิปันโน) หากแม้นละได้ทั้ง ๕ ข้อแล้ว จัดว่าเป็นพระสงฆ์ผู้รู้จริง จะไม่กลับมาสู่ความเป็นมนุษย์อีกแล้ว จัดเป็นพระอริยะขั้นอนาคามีแล้ว (ญายปฏิปันโน) โดยจัดจากพระคุณของพระสงฆ์เป็นหลัก

หากละสังโยชน์เบื้องสูง ๕ ได้ด้วยแล้วละก้อ จัดเป็นพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติชอบในธรรมคือสามีจิปฏิปันโน ถือเป็นพระอริยะบุคคลขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา และพึงเจริญอินทรีย์ ๕ กำหนดรู้สัญญาแล้ว ไม่เข้าไปยึดติดในความยึดถือทั้งหลาย บุคคลข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา ข้ามอรรณพได้ด้วยความไม่ประมาทล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล มีปัญญา มีจิตตั้งมั่นดี ปรารภความเพียร อุทิศกายและใจตลอดกาลทุกเมื่อ ย่อมข้ามโอฆะที่ข้ามได้ยาก มีสติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรค ท่านตรัสเรียกว่า “ทางสายเอก” ที่ใช้ข้ามโอฆะ คือกิเลสทั้งหลาย

[๔๕]ขุ.จูฬ. (ไทย) ๖๗/๒๐๓-๒๔๑/๑๖๑-๑๘๒.

บทที่ ๓
หลักธรรมของอัคคิในพระสุตตันตปิฎก

บทที่ ๓ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับอัคคิ ในพระสุตตันตปิฎก ซึ่งประกอบด้วย ความหมายของอัคคิ ประเภทของอัคคิ และ อัคคิในพระสุตตันตปิฎก มีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ ความหมายของอัคคิ

๓.๑.๑ ความหมายอัคคิ

คำว่า อัคคิ ท่านหมายถึง ไฟกิเลส ซึ่งมีลักษณะแผดเผาบุคคลให้เร่าร้อน ไฟกิเลส ย่อมเผาผลาญสัตว์ให้เร่าร้อน พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า อัคคิ (ไฟ คือ ราคะ ไฟ คือ โทสะ และ ไฟ คือ โมหะ) คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า อัคคิ คือไฟแห่งราคะ โทสะ และโมหะ เมื่อเผาผลาญบุคคลแล้ว สามารถทำให้บุคคลนั้นถึงแก่ความตายได้เพราะ ไฟ คือ ราคะ โทสะ และโมหะ ดังในพระไตรปิฎก ได้กล่าวว่า ภิกษุณีสาวรูปหนึ่ง ไปสู่โรงอุโบสถ ในวิหารชื่อว่าจิตตลบรรพต แล้วยืนดูรูปของบุคคลผู้รักษาประตูอยู่ ลำดับนั้น ราคะคือ ความกำหนัดในภายในของเธอจึงเกิดขึ้น เธอถูกไฟคือราคะนั้นนั่นแหละไหม้แล้วทำกาละ[๑] ส่วนไฟ คือ โทสะ บัณฑิตพึงทราบดังเช่น เทพพวกหนึ่งที่ชื่อว่ามโนปโทสิกะ เพราะความเผาผลาญของโทสะ จึงต้องจุติ และไฟ คือโมหะนั้น พึงทราบ ดังเช่น เทพพวกหนึ่ง ที่ชื่อว่า ขิฑฑาปโทสิกะ เพราะความเผาผลาญของโมหะก็ต้องจุติ จริงอยู่ ความหลงลืมไม่ได้สติ ย่อมมีแก่เทพชื่อว่า ขิฑฑาปโทสิกะ ด้วยอำนาจแห่งโมหะ เพราะฉะนั้น เมื่อเทพเหล่านั้น ยังเวลาบริโภคอาหารให้เลยไปแล้ว เธอก็ย่อมทำกาละด้วยอำนาจแห่งความสนุกสนานร่าเริงนั้น[๒] ไฟคือกิเลสในพระไตรปิฎกยังกล่าวไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ก็อะไรเล่าชื่อว่า สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุเป็นของร้อน รูปทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยจักษุเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยจักษุเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยแม้นั้นก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่และความตาย ร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น.

---

[๑] อภิ.วิ. (ไทย) ๗๘/๑๐๗๒/๙๒๗.

[๒] อภิ.วิ. (ไทย) ๗๘/๑๐๗๒/๙๒๘.

โสตเป็นของร้อน เสียงทั้งหลายเป็นของร้อน
ฆานะเป็นของร้อน กลิ่นทั้งหลายเป็นของร้อน
ชิวหาเป็นของร้อน รสทั้งหลายเป็นของร้อน
กายเป็นของร้อน โผฏฐัพพะทั้งหลายเป็นของร้อน

มนะเป็นของร้อน ธรรมทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยมนะเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยมนะเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือมิใช่ทุกข์มิใช่สุข ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย แม้นั้นก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่และความตายร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น[๓] เมื่อโลกคือหมู่สัตว์ถูกไฟทั้งหลาย ๑๑ กอง มีราคะ, โทสะ, โมหะ, ชาติ, ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกข์, โทมนัส, อุปายาส แผดเผาอยู่ บุคคลผู้ฉลาดควรที่จะสละซึ่ง ราคะ, โทสะ, โมหะ, ชาติ, ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกข์, โทมนัส, อุปายาส เพื่อการได้ภพใหม่ที่ดีและได้จุติในสวรรค์ ดังในพระไตรปิกกล่าวไว้ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล เมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว เทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งมีวรรณะงาม ยังพระวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นแล้วจึงอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เทวดานั้นยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า เมื่อเรือนลูกไฟไหม้แล้ว เจ้าของเรือนขนเอาภาชนะได้ออกไปได้ ภาชนะนั้นย่อมเป็นประโยชน์แก่เขา ส่วนสิ่งของที่มิได้ขนออกไป ย่อมไหม้ในไฟนั้นฉันใด โลก (คือหมู่สัตว์) อันชราและมรณะ เผาแล้ว ก็ฉันนั้น ควรนำออก (ซึ่งโภค-สมบัติ) ด้วยการให้ทาน เพราะทานวัตถุที่บุคคลให้แล้วได้ชื่อว่านำออกดีแล้ว ทานวัตถุที่บุคคลให้แล้วนั้นย่อมมีสุข เป็นผล ที่ยังมิได้ให้ย่อมไม่เป็นเหมือนเช่นนั้น โจรยังปล้นได้ พระราชายังริบได้ เพลิงยังไหม้ได้ หรือสูญหายไปได้ อนึ่ง บุคคลจำต้องละร่างกายพร้อมด้วยสิ่งเครื่องอาศัยด้วยตายจากไป ผู้มีปัญญารู้ชัด ดั่งนี้แล้ว ควรใช้สอยและ ให้ทาน เมื่อได้ให้ทานและใช้สอยตามควร แล้ว จะไม่ถูกติฉิน เข้าถึงสถานที่อันเป็นสวรรค์[๔]

๓.๑.๒ ประเภทของอัคคิ

ประเภทของไฟ ๓ กองดังกล่าวไว้ในพระสุตตันปิฎกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๓ กองนี้ ๓ กองเป็นไฉน คือ ๑) ไฟคือราคะ ๒) ไฟคือโทสะ ๓) ไฟคือโมหะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๓ กองนี้แล ทำบุคคลพินาศ ฉิบหาย

---

[๓]วิ.ม. (ไทย) ๖/๕๕/๑๐๕.

[๔]สำ.ส. (ไทย) ๒๔/๑๓๕-๑๓๖/๑๓๖-๑๓๗

ท่านยังขยายเหตุที่จะดับไฟ ๓ กอง ได้แก่ ไฟราคะ ไฟโทสะ และไฟโมหะ ดังมีกล่าวไว้ในพระคัมภีร์ว่า ท่านเหล่านั้นมีความสำคัญว่าไม่งาม อยู่เนืองนิตย์ย่อมดับไฟราคะได้ แต่ผู้สูงสุดกว่านรชนดับไฟโทสะได้ ด้วยเมตตา ส่วนไฟโมหะ ท่านดับได้ด้วยปัญญานี้ ที่เป็นเหตุให้เจาะทะลุไปเป็นปกติ[๕]

ประเภทของไฟมี ๗ ประเภท พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๗ กองนี้. ไฟ ๗ กองเป็นไฉน คือ ๑ ไฟคือราคะ ๒ ไฟคือโทสะ ๓ ไฟคือโมหะ ๔ ไฟคืออาหุไนย- บุคคล ๕ ไฟคือคหบดี ๖ ไฟคือทักขิไณยบุคคล ๗ ไฟเกิดแต่ไม้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๗ กองนี้แล[๖] ไฟทั้ง ๗ กองนี้ทำบุคคลให้ฉิบหาย ทำบุคคลให้พินาศ

ประเภทของไฟ ๑๑ กอง คือ ราคะ, โทสะ, โมหะ, ชาติ, ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกข์, โทมนัส, อุปายาส[๗] ไฟทั้ง ๑๑ กองนี้ ย่อมทำให้บุคคลพินาศ

๓.๒ หลักธรรมอัคคิในพระสุตตันปิฎก

๓.๒.๑ อัคคิสูตร

พระสูตรนี้ ไม่กล่าวถึงสถานที่ และไม่ได้กล่าวเจาะจงถึงบุคคลใด เป็นแต่เทศนาให้ภิกษุทั้งหลาย และอธิบายว่า เมื่อบุคคลพิจารณาถึงสิ่งไม่สวยงาม ย่อมละกามราคะได้ เจริญเมตตาย่อมละโทสะได้ เจริญปัญญาย่อมละโมหะได้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๓ กองนี้ ๓ กองเป็นไฉน คือ ๑ ไฟคือราคะ ๒ ไฟคือโทสะ ๓ ไฟคือโมหะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๓ กองเป็นดังนี้แล

ไฟคือราคะ ย่อมเผาสัตว์ผู้กำหนัดแล้ว หมกมุ่นแล้วในกามทั้งหลาย ส่วนไฟ คือโทสะ ย่อมเผานรชนผู้พยาบาท มีปกติฆ่าสัตว์ ส่วนไฟคือโมหะ ย่อมเผานรชนผู้ลุ่มหลง ไม่ฉลาดในอริยธรรม ไฟ ๓ กองนี้ย่อมตามเผาหมู่สัตว์ผู้ไม่รู้สึกว่าเป็นไฟ ผู้ยินดียิ่งในกายตน ทั้งในภพนี้ และภพหน้า สัตว์เหล่านั้นย่อมเพิ่มพูนนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานอสุรกายและปิตติวิสัย เป็นผู้ไม่พ้นไปจากเครื่องผูกแห่งมาร ส่วนสัตว์เหล่าใดประกอบความเพียร ในพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งกลางคืนกลางวัน สัตว์เหล่านั้นผู้มี ความสำคัญอารมณ์ว่า ไม่งามอยู่เป็นนิจ ย่อมดับไฟ คือ ราคะได้ ส่วนสัตว์ทั้งหลาย ผู้สูงสุดในนรชน ย่อมดับไฟคือโทสะได้ ด้วยเมตตา และดับไฟคือโมหะได้ด้วย ปัญญาอันเป็นเครื่องให้ถึงความชำแรกกิเลส สัตว์เหล่านั้นมีปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน ไม่เกียจคร้านทั้งกลางคืน-กลางวัน ดับไฟมีไฟคือราคะเป็นต้นได้ ย่อมปรินิพพานโดยไม่มีส่วนเหลือ ล่วงทุกข์ได้ไม่มีส่วนเหลือ บัณฑิตทั้งหลายผู้เห็นอริยสัจผู้ถึงที่สุดแห่งเวท รู้แล้วโดยชอบ ด้วยปัญญาเป็นเครื่องรู้ยิ่งซึ่งความสิ้นไปแห่งชาติ ย่อมไม่มาสู่ภพใหม่[๘]

---

[๕]ขุ.อิติ. (ไทย) ๔๕/๒๗๓/๕๘๙.

[๖]อ.ส.ต. (ไทย) ๓๗/๔๓/๑๑๑.

[๗]สำ.ส. (ไทย) ๒๔/๑๓๖/๒๓๗.

[๘]ขุ.อิติ. (ไทย) ๔๕/๒๗๓/๕๘๖.

๓.๒.๒ ปฐมอัคคิสูตร

พระสูตรนี้ ไม่กล่าวถึงสถานที่ และไม่เจาะจงต่อบุคคลใด เป็นแต่กล่าวถึงภิกษุทั้งหลายโดยทั่ว ๆ ไปเท่านั้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๗ กองนี้ ไฟ ๗ กองเป็นไฉน คือ ไฟคือราคะ ๑ ไฟคือโทสะ ๑ ไฟคือโมหะ ๑ ไฟคืออาหุไนย-บุคคล ๑ ไฟคือคหบดี ๑ ไฟคือทักขิไณยบุคคล ๑ ไฟเกิดแต่ไม้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๗ กองนี้แล[๙]

๓.๒.๓ ทุติยอัคคิสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาที่ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้กรุงสาวัตถี เทศนาแก่ อุคคตสรีรพราหมณ์ และพราหมณ์ได้ทูลขอเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต และได้ปล่อย โค แพะ และแกะ ทั้งหมดที่จะบูชายัญ

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหาร เชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้กรุงสาวัตถี ก็สมัยนั้นแล อุคคตสรีรพราหมณ์ตระเตรียมมหายัญ โคผู้ ๕๐๐ ลูกโคผู้ ๕๐๐ ลูกโคเมีย ๕๐๐ แพะ ๕๐๐ แกะ ๕๐๐ ถูกนำเข้าไปผูกไว้ที่หลัก เพื่อบูชายัญ ลำดับนั้น อุคคตสรีรพราหมณ์ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาดังนี้ว่า การก่อไฟ การปักหลักบูชายัญ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ แม้เราก็ได้ฟังมาว่า การก่อไฟ การปักหลักบูชายัญ มีผลมาก มีอานิสงส์มาก แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ อุคคตสรีรพราหมณ์ก็ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาดังนี้ว่า การก่อไฟ การปักหลักบูชายัญ มีผลมาก มีอานิสงส์มาก.

พระพุทธเจ้า ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ แม้เราก็ได้ฟังมาว่า การก่อไฟ การปักหลักบูชายัญมีผลมาก มีอานิสงส์มาก.

อุคคตสรีรพราหมณ์ ทูลว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้อความทั้งหมดของข้าพระองค์ สมกันกับข้อความของท่านพระโคดม

เมื่ออุคคตสรีรพราหมณ์กราบทูลอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ ได้กล่าวกะอุคคตสรีรพราหมณ์ว่า ก่อนพราหมณ์ ท่านไม่ควรถามพระตถาคตอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาดังนี้ว่า การก่อไฟ การปักหลักบูชายัญ มีผลมาก มีอานิสงส์มาก แต่ท่านควรถามตถาคตอย่างนี้ว่า ข้าพระองค์เจริญก็ข้าพระองค์ประสงค์จะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรด ตักเตือนสั่งสอนข้อที่จะพึงเป็นไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน แก่ข้าพระองค์เถิด

---

[๙]อ.สตตก. (ไทย) ๓๗/๔๓/๑๑๑.

ลำดับนั้นอุคคตสรีรพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ประสงค์จะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ขอท่านพระโคดมโปรดตักเตือนสั่งสอนข้อที่จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน แก่ข้าพระองค์เถิด.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ในการบูชายัญเบื้องต้นย่อมเงื้อศาตรา ๓ ชนิด อันเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก ศาตรา ๓ ชนิด เป็นไฉน คือ ๑) ศาตราทางกาย ๒) ศาตราทางวาจา ๓) ศาตราทางใจ ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ในการบูชายัญเบื้องต้นทีเดียว ย่อมเกิดความคิดอย่างนี้ว่า ต้องฆ่าโคผู้เท่านี้ตัว ลูกโคผู้เท่านี้ตัว ลูกโคเมียเท่านี้ตัว แพะเท่านี้ตัว แกะเท่านี้ตัว เพื่อบูชายัญ เขาคิดว่าจะทำบุญแต่กลับทำบาป คิดว่าจะทำกุศล กลับทำอกุศล คิดว่าจะแสวงหาทางสุคติ กลับแสวงหาทางทุคติ ก่อนพราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ในการบูชายัญเบื้องต้นทีเดียว ย่อมเงื้อศาตราทางใจข้อที่ ๑ นี้ อันเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์ เป็นวิบาก

อีกประการหนึ่ง บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ในการบูชายัญเบื้องต้นทีเดียว ย่อมกล่าววาจา (สั่ง) อย่างนี้ว่า จงฆ่าโคผู้เท่านี้ตัว ลูกโคผู้เท่านี้ตัว ลูกโคเมียเท่านี้ตัว แพะเท่านี้ตัว แกะเท่านี้ตัว เพื่อบูชายัญ เขาสั่งว่าจะทำบุญกลับทำบาป เขาสั่งว่าจะทำกุศล กลับทำอกุศล เขาสั่งว่าจะแสวงหาทางสุคติ กลับแสวงหาทางทุคติ ดูก่อนพราหมณ์ เมื่อบุคคลจะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ในการบูชายัญ เบื้องต้นทีเดียว ย่อมเงื้อศาตราทางวาจาข้อที่ ๒ นี้อันเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก.

อีกประการหนึ่ง บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ในการบูชายัญ เบื้องต้นทีเดียว ย่อมลงมือด้วยตนเองก่อน คือต้องฆ่าโคผู้ ลูกโคผู้ ลูกโคเมีย แพะ แกะ เพื่อบูชายัญเขาลงมือว่าจะทำบุญ กลับทำบาป ลงมือว่าจะทำกุศล กลับทำอกุศล ลงมือว่าจะแสวงหาทางสุคติ กลับแสวงหาทางทุคติ ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ในการบูชายัญ เบื้องต้นทีเดียว ย่อมเงื้อศาตรา

ทางกายข้อที่ ๓ นี้ อันเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ในการบูชายัญ เบื้องต้นทีเดียว ย่อมเงื้อศาตรา ๓ อย่างนี้ อันเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก ดูก่อนพราหมณ์ ท่านพึงละ พึงเว้น ไม่พึงเสพไฟ ๓ กองนี้ ๓ กองเป็นไฉน ๑) ไฟคือราคะ ๒) ไฟคือโทสะ ๓) ไฟคือโมหะ ดูก่อนพราหมณ์ ก็เพราะเหตุไรจึงพึงละ พึงเว้น ไม่พึงเสพไฟคือราคะนี้ เพราะบุคคลผู้กำหนัดอันราคะครอบงำย่ำยีจิต ย่อมประพฤติทุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจได้ ครั้นประพฤติทุจริต ทางกาย ทางวาจา ทางใจแล้ว เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบายทุคติ วินิบาต นรก ฉะนั้น จึงพึงละ พึงเว้น ไม่พึงเสพไฟคือราคะนี้ ก็เพราะเหตุไร จึงพึงละ พึงเว้น ไม่พึงเสพไฟคือผู้โกรธ อันโทสะครอบงำย่ำยีจิต ย่อมประพฤติทุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจได้โทสะนี้ เพราะบุคคลครั้นประพฤติทุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจแล้ว เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุติ วินิบาต นรก ฉะนั้น จึงพึงละ พึงเว้น ไม่พึงเสพไฟคือโทสะนี้ ก็เพราะเหตุไร จึงพึงละพึงเว้น ไม่พึงเสพไฟคือโมหะนี้ เพราะบุคคลผู้หลงอันโมหะครอบงำ ย่ำยีจิต ย่อมประพฤติทุจริตทางกาย

ทางวาจา ทางใจได้ ครั้นประพฤติทุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจแล้ว เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบายทุคติ วินิบาต นรก ฉะนั้น จึงพึงละ พึงเว้น ไม่พึงเสพไฟคือโมหะนี้ ดูก่อนพราหมณ์ ท่านพึงละ พึงเว้น ไม่พึงเสพไฟ ๓ กองนี้แล ดูก่อนพราหมณ์ ไฟ ๓ กองนี้ควรสักการะ เคารพ นับถือบูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๓ กองเป็นไฉน คือ ๑) ไฟคืออาหุไนยบุคคล ๒) ไฟคือคหบดี ๓) ไฟคือทักขิไณยบุคคล ก่อนพราหมณ์ก็ไฟคืออาหุไนยบุคคลเป็นไฉน คือ คนในโลกนี้ คือมารดาหรือบิดา เรียกว่าไฟคืออาหุไนยบุคคล ข้อนั้นเพราะอะไรเพราะบุคคลเกิดมาแต่มารดาบิดานี้ ฉะนั้น ไฟคืออาหุไนยบุคคลจึงควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบก็ไฟคือคหบดีเป็นไฉน ตนในโลกนี้คือ บุตร ภรรยา ทาส หรือคนใช้ นี้เรียกว่าไฟคือคหบดี ฉะนั้นไฟคือคหบดีจึงควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ก็ไฟคือทักขิไณยบุคคลเป็นไฉน สมณพราหมณ์ในโลกนี้ งดเว้นจากความมัวเมาประมาท ตั้งอยู่ในขันติและโสรัจจะ ฝึกฝนจิตใจให้สงบ ดับร้อนได้เป็นเอก นี้เรียกว่าไฟคือทักขิไณยบุคคล ฉะนั้น ไฟคือทักขิไณยบุคคลนี้ จึงควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ดูก่อนพราหมณ์ ไฟ ๓ กองนี้แล ควรสักการะ เคารพนับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ส่วนไฟที่เกิดแต่ไม้ พึงก่อให้โพลงขึ้นพึงเพ่งดู พึงดับ พึงเก็บไว้ตามกาลที่สมควร.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อุคคตสรีรพราหมณ์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิต ของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอท่านพระโคดมผู้เจริญ โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้จะปล่อยโคผู้ ๕๐๐ ลูกโคผู้ ๕๐๐ ลูกโคเมีย ๕๐ แพะ ๕๐๐ แกะ ๕๐๐ ให้ชีวิตมัน พวกมันจะได้พากันไปกินหญ้าอันเขียวสด ดื่มน้ำเย็นสะอาด และรับลมอันเย็นสดชื่น[๑๐]

๓.๒.๔ มัจฉชาดก ๑

พระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสเทศนา ณ พระเชตวันมหาวิหาร แก่ภิกษุผู้กระสันจะลาสิกขา เพราะนึกถึงภรรยาเก่า พอจบพระธรรมเทศนานี้ ภิกษุผู้กระสันบรรลุพระโสดาปัตติผล

ไฟราคะร้อนกว่าไฟอย่างอื่น ไฟนี้ก็ไม่เผาเราให้เร่าร้อน แม้หลาวที่นายพรานแหเสี้ยมเป็นอย่างดีแล้ว ก็ไม่ยังความทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่เรา แต่การที่นางปลาเข้าใจว่าเราไปหานางปลาตัวอื่นด้วยความยินดี อันนี้แหละ จะเผาเราให้เร่าร้อน

ไฟคือราคะนั้นแลย่อมเผาเราให้เร่าร้อน อนึ่ง จิตของเราเองย่อมเผาเราให้เร่าร้อน พรานแหทั้งหลาย ขอได้ปล่อยเราเถิด สัตว์ผู้ตกยากอยู่ในกาม ท่านไม่ควรฆ่าโดยแท้[๑๑]

---

[๑๐]อ.สต. (ไทย) ๓๗/๔๔/๑๑๓-๑๑๗.

[๑๑]ขุ.ชา. (ไทย) ๕๗/๒๘๑-๒๘๒/๓๔๘.

๓.๒.๕ มัจฉาชาดก ๒

พระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสเทศนา ณ พระเชตวันมหาวิหาร แก่ภิกษุผู้กระสันจะลาสิกขา เพราะนึกถึงภรรยาเก่า พอจบพระธรรมเทศนานี้ ภิกษุผู้กระสันบรรลุพระโสดาปัตติผล

ความเย็น ความร้อน และการติดอยู่ในแห ไม่ได้เบียดเบียนเราให้ได้รับทุกข์เลย แต่ข้อที่นางปลาสำคัญว่า เราไปหลงนางปลาตัวอื่นนั่นแหละ เบียดเบียนเราให้ได้รับทุกข์[๑๒]

๓.๒.๖ โลกสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสที่ควงไม้โพธิ์ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลา ทรงเปล่งอุทานแล้ว ทรงตรวจดูสัตวโลกด้วยพุทธจักษุ ทรงเห็นซึ่งเหล่าสัตว์ผู้มีกิเลสดุจธุลีในดวงตาน้อย ผู้มีกิเลสดุจฉุลีในดวงตามาก ผู้มีอินทรีย์แก่กล้า ผู้มีอินทรีย์อ่อน

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ที่ควงไม้โพธิ์ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลา ก็สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขโดยบัลลังก์เดียวตลอด ๗ วัน ครั้งนั้นแลโดยล่วง ๗ วันนั้นไป พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากสมาธินั้นแล้วทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักษุ ได้ทรงเห็นหมู่สัตว์ผู้เดือดร้อนอยู่ด้วยความเดือดร้อนเป็นอันมาก และผู้ถูกความเร่าร้อนเป็นอันมากซึ่งเกิดจากราคะบ้าง เกิดจากโทสะบ้าง เกิดจากโมหะบ้าง แผดเผาอยู่

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบเนื้อความนี้แล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า โลกนี้เกิดความเดือดร้อนแล้ว ถูกผัสสะครอบงำแล้ว ย่อมกล่าวถึงโรคโดยความเป็นตัวตน ก็โลกย่อมสำคัญโดยประการใด ขันธปัญจกอันวัตถุแห่งความสำคัญนั้น ย่อมเป็นอย่างอื่นจากประการที่ตนสำคัญนั้น โลกข้องแล้วในภพมีความแปรปรวนเป็นอื่น ถูกภพครอบงำแล้ว ย่อมเพลิดเพลินภพนั่นเอง (สัตว์) โลกย่อมเพลิดเพลินสิ่งใด สิ่งนั้นเป็นภัยโลกกลัวสิ่งใด สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ก็บุคคลอยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้เพื่อจะละภพแล ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กล่าวความหลุดพ้นจากภพด้วยภพ (สัสสตทิฏฐิ) เรากล่าวว่าสมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดไม่หลุดพ้นไปจากภพ ก็หรือสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กล่าวความสลัดออกจากภพด้วยความไม่มีภพ (อุจเฉททิฏฐิ) เรากล่าวว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดไม่สลัดออกไปจากภพ ก็ทุกข์นี้ย่อมเกิดเพราะอาศัยอุปธิทั้งปวง ความเกิดแห่งทุกข์ย่อมไม่มี เพราะความสิ้นอุปาทานทั้งปวง ท่านจงดูโลกนี้ สัตว์ทั้งหลายเป็นจำนวนมาก ถูกอวิชชาครอบงำหรือยินดีแล้วขันธปัญจกที่เกิดแล้วไม่พ้นไปจากภพ ก็ภพเหล่าใดเหล่าหนึ่งในส่วนทั้งปวง (ในเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง) โดยส่วนทั้งปวง (สวรรค์ อบาย และมนุษย์ เป็นต้น) ภพทั้งหมดนั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา อันบุคคลผู้เห็นขันธปัญจกกล่าวคือภพตามความจริงด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้อยู่ย่อมละภวตัณหาได้ ทั้งไม่เพลิดเพลินวิภวตัณหา ความดับด้วย อริยมรรคเป็นเครื่องสำรอกไม่มีส่วนเหลือ เพราะความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งหลาย โดยประการทั้งปวงเป็นนิพพาน ภพใหม่ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้ดับแล้วเพราะไม่ถือมั่น ภิกษุนั้นครอบงำมาร ชนะสงคราม ล่วงภพได้ทั้งหมดเป็นผู้คงที่ฉะนี้แล[๑๓]

---

[๑๒]ขุ.ชา. (ไทย) ๕๗/๓๔/๓๓๘.

[๑๓]ขุ.อุ. (ไทย) ๔๔/๘๔/๓๕๙-๓๖๑.

๓.๒.๗ อัคคิกสูตร

พระสูตรนี้พระพุทธองค์ตรัสเทศนาที่พระวิหารเวฬุวัน เขตพระนครราชคฤห์ ตรัสแก่อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ (พราหมณ์ผู้บำเรอไฟ) เทศนาเรื่องผู้บรรลุวิชา ๓ จบเทศนาอัคคิกภารทวาชพราหมณ์ได้ดวงตาเห็นธรรม ทูลขออุปสมบทและได้บรรลุพระอรหันตผลในเวลาต่อมา

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระวิหารเวฬุวัน อันเป็นที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต เขตพระนคหาชคฤห์ ก็โดยสมัยนั้นแล อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ปรุงข้าวปายาสด้วยเนยใสด้วยคิดว่า เราจักบูชาไฟ จักบำเรอการบูชาไฟ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาตในเวลาเช้า เสด็จไปบิณฑบาต นกรุงราชคฤห์ตามลำดับตรอก เสด็จเข้าไปยังที่อยู่ของอัคคิกภารทวาชพราหมณ์ ครั้นแล้วได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับยืนเพื่อบิณฑบาต ครั้นแล้วได้กราบทูลกะพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า พราหมณ์ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยไตรวิชชา มีชาติ ฟังคัมภีร์เป็นอันมาก ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชชาและจรณะ พราหมณ์นั้นควรบริโภคปายาสนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พรามหมณ์ผู้กล่าวถ้อยคำแม้มาก เป็นผู้เน่าและเศร้าหมองในภายใน อันความโกหกแวดล้อมแล้ว ย่อมไม่ชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติ ผู้ใดรู้บุพเพนิวาสและเห็นทั้งสวรรค์ทั้งอบาย อนึ่ง ถึงความ สิ้นไปแห่งชาติ เป็นมุนีผู้อยู่จบแล้วเพราะรู้ยิ่ง ผู้นั้นเป็นผู้มีไตรวิชชาด้วยวิชชาสามเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชชาและจรณะ พราหมณ์นั้นควรบริโภคปายาส นี้

อัคคิกภารทวาชพราหมณ์กราบทูลว่า พระโคดมผู้เจริญ ขอเชิญบริโภคเถิด พระโคดมเป็นพราหมณ์ผู้เจริญ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราไม่พึงบริโภคโภชนะที่ได้เพราะการขับกล่อม ดูก่อนพราหมณ์นั่นไม่ใช่ธรรมของผู้พิจารณาอยู่ พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมรังเกียจโภชนะที่ได้เพราะการขับกล่อม ดูก่อนพราหมณ์ เมื่อธรรมมีอยู่ ความเลี้ยงชีพนี้ก็ยังมี อนึ่ง ท่านจงบำรุงพระขีณาสพทั้งสิ้นผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ผู้มีความคะนองอันสงบแล้วด้วยข้าวน้ำอันอื่น เพราะว่าการบำรุงนั้น ย่อมเป็นเขตของผู้มุ่งบุญ

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ก็แหละท่านพระภารทวาชะได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้แล[๑๔]

---

[๑๔]สำ.ส. (ไทย) ๒๕/๖๕๒-๖๕๕/๒๑๗-๒๑๘.

๓.๒.๘ เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง

พระคาถานี้ พระพุทธองค์ทรงเทศนาในงานอาวาวมงคลของหญิงสาว โดยเทศนาให้สติแก่กุมารผู้จะแต่งงานเพราะถูกราคะครอบงำ เมื่อจบพระธรรมเทศนา กุมาริกาและกุมารตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกุมาริกาคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ” เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จในงานอาวาหมงคล ได้ยินว่า มารดาของกุมาริกนั้นกระทำอาวาหมงคลนิมนต์พระศาสดาในวันมงคล พระศาสดา อันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อมเสด็จไปในที่นั้น ประทับนั่งแล้ว. หญิงสาวแม้คนนั้นแล กระทำการกรองน้ำเป็นต้น เพื่อหมู่แห่งภิกษุ เที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ ฝ่ายสามีของนางได้ยืนแลดูนางอยู่แล้ว เมื่อเขาแลดูอยู่ ด้วยอำนาจแห่งราคะ กิเลสในภายในย่อมฟุ้งซ่าน เขาถูกความไม่รู้ (ไม่รู้สึก) ครอบงำแล้ว จึงไม่บำรุงพระพุทธเจ้า พระศาสดาทรงเล็งเห็นอัชฌาสัยของเขาแล้ว ได้ทรงกระทำอย่างที่เขาไม่เห็น (หญิง) นั้น เขาไม่เห็นหญิงนั้นแล้ว จึงได้ยืนแลดูพระศาสดา ในกาลที่เขายืนแลอยู่ พระศาสดาตรัสว่า" แน่ะกุมารก็ชื่อว่าไฟ เช่นกับไฟคือราคะ ไม่มี, ชื่อว่าโทษ เช่นกับโทษ คือโทสะไม่มี, ชื่อว่าทุกข์ เช่นกับทุกข์เพราะการบริหารขันธ์ ไม่มี, แม้สุขเช่นกับนิพพานสุขไม่มีเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ นตฺถิ โทสสโม กลิ
นตฺถิ ขนฺธาทิสา ทุกฺขา นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ.

“ไฟเสมอด้วยราคะ ย่อมไม่มี โทษเสมอด้วยโทสะ ย่อมไม่มี ทุกข์ทั้งหลายเสมอด้วยขันธ์ย่อมไม่มี สุขอื่นจากความสงบ ย่อมไม่มี”[๑๕]

๓.๒.๙ เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา

พระคาถานี้ พระพุทธองค์เทศนาที่ ป่ามหาวัน เมืองไพศาลี ปรารภภิกษุผู้ทุศีล เมื่อจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น

พระศาสดา เมื่อเสด็จอาศัยเมืองไพศาลี ประทับอยู่ในป่ามหาวัน ทรงปรารภเหล่าภิกษุอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “เสยฺโย อโยคุโฆ” เป็นต้น

พระศาสดาทรงติเตียนภิกษุเห็นแก่ท้องเรื่อง (มี) มาแล้วในอุตตริมนุสสธรรมปาราชิกสิกขาบทนั้นแล ในกาลนั้นแล พระศาสดาตรัสกะพระภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอพากันกล่าวคุณแห่งอุตตริมนุสสธรรมของกันและกัน แก่พวกคฤหัสถ์เพื่อประโยชน์แก่ท้องหรือ” เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ขอรับพระเจ้าข้า” ดังนี้แล้ว ทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้นโดยอเนกปริยายแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

เสยฺโย อโยคุโฆ ภุตฺโต ตตฺโต อคฺคิสิขูปโม
ยญฺเจ ภุญฺเชยฺย ทุสฺสีโล รฏฺฐปิณฺฑํ อสญฺโต.

---

[๑๕]ขุ.คาถา. (ไทย) ๔๒/๒๕/๓๗๑.

“ก้อนเหล็กอันร้อนประหนึ่งเปลวไฟ ภิกษุบริโภคยังดีกว่า ภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวม บริโภคก้อนข้าวของชาวแว่นแคว้น จะประเสริฐอะไร”[๑๖]

อรรถกถาท่านอธิบายว่า ภิกษุผู้ทุศีล คือผู้ไม่มีศีล ไม่สำรวมทางกายเป็นต้น ปฏิญญาตนว่า “เราเป็นสมณะ” รับก้อนข้าวที่ชาวแว่นแคว้นถวายด้วยศรัทธา อันชื่อว่ารัฏฐปิณฑะอันใด แล้วพึงฉัน, ก้อนเหล็กอันร้อนมีสีประหนึ่งไฟ อันภิกษุบริโภคแล้ว ยังประเสริฐกว่า คือดีกว่านั้น เพราะเหตุไร เพราะอัตภาพอันเดียว พึงถูกไฟไหม้ เพราะการบริโภคก้อนเหล็กนั้นเป็นปัจจัย แต่ผู้ทุศีลบริโภคก้อนข้าวที่เขาถวายด้วยศรัทธาพึงไหม้ในนรกตั้งหลายร้อยชาติ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้[๑๗]

๓.๓.๑๐ วสลสูตรที่ ๗

พระสูตรนี้ พระพุทธองค์เทศนาแก่ อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ ผู้กำลังบูชาไฟอยู่ ณ สำนักของตนในเขตพระนครสาวัตถี เมื่อจบพระธรรมเทศนา อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วประกาศตนว่า ข้าพระองค์ขอถึงพระองค์กับทั้งพระธรรมและ พระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระองค์ทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต

ว่าด้วยคนถ่อย ๒๐ จำพวก สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวันอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล เป็นเวลาเช้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองอันตรวาสกแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังพระนครสาวัตถี ก็สมัยนั้นแล อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ก่อไฟ แล้วตกแต่งของที่ควรบูชา อยู่ในนิเวศน์ ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอก ในพระนครสาวัตถี เสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของอัคคิกภารทวาชพราหมณ์ อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกลทีเดียว ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า หยุดอยู่ที่นั่นแหละคนโล้น หยุดอยู่ที่นั่นแหละสมณะ หยุดอยู่ที่นั่นแหละคนถ่อย เมื่ออัคคิกภารทวาชพราหมณ์กราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสถามว่า ดูก่อนพราหมณ์ ก็ท่านรู้จักคนถ่อย หรือธรรมเป็นเครื่องกระทำให้เป็นคนถ่อยหรือ ?

อัคคิกภารทวาชพราหมณ์. ท่านพระโคดม ข้าพเจ้าไม่รู้จักคนถ่อยหรือธรรมเป็นเครื่องกระทำให้เป็นคนถ่อย ดีละ ขอท่านพระโคดมจงแสดงธรรมตามที่ข้าพเจ้าจะพึงรู้จักคนถ่อยหรือธรรมเป็นเครื่องกระทำให้เป็นคนถ่อยเถิด

พระพุทธเจ้า. ดูก่อนพราหมณ์ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระคาถาประพันธ์นี้ว่า

๑. คนมักโกรธ ผูกโกรธ ลบหลู่อย่างเลว มีทิฏฐิวิบัติ และมีมายา พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๒. คนผู้เบียดเบียนสัตว์ที่เกิดหนเดียว แม้หรือเกิดสองหน ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์ พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

---

[๑๖]ขุ.คาถา. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๓.

[๑๗]ขุ.คาถา. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๓-๒๐๔.

๓. คนเบียดเบียน เที่ยวปล้น มีชื่อเสียงว่า ฆ่าชาวบ้านและชาวนิคม พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๔. คนลักทรัพย์ที่ผู้อื่นหวงแหนไม่ได้อนุญาตให้ ในบ้านหรือในป่า พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๕. คนที่กู้หนี้มาใช้แล้วกล่าวว่า หา ได้เป็นหนี้ท่านไม่ หนีไปเสีย พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๖. คนฆ่าคนเดินทาง ชิงเอาสิ่งของเพราะอยากได้สิ่งของ พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๗. คนถูกเขาถามเป็นพยาน แล้วกล่าวคำเท็จ เพราะเหตุแห่งตนก็ดี เพราะเหตุแห่งผู้อื่นก็ดี เพราะเหตุแห่งทรัพย์ก็ดี พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๘. คนผู้ประพฤติล่วงเกิด ในภริยาของญาติก็ตาม ของเพื่อนก็ตาม ด้วยข่มขืนหรือด้วยการร่วมรักกัน พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๙. คนผู้สามารถ แต่ไม่เลี้ยงมารดาหรือบิดา ผู้แก่เฒ่าผ่านวัยหนุ่มสาวไปแล้วพึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๑๐. คนผู้ทุบตีด่าว่า มารดา บิดา พี่ชาย พี่สาว พ่อตาแม่ยาย แม่ผัวหรือพ่อผัว พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๑๑. คนผู้ถามถึงประโยชน์ บอกสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ พูดกลบเกลื่อนเสีย พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย.

๑๒. คนทำกรรมชั่วแล้ว ปรารถนาว่าใครอย่าพึงรู้เรา ปกปิดไว้ พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๑๓. คนผู้ไปสู่สกุลอื่นแล้ว และบริโภคโภชนะที่สะอาด ย่อมไม่ตอบแทนเขาผู้มาสู่สกุลของตน พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๑๔. คนผู้ลวงสมณะ พราหมณ์ หรือแม้วณิพกอื่น ด้วยมุสาวาท พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๑๕. เมื่อเวลาบริโภคอาหาร คนผู้ด่าสมณะหรือพราหมณ์และไม่ให้โภชนะ พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๑๖. คนในโลกนี้ ผู้อันโมหะครอบงำแล้ว ปรารถนาของเล็กน้อย พูดอวดสิ่งที่ไม่มี พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๑๗. คนเลวทราม ยกตนและดูหมิ่นผู้อื่น ด้วยมานะของตน พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๑๘. คนฉุนเฉียว กระด้าง มีความปรารถนาลามก มีความตระหนี่ โอ้อวด ไม่ละอาย ไม่สะดุ้งกลัว พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๑๙. คนติเตียนพระพุทธเจ้า หรือติเตียนบรรพชิต หรือ คฤหัสถ์ สาวกพระพุทธเจ้า พึงรู้ว่าเป็นคนถ่อย

๒๐. ผู้ใดแลไม่เป็นพระอรหันต์ แต่ปฏิญาณว่าเป็นพระอรหันต์ ผู้นั้นแลเป็นคนต่ำช้า เป็นโจรในโลกพร้อมทั้งพรหมโลก

คนเหล่าใด เราประกาศแก่ท่านแล้ว คนเหล่านั้นนั่นแล เรากล่าวว่าเป็นคนถ่อย บุคคลไม่เป็นคนถ่อยเพราะชาติ ไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติ แต่เป็นคนถ่อย เพราะกรรม เป็นพราหมณ์เพราะกรรม ท่านจงรู้ข้อนั้น ตามที่เราแสดงนี้ บุตรของคนจัณฑาลเลี้ยงตัวเองได้ ปรากฏชื่อว่ามาตังคะ เป็นคนกินของที่ตนให้สุกเอง เขาได้ยศอย่างสูงที่ได้แสนยาก กษัตริย์และพราหมณ์ เป็นอันมากได้มาสู่ที่บำรุงของเขา เขาขึ้นยานอันประเสริฐ ไปสู่หนทางใหญ่อันไม่มีฝุ่น เขาสำรอกกามราคะเสียได้แล้ว

เป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก ชาติไม่ได้ห้ามเขาให้เข้า ถึงพรหมโลก พราหมณ์เกิดในสกุลผู้สาธยายมนต์ เป็นพวกร่ายมนต์ แต่พวกเขาปรากฏในบาปกรรมอยู่เนือง ๆ พึงถูกติเตียนในปัจจุบันทีเดียว และภพหน้าก็เป็นทุคติ ชาติห้ามกันพวกเขาจากทุคติหรือจากครหาไม่ได้ บุคคลไม่เป็นคนถ่อยเพราะชาติ ไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติ แต่เป็นคนถ่อยเพราะกรรม เป็นพราหมณ์เพราะกรรม[๑๘]

๓.๓.๑๑ สัตตปุตตขาทิกเปติวัตถุ

พระพุทธองค์ เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภ นางเปรตผู้กินบุตร ๗ คน เพราะนางได้รับผลกรรมที่ทำไว้ตอนเป็นมนุษย์

ว่าด้วยนางเปรตเปลือยกายมีกลิ่นเหม็น พระเถระถามหญิงเปรตตนหนึ่งว่า ท่านเปลือยกายมีผิวพรรณเลวทราม มีกลิ่นเหม็นเน่าฟุ้งไป หมู่แมลงวันพากันตอมเกลื่อนกล่น ท่านเป็นใครหนอมายืนอยู่ที่นี่

หญิงเปรตนั้นตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดิฉันเป็นเปรต ถึงทุคติ เกิดในยมโลก เพราะทำกรรมอันลามกจึงต้องจากโลกนั้นไปสู่เปตโลก เวลาเช้าตลอดบุตร ๗ คน เวลาเย็นอีก ๗ คน แล้วกินบุตรเหล่านั้นหมดทั้ง ๑๔ คนนั้น ก็ยังไม่อาจบรรเทาความหิวของดิฉันได้ หัวใจของดิฉันเร่าร้อนอยู่เป็นนิจเพราะความหิว ดิฉันเป็นดุจถูกเผาด้วยไฟในที่ อันร้อนยิ่ง ไม่ได้ประสบความเย็นเลย

พระเถระถามว่า ท่านทำกรรมชั่วอะไรไว้ด้วย กาย วาจา ใจ หรือท่านกินเนื้อบุตร เพราะวิบากแห่งกรรม อะไร.

หญิงเปรตนั้นตอบว่า เมื่อก่อนดิฉันมีบุตร ๒ คน บุตร ๒ คน นั้นกำลังหนุ่มแน่น ดิฉันเป็นผู้เข้าถึงกำลังคือบุตร (ถือตัวว่ามีบุตร) จึงได้ดูหมิ่นสามีของตน ภายหลังสามีของดิฉันโกรธ จึงได้หาภรรยามาใหม่ ก็ภรรยาใหม่นั้นมีครรภ์ ดิฉันคิดชั่วต่อเขา มีใจประทุษร้าย ได้ทำให้ครรภ์ตกไป ภรรยาใหม่มี ครรภ์ ๓ ดือนเท่านั้น ตกเป็นโลหิตเน่า มารดาของเขาโกรธดิฉัน แล้วเชิญพวกญาติมาประชุม ซักถาม ให้ดิฉันทำการสบถและขู่เข็ญดิฉันให้กลัว ดิฉันได้กล่าวคำสบถและมุสาวาทอย่างแรงว่า ถ้าดิฉันทำชั่วอย่างนี้ ขอให้ดิฉันกินเนื้อบุตรเถิด ดิฉันมีกายเปื้อนหนองและโลหิต กินเนื้อบุตรทั้งหลาย เพราะวิบากแห่งกรรมคือการทำครรภ์ให้ตกไป และมุสาวาททั้งสองนั้น[๑๙]

๓.๓.๑๒ กังขาเรวตเถรคาถา

พระคาถานี้ เป็นการบรรยายอดีตชาติของท่านพระกังขาเรวตเถระ ว่าท่านได้ทำบุญเมื่อสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ แล้วปราถนาเป็นผู้เลิศในการเพ่งฌาน พระศาสดาทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เพ่งฌาน

ว่าด้วยคาถาของพระกังขาเรวตเถระ ท่านพระกังขาเรวตเถระ ได้ภาษิตคาถานี้ไว้ว่า ท่านจงดูปัญญานี้ ของพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย ดังไฟอันรุ่งเรืองในเวลาพลบค่ำ พระตถาคต เหล่าใด ย่อม

---

[๑๘]ขุ.สุ. (ไทย) ๔๖/๓๐๕-๓๐๗/๓๒๖-๓๓๐.

[๑๙]ขุ.เป. (ไทย) ๔๙/๙๒/๗๐-๗๑.

กำจัดความสงสัย ของเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ผู้มาเฝ้าถึงสำนักของพระองค์ พระตถาคตเหล่านั้น ย่อมชื่อว่า เป็นผู้ให้แสงสว่าง เป็นผู้ให้ดวงตา[๒๐]

๓.๓.๑๓ มหาโมคคัลลานเถรคาถา

พระคาถานี้ ท่านพระมหาโมคคัลลานได้กล่าว พระคาถานี้แก่มารผู้มีธรรมดำ ว่าพระเถระไม่ทรงยินดีในร่างกายที่ประกอบด้วยของเหม็นเน่าทั้งหลาย และไม่ยินดีในกามารมณ์ บุคคลควรรีบละเว้นความพอใจรักใคร่ในกามารมณ์เสีย เหมือนบุคคลรีบถอนหอกออกจากตน และเหมือนบุคคลรีบดับไฟซึ่งไหม้อยู่บนศีรษะตนฉะนั้น เมื่อพระมหาโมคคัลลานเถระได้คุกคามมารที่ป่า เภสกฬาวัน ดังนี้แล้ว ลำดับนั้น มารนั้นเสียใจจึงได้หายไป ณ ที่นั้นนั่นเอง.

พระโมคคัลลานเถระ ได้ภาษิตคาถา ๔ คาถาเบื้องต้น ความว่า ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ยินดีเฉพาะอาหารที่มีอยู่ในบาตรอันเนื่องแต่การแสวงหา มีจิตใจมั่นคงด้วยดีในภายใน พึงทำลายเสนาแห่งพระยามัจจุราชเสียได้ ภิกษุผู้ถือการอยู่ในป่าเป็นวัตร ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ยินดีเฉพาะอาหารที่มีอยู่ในบาตรอันเนื่องแต่การเสาะแสวงหา ฟังกำจัดเสนาแห่งพระยามัจจุราชเสียได้ เหมือนช้างกุญชรทำลายเรือนไม้อ้อฉะนั้น ภิกษุผู้ถือการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตรมีความพากเพียรเป็นนิตย์ ยินดีเฉพาะอาหารในบาตรอันเนื่องแต่การแสวงหา มีจิตใจมั่นคงด้วยดี พึงทำลายเสนาแห่งพระยามัจจุราชเสียได้ ภิกษุทั้งหลายผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร มีความพากเพียรเป็นนิตย์ ยินดี เฉพาะอาหารในบาตรอันเนื่องแต่การแสวงหา พึงกำจัดเสนาแห่งพระยามัจจุราชเสียได้ เหมือนช้างกุญชรทำลายเรือนไม้อ้อ ฉะนั้น

อีก ๔ คาถาต่อไป ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระได้ภาษิตไว้ ด้วยอำนาจสอนหญิงแพศยาซึ่งมาเล้าโลมท่านว่า เราติเตียนกระท่อม คือสรีระร่างอันสำเร็จด้วยโครงกระดูกอันฉาบทาด้วยเนื้อร้อยรัดด้วยเส้นเอ็น เต็มไปด้วยของไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็นน่าเกลียด ที่คนทั่ว ๆ ไปเข้าใจว่าเป็นของผู้อื่นและเป็นของตน ในร่างกายของเธอเช่นกับถุงอันเต็มไปด้วยคูถ มีหนังหุ้มห่อปกปิดไว้เหมือนนางปีศาจ มีฝีที่อก มีช่องเก้าช่องเป็นที่ไหลออกเนื่องนิตย์ ภิกษุควรละเว้นสรีระของเธออันมีช่องเก้าช่องเต็มไปด้วยกลิ่นเหม็น ดังชายหนุ่มผู้ชอบสะอาด หลีกเลี่ยงมูตรคูถไปจนห่างไกลฉะนั้น หากว่าคนพึงรู้จักสรีระของเธอเช่นเดียวกับฉันรู้จัก ก็จะพากันหลบหลีกเธอไปเสียห่างไกล เหมือนบุคคลผู้ชอบสะอาด เห็นหลุมคูถ ในฤดูฝนแล้ว หลีกเลี่ยงไปเสียห่างไกลฉะนั้น

เมื่อหญิงแพศยาคนนั้นได้ฟังดังนี้แล้ว ก็เกิดความสลดใจ จึงตอบพระเถระเป็นคาถา ความว่าข้าแต่สมณะผู้มีความเพียรมาก ท่านพูดอย่างไรเป็นจริงอย่างนั้น แต่คนบางจำพวกยังจมอยู่ในร่างกายอันนี้ เหมือนกับโคเฒ่าที่จมอยู่ในตมฉะนั้น. พระมหาโมคคัลลานเถระเมื่อจะชี้แจงให้นางรู้ว่าการประพฤติตามใจชอบเช่นนี้ไม่มีประโยชน์ มีแต่นำโทษมาให้โดยถ่ายเดียว จึงกล่าวเป็นคาถา ๒ คาถา ความว่าผู้ใดประสงค์ย้อมอากาศด้วยขมิ้น หรือด้วยน้ำย้อมอย่างอื่น การกระทำของผู้นั้นก็ลำบากเปล่า ๆ จิตของเรา นี้ก็เสมอกับอากาศ เป็นจิตตั้งมั่นด้วยดีในภายใน เพราะฉะนั้น เธออย่า

---

[๒๐]ขุ.เถร. (ไทย) ๕๐/๑๔๐/๖๓.

มาหวังความรักที่มีอยู่ในดวงจิตอันลามกของเธอจากฉันเลย เหมือนตัวแมลงถลาเข้าสู่กองไฟย่อมถึงความพินาศฉะนั้น เธอจงดูร่างกายอันกระดูก ๓๐๐ ท่อนยกขึ้นตั้งไว้ มีแผลทั่ว ๆ ไป อันบุญกรรมกระทำให้วิจิตร กระสับกระส่าย พวกคนพาลพากันดำริ โดยมาก ไม่มีความยั่งยืนมั่นคงอยู่เลยนี้เถิด

พระมหาโมคคัลลานะ ปรารภการนิพพานของพระสารีบุตรเถระเป็นเหตุ จึงกล่าวคาถาขึ้น ๔ คาถา ความว่า เมื่อท่านพระสารีบุตรเถระ ผู้เพียบพร้อมไปด้วย อุฏฐานะเป็นอันมาก มีศีลสังวรเป็นต้น นิพพานไปแล้ว ก็เกิดเหตุน่าสะพึงกลัว ขนพองสยองเกล้า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ความที่สังขารเหล่านั้นสงบระงับเป็นสุข ชนเหล่าใดพิจารณาเห็นเบญจขันธ์ โดยความเป็นของแปรปรวน และโดยไม่ใช่ตัวตน ชนเหล่านั้นชื่อว่าแทงตลอดธรรมอันละเอียด เหมือนนายขมังธนูยิงขนทรายจามรีถูกด้วยลูกศรฉะนั้น อนึ่ง ชนผู้มีความเพียรเหล่าใด พิจารณาเห็นสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นของแปรปรวนและโดยไม่ใช่ตัวตน ชนผู้มีความเพียรเหล่านั้น ชื่อว่าแทงตลอดธรรมอันละเอียด เหมือนนายขมังธนูยิงขนทรายจามรีถูกด้วยลูกศรฉะนั้น

พระมหาโมคคัลลานะปรารภพระติสสเถระ จึงกล่าวเป็นคาถาหนึ่งคาถา ความว่า ภิกษุผู้มีสติ ควรรีบละเว้นความพอใจรักใคร่ในกามารมณ์เสีย เหมือนบุคคลรีบถอนหอกออกจากตน และเหมือนบุคคลรีบดับไฟซึ่งไหม้อยู่บนศีรษะตนฉะนั้น ภิกษุมีสติควรรีบละเว้นความกำหนัดในภพเสีย เหมือนบุคคลรีบถอนหอกออกจากกายตน และเหมือนบุคคลที่รีบดับไฟ ซึ่งไหม้อยู่บนศีรษะตนฉะนั้น เราเป็นผู้อันพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งได้ทรงอบรมพระองค์มาแล้ว ผู้ทรงไว้ซึ่งพระสรีระอันมีในที่สุดทรงตักเตือนแล้ว จึงทำปราสาทของนางวิสาขามิคารมารดา ให้หวั่นไหว ด้วยปลายนิ้วเท้าบุคคลปรารภความเพียรอันย่อหย่อนแล้วพึงบรรลุนิพพานอันเป็นเหตุปลดเปลื้องกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวงด้วยกำลังความเพียรอันน้อยก็หาไม่ แต่พึงบรรลุได้ด้วยความเพียรชอบ ๔ ประการ ก็ภิกษุหนุ่มนี้นับว่าเป็นบุรุษผู้สูงสุด ชนะมารพร้อมทั้งพาหนะแล้ว ทรงร่างกายอันมีในที่สุด สายฟ้าทั้งหลายฟาดลงไปตามช่องภูเขาเวภารบรรพต และภูเขาปัณฑวบรรพต ส่วนอาตมาเป็นบุตรของพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีใครเปรียบ ผู้คงที่ ได้เข้าไปสู่ช่องภูเขาเจริญฌานอยู่ อาตมาเป็นผู้สงบระงับ ยินดีแต่ในธรรมอันเป็นเครื่องเข้าไปสงบระงับ อยู่แต่ในเสนาสนะอันสงัดเป็นมุนี เป็นทายาทของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ เป็นผู้อันท้าวมหาพรหมพร้อมทั้งเทวดากราบไหว้

ดูก่อน พราหมณ์ ท่านจงไหว้พระกัสสปะผู้สงบระงับ ผู้ยินดีแต่ในธรรมอันสงบ อยู่ในเสนาสนะอันสงัด เป็นมุนี เป็นทายาทแห่งพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุด อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ทั้งปวง ผู้ใดเป็นกษัตริย์หรือเป็นพราหมณ์ สิบวงศ์ตระกูลมาเป็นลำดับ ๆ ตั้ง ๑๐๐ ชาติ ถึงพร้อมด้วยไตรเพท ถึงแม้จะเป็นผู้เล่าเรียนมนต์ เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งเวท ๓ การกราบไหว้ผู้นั้นแม้บ่อย ๆ ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ อันจำแนกออก ๑๖ ครั้ง ของบุญที่ไหว้พระกัสสปะนี้เพียงครั้งเดียวเลย ภิกษุใดเวลาเช้าเข้าวิโมกข์ ๘ โดยอนุโลมและปฏิโลม ออกจากสมาบัตินั้นแล้วเที่ยวไปบิณฑบาต

ดูก่อนพราหมณ์ ท่านอย่ารุกรานภิกษุเช่นนั้นเลย อย่าได้ทำลายตนเสียเลย ท่านจงยังใจให้เลื่อมใสในพระอรหันต์ ผู้คงที่เถิด จงรีบประนมอัญชลีไหว้เถิด ศีรษะของท่านอย่าแตกไปเสียเลย

พระโปฐิละไม่เห็นพระสัทธรรม เพราะเป็นผู้ถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้แล้ว เดินไปสู่ทางผิดซึ่งเป็นทางคดไม่ควรเดิน พระโปฐิละหมกมุ่นอยู่ในสังขารติดอยู่ในลาภและสักการะดังตัวหนอนที่ติดอยู่ในคูถ จึงเป็นผู้ไม่มีแก่สาร อนึ่ง เชิญท่านมาดูท่านพระสารีบุตรผู้เพียบพร้อมไปด้วยคุณที่น่าดูน่าชม ผู้พ้นแล้วจากกิเลสด้วยสมาธิและปัญญา มีจิตตั้งมั่นในภายใน เป็นผู้ปราศจากลูกศร สิ้นสังโยชน์บรรลุวิชชา ๓ ละมัจจุราชเสียได้เป็นพระทักขิเณยยบุคคล ผู้เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาเป็นอันมากที่มีฤทธิ์เดชเรืองยศศักดิ์นับจำนวนหมื่น พร้อมด้วยพรหมชั้นพรหมปุโรหิต ได้พากันมาประนมอัญชลีนมัสการพระโมคคัลลานเถระ โดยกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุรุษผู้อาชาไนย ขอนอบน้อมแด่ท่าน ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุรุษอุดม ขอนอบน้อมแด่ท่าน ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ พระคุณเจ้ามีอาสวะทั้งหลายสิ้นไป เป็นทักขิเณยยบุคคล พระโมคคัลลานเถระ เป็นผู้อันมนุษย์และเทวดาบูชาแล้ว เป็นผู้เกิดโดยอริยชาติครอบงำความตายแล้ว ไม่ติดอยู่ในสังขาร เหมือนดอกบัวไม่ติดอยู่ด้วยน้ำฉะนั้น พระโมคคัลลานเถระรู้แจ้งโลกได้ตั้งพันเพียงครู่เดียวเสมอด้วยท้าวมหาพรหม เป็นผู้ชำนาญในคุณ คือ อิทธิฤทธิ์ ในจุติและอุปบัติของสัตว์ ย่อมเห็นเทวดาทั้งหลายในกาลอันสมควร ภิกษุใดทรงคุณธรรมชั้นสูงด้วยปัญญา ศีล และอุปสมะ ภิกษุนั้นคือพระสารีบุตร เป็นผู้สูงสุดอย่างยิ่ง แต่เราเป็นผู้ฉลาดในวิธีแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ เป็นผู้ถึงความชำนาญในฤทธิ์ พึงเนรมิตอัตภาพชั่วขณะเดียวได้ตั้งแสนโกฏิ เราชื่อว่า โมคคัลลานะโดยโคตร เป็นผู้ชำนาญในสมาธิและวิชชา ถึงที่สุดแห่งบารมี เป็นปราชญ์ในศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้อันตัณหาไม่อาศัย มีอินทรีย์มั่นคง ได้ตัดเครื่องจองจำ คือกิเลสทั้งสิ้นเสียเด็ดขาด เหมือนกุญชรชาติตัดปลอก ที่ทำด้วยเถาหัวด้วนให้ขาดกระเด็นไปฉะนั้น

เราคุ้นเคยกับพระศาสดา ถอนตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพขึ้นได้แล้ว เราบรรลุถึงประโยชน์ที่กุลบุตรผู้ออกบวชเป็นบรรพชิตต้องการนั้นแล้ว บรรลุถึงความสิ้นสังโยชน์ทั้งปวงแล้วมารผู้มักประทุษร้าย เบียดเบียนพระสาวกนามว่าวิธูระและพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากกุสันธะ แล้วหมกไหม้อยู่ในนรกใด นรกนั้นเป็นเช่นไร คือเป็นนรกที่มีขอเหล็กตั้งร้อย และเป็นที่ทำให้เกิดทุกขเวทนาเฉพาะตนทุกแห่ง มารผู้มักประทุษร้าย เบียดเบียนพระสาวกนามว่าวิธูระ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กกุสันธะ หมกไหม้อยู่ในนรกใด นรกนั้นเป็นเช่นนี้ ภิกษุใดเป็นสาวกแห่งพระพุทธเจ้า รู้กรรมและผลกรรม โดยประจักษ์ ดูก่อนมารผู้มีธรรมดำ ท่านเบียดเบียนภิกษุนั้นเข้า ก็จะต้องประสบทุกข์เป็นแน่แท้ วิมานทั้งหลายลอยอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร ตั้งอยู่ตลอดกัป มีสีเหมือนแก้วไพฑูรย์ เป็นวิมานงดงาม มีรัศมีพลุ่งออกเหมือนเปลวไฟผุดผ่อง มีหมู่นางอัปสรผู้มีผิวพรรณแตกต่างกันเป็นอันมากฟ้อนรำ ภิกษุใดเป็นสาวกแห่งพระพุทธเจ้า รู้กรรมและผลกรรมโดยประจักษ์ ดูก่อนมารผู้มีธรรมดำ ท่านเบียดเบียนภิกษุรูปนั้นเข้า ก็จะต้องประสบทุกข์เป็นแน่แท้ ภิกษุรูปใดที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ไปแล้ว ภิกษุสงฆ์เป็นอันมากก็เห็นอยู่ ได้ทำปราสาทของนางวิสาขามิคารมารดา ให้หวั่นไหวได้ ด้วยปลายนิ้วเท่า ภิกษุใดเป็นสาวกแห่งพระพุทธเจ้า รู้กรรมและผลแห่งกรรมโดยประจักษ์ ดูก่อนมารผู้มีธรรมดำ ท่านเบียดเบียนภิกษุรูปนั้นเข้า ก็จะต้องประสบทุกข์เป็นแน่แท้

ภิกษุใดมีอิทธิพลอันกล้าแข็ง ทำเวชยันตปราสาทให้หวั่นไหวได้ด้วยปลายนิ้วเท้า และยังเทพเจ้าให้สลดใจภิกษุใดเป็นสาวกแห่งพระพุทธเจ้า รู้กรรมและผลกรรม โดยประจักษ์ ดูก่อนมารผู้มี

ธรรมดำ ท่านเบียดเบียนภิกษุนั้นเข้า ก็จะต้องประสบทุกข์เป็นแน่แท้ ภิกษุใดไต่ถามท้าวสักกเทวราช ที่เวชยันตปราสาทว่า มหาบพิตรทรง ทราบวิมุตติอันเป็นที่สิ้นตัณหาบ้างหรือ ขอถวายพระพรท้าวสักกเทวราชถูกถามปัญหาแล้ว ทรงพยากรณ์ตามแนวเทศนาที่พระศาสดาทรงแสดงแล้วแก่ภิกษุนั้น ภิกษุใดเป็นสาวกแห่งพระพุทธเจ้า รู้กรรมโดยประจักษ์ ดูก่อนมารผู้มีธรรมดำ ท่านเบียดเบียนภิกษุนั้นเข้า ก็จะต้องประสบทุกข์เป็นแน่แท้ ภิกษุใดสอบถามท้าวมหาพรหมว่า ดูก่อนอาวุโส แม้วันนี้ท่านยังมีความเห็นผิดอยู่เหมือนเมื่อก่อนว่า สุธรรมสภานี้มีอยู่บนพรหมโลกเท่านั้น ที่ดาวดึงส์พิภพไม่มีหรือ หรือว่าท่านยังมีความเห็นผิดอยู่เหมือนก่อน คือท่านยังเห็นอยู่ว่าบนพรหมโลกมีแสงสว่างพวยพุ่งออกได้เองหรือ ครั้นท้าวมหาพรหมถูกถามปัญหาแล้ว พยากรณ์ตามความเป็นจริงแก่ภิกษุนั้นว่า ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้นิรทุกข์ ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นผิดเหมือนเมื่อก่อนคือไม่ได้เห็นว่า บนพรหมโลกมีรัศมีพวยพุ่งออกไปได้เอง ทุกวันนี้ข้าพเจ้าละทิ้งคำพูดที่ว่ามานั้นเสียได้ กลับมีความเห็นว่าไม่เที่ยง ภิกษุใดเป็นสาวกของพระพุทธเจ้ารู้กรรมและผลกรรมโดยประจักษ์ ดูก่อนมารผู้มีธรรมดำท่านเบียดเบียนภิกษุนั้นเข้า ก็จะต้องประสบทุกข์เป็นแน่แท้ ภิกษุใดแสดงยอดขุนเขาสิเนรุราช ชมพูทวีปและปุพพวิเทหทวีป ให้หมู่มนุษย์ชาวอมรโคยานทวีปและชาวอุตตรกุรุทวีปเห็นกันด้วยวิโมกข์ ภิกษุใดเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า รู้กรรมและผลกรรมโดยประจักษ์ดูก่อนมารผู้มีธรรมดำ ท่านเบียดเบียนภิกษุนั้นเข้าก็จะต้องประสบทุกข์เป็นแน่แท้ ไฟไม่ได้ตั้งใจว่าเราจะไหม้คนพาลเลย แต่คนพาลรีบเข้าไปหาไฟอันลุกโพลงให้ไหม้ตนเองฉันใด ดูก่อนมาร ท่านประทุษร้ายพระตถาคตนั้นแล้ว ก็จักเผาตนเองเหมือนกับคนพาลถูกไฟไหม้ ฉันนั้น แน่ะมารผู้ชาติชั่ว ตัวท่านเป็นมารคอยแต่ประทุษร้ายพระตถาคตพระองค์นั้น ก็ต้องพบแต่สิ่งซึ่งมิใช่บุญหรือท่านเข้าใจว่า บาปไม่ให้ผลแก่เรา แน่ะมารผู้มุ่งแต่ ความตาย เพราะท่านได้ทำบาปมาโดยส่วนเดียว จะต้องเข้าถึงทุกข์ตลอดกาลนาน ท่านจงอย่าคิดร้ายต่อพระพุทธเจ้า และภิกษุทั้งหลายผู้สาวกของพระพุทธเจ้าอีกต่อไปเลย พระมหาโมคคัลลานเถระได้คุกคามมารที่ป่าเภสกฬาวัน ดังนี้แล้ว ลำดับนั้น มารนั้นเสียใจจึงได้หายไป ณ ที่นั้นนั่นเอง ได้ทราบว่าท่านพระมหาโมคคัลลานเถระได้ภาษิตคาถาทั้งหมด ด้วยประการฉะนี้แล[๒๑]

๓.๓.๑๔ มหากรุณาสมาปัตติญาณนิทเทส

พระสูตรนี้ บรรยายถึงพระมหากรุณาญาณของพระพุทธเจ้าทั้งหลายว่า โลกนี้ถูกครอบงำด้วยกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย ถูกครอบงำด้วยไฟราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปยาสครอบงำไว้ ไม่มีใครที่จะช่วยได้ นอกจากพระพุทธเจ้าเท่านั้น ที่จะทรงช่วยให้ความสว่างแก่สัตว์โลกทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย ผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณาเห็นอยู่ด้วยอาการเป็นอันมาก จึงทรงแผ่พระมหากรุณาไปในหมู่สัตว์ คือพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย ผู้ตรัสรู้แล้วทรงเห็นอยู่ว่าโลกสันนิวาสอันไฟติดโชนแล้ว จึงทรงแผ่พระมหากรุณาไปในหมู่สัตว์ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ตรัสรู้แล้วทรงเห็นอยู่ว่า โลกสันนิวาสยกพลแล้ว โลกสันนิวาสเคลื่อนพลแล้ว โลกสันนิวาสเดินผิดแล้ว โลกอัน

---

[๒๑]ขุ.เถร. (ไทย) ๕๓/๔๐๐/๔๓๒-๔๔๑.

ชรานำเข้าไป มิได้ยั่งยืน โลกไม่มีที่ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่ โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสแห่งตัณหา โลกสันนิวาสไม่มีทีต้านทาน โลกสันนิวาสไม่มีที่เร้น โลกสันนิวาสไม่มีที่พึ่ง โลกสันนิวาสไม่เป็นที่พึ่งของใคร โลกสันนิวาสฟุ้งซ่าน ไม่สงบ โลกสันนิวาสมีลูกศร ถูกลูกศรเป็นจำนวนมากเสียบแทงแล้ว ใครอื่นนอกจากเราผู้จะถอนลูกศรทั้งหลายของโลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี โลกสันนิวาสมีความมืดตื้อคืออวิชชาปิดกั้นไว้ ถูกใส่เข้าไปยังกรงกิเลส ใครอื่นอกจากเราซึ่งจะแสดงธรรม เป็นแสงสว่างแก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี โลกสันนิวาสตกอยู่ในอำนาจ อวิชชา เป็นผู้มืด อันอวิชชาหุ้มห่อไว้ ยุ่งดังเส้นด้าย พันกันเป็นกลุ่มก้อน นุงนังดังหญ้าปล้อง หญ้ามุงกระต่าย ไม่ล่วงพ้นสงสาร คือ อบายทุคติและวินิบาต โลกสันนิวาสถูกอวิชชามีโทษเป็นพิษแทงติดอยู่แล้ว มีกิเลสเป็นโทษ โลกสันนิวาสรกชัฏด้วย ราคะ โทสะและโมหะ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยสางรกชัฏให้แก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี โลกสันนิวาสถูกกองตัณหาสวมไว้ โลกสันนิวาสถูกข่ายตัณหาครอบไว้ โลกสันนิวาสถูกกระแสตัณหาพัดไป โลกสันนิวาสถูกตัณหาเป็นเครื่องคล้อง คล้องไว้ โลกสันนิวาสซ่านไปเพราะตัณหานุสัย โลกสันนิวาสเดือดร้อนด้วยความเดือดร้อนเพราะตัณหา โลกสันนิวาสเร่าร้อนด้วยความเร่าร้อนเพราะตัณหา โลกสันนิวาสถูกกองทิฏฐิสวมไว้ โลกสันนิวาสถูกข่ายทิฏฐิครอบไว้ โลกสันนิวาสถูกกระแสทิฏฐิพัดไป โลกสันนิวาสถูกทิฏฐิเป็นเครื่องคล้อง คล้องไว้ โลกสันนิวาสซ่านไปเพราะทิฏฐานุสัย โลกสันนิวาสเดือดร้อนด้วยความเดือดร้อนเพราะทิฏฐิ โลกสันนิวาสเร่าร้อนด้วยความเร่าร้อนเพราะทิฏฐิ โลกสันนิวาสไปตามชาติ โลกสันนิวาสซมซานไปเพราะชรา โลกสันนิวาสถูกพยาธิครอบงำ โลกสันนิวาสถูกมรณะห้ำหั่น โลกสันนิวาสตกอยู่ในกองทุกข์ โลกสันนิวาสถูกตัณหาชัดไป โลกสันนิวาสถูกกำแพงคือชราแวดล้อมไว้ โลกสันนิวาสถูกบ่วงมัจจุคล้องไว้ โลกสันนิวาสถูกผูกไว้ด้วยเครื่องผูกเป็นอันมาก คือเครื่องผูกคือราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส ทุจริต ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยแก้ เครื่องผูกให้แก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี โลกสันนิวาสเดินไปตามทางแคบมาก ใครอื่นนอกจากเขาผู้จะช่วยชี้ทางสว่างให้แก่โลกสันนิวาสนั้นเป็นไม่มี โลกสันนิวาสถูกความกังวลเป็นอันมากพันไว้ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยตัดความกังวลให้แก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี โลกสันนิวาสตกลงไปในเหวใหญ่ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยฉุดโลกสันนิวาสนั้นให้ขึ้นพ้นจากเหวเป็นไม่มี โลกสันนิวาสเดินทางกันดารมาก ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยให้โลกสันนิวาสนั้นข้ามพ้นทางกันดารได้ โลกสันนิวาสเดินทางไปในขางสารวัฏใหญ่ ใครอื่น นอกจากเราผู้จะช่วยให้โลกสันนิวาสนั้นพ้นจากสังขารวัฏได้ เป็นไม่มี โลกสันนิวาสกลิ้งเกลือกอยู่ในหล่มใหญ่ ใครอื่นนอกจากเราผู้ช่วยฉุดโลกสันนิวาสนั้นให้พ้นจากหล่มได้ เป็นไม่มี โลกสันนิวาสร้อนอยู่บนเครื่องร้อนเป็นอันมาก ถูกไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ ชาติชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปยาสครอบงำไว้ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยดับไฟเหล่านั้นให้แก่โลกสันนิวาสนั้นได้เป็นไม่มี โลกสันนิวาสทุรนทุราย เดือดร้อนเป็นนิตย์ ไม่มีอะไรต้านทาน ต้องรับอาชญา ต้องทำตามอาชญา โลกสันนิวาสถูกผูก ด้วยเครื่องผูกในวัฏฏะปรากฏอยู่ที่ตะแลงแกง ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยโลกสันนิวาสนั่นให้หลุดพ้นได้ เป็นไม่มี โลกสันนิวาสมีที่พึ่งควรได้รับความกรุณาอย่างยิ่ง ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยต้านทานให้แก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี โลกสันนิวาสถูกทุกข์เสียบแทงบีบคั้นมานาน

โลกสันนิวาสติดใจกระหายอยู่เป็นนิตย์ โลกสันนิวาสเป็นโลกบอด ไม่มีจักษุ โลกสันนิวาสมีนัยน์ตาเสื่อมไปไม่มีผู้นำ โลกสันนิวาสแล่นไปสู่ทางผิด หลงทางแล้ว ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยพาโลกสันนิวาสนั้นมาสู่ทางอริยะ เป็นไม่มี โลกสันนิวาสแล่นไปสู่ห้วงโมหะ ใครอื่นนอกจากเราผู้ฉะช่วยฉุดโลกสันนิวาสนั้นให้ขึ้นจากห้วง โมหะ เป็นไม่มี โลกสันนิวาสถูกทิฏฐิ ๒ อย่างกลุ้มรุม โลกสันนิวาสปฏิบัติผิดด้วยทุจริต ๓ อย่าง โลกสันนิวาสเต็มไปด้วยกิเลสเครื่องประกอบ ถูกกิเลสเครื่องประกอบ ๔ อย่างประกอบไว้ โลกสันนิวาสถูกกิเลสผูกไว้ด้วยเครื่องผูก ๔ อย่าง โลกสันนิวาสถือมั่นด้วย อุปาทาน ๔ โลกสันนิวาสขึ้นสู่คติ ๕ โลกสันนิวาสกำหนัดอยู่ด้วย กามคุณ ๕ โลกสันนิวาสถูกนิวรณ์ ๕ ทับไว้ โลกสันนิวาสวิวาทกันอยู่ด้วยมูลเหตุวิวาท ๖ อย่าง โลกสันนิวาสกำหนัดอยู่ด้วยกองตัณหา ๖ โลกสันนิวาสถูกทิฏฐิ ๖ กลุ้มรุมแล้ว โลกสันนิวาสซ่านไปเพราะอนุสัย ๗ โลกสันนิวาสถูกสังโยชน์ ๗ เกี่ยวคล้องไว้ โลกสันนิวาสฟูขึ้นเพราะมานะ ๗ โลกสันนิวาสเวียนอยู่เพราะโลกธรรม ๘ โลกสันนิวาสเป็นผู้ดิ่งลงเพราะมิจฉัตตะ ๘ โลกสันนิวาสประทุษร้ายกันเพราะบุรุษโทษ ๘ โลกสัน นิวาสมุ่งร้ายกันเพราะอาฆาตวัตถุ ๙ โลกสันนิวาสพองขึ้นเพราะมานะ ๙ อย่าง โลกสันนิวาสกำหนัดอยู่เพราะธรรมอันมีตัณหาเป็นมูล ๙ โลกสันนิวาสย่อมเศร้าหมองเพราะกิเลสวัตถุ ๑๐ โลกสันนิวาสมุ่งร้ายกันเพราะอาฆาตวัตถุ ๑๐ โลกสันนิวาสประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ ๑๐ โลกสันนิวาสถูกสังโยชน์ ๑๐ เกี่ยวคล้องไว้ โลกสันนิวาสเป็นผู้ดิ่งลง

เพราะมิจฉัตตะ ๑๐ โลกสันนิวาสประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิมีวัตถุ ๑๐ โลกสันนิวาสประกอบด้วยสักกายทิฏฐิมีวัตถุ ๑๐ โลกสันนิวาสต้องเนิ่นช้าเพราะตัณหาเครื่องให้เนิ่นช้า ๑๐๘ พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่า โลกสันนิวาสถูกทิฏฐิ ๖๒ กลุ้มรุม จึงทรงแผ่พระมหากรุณาไปให้หมู่สัตว์ว่า ก็เราแลเป็นผู้ข้ามได้แล้ว แต่สัตว์โลกยังข้ามไม่ได้ เราเป็นผู้พ้นไปแล้ว แต่สัตว์โลกยังไม่พ้นไป เราทรมานได้แล้ว แต่สัตว์โลกยังทรมานไม่ได้ เราสงบแล้ว แต่สัตว์โลกยังไม่สงบ เราเป็นผู้เบาใจแล้ว แต่สัตว์โลกยังไม่เบาใจ เราเป็นผู้ดับรอบแล้ว แต่สัตว์โลกยังไม่ดับรอบ ก็เราเป็นผู้ข้ามได้แล้ว จะช่วยให้สัตว์โลกข้ามได้ด้วย เราเป็นผู้พ้นไปแล้วจะช่วยให้สัตว์โลกพ้นไปด้วย เราทรมานได้แล้ว จะช่วยให้สัตว์โลกทรมานได้ด้วย เราเป็นผู้สงบแล้ว จะช่วยให้สัตว์โลกสงบด้วย เราเป็นผู้เบาใจแล้ว จะช่วยให้สัตว์โลกเบาใจด้วย เราเป็นผู้ดับรอบแล้ว จะช่วยให้สัตว์โลกดับรอบด้วย พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย ผู้ตรัสรู้แล้วทรงพิจารณาเห็นดังนี้ จึงทรงแผ่พระมหากรุณาไปในหมู่สัตว์ นี้เป็นมหากรุณาสมาปัตติญาณของพระตถาคต[๒๒]

๓.๒.๑๕ กุกกุฬกถา

พระสูตรนี้ เป็นการกล่าว ถาม-ตอบ ระหว่าง ฝ่ายสกวาที (ฝ่ายเสนอหรือฝ่ายถาม) กับฝ่ายปรวาที (ผู้กล่าวถ้อยคำฝ่ายตอบ) เป็นการอธิบายถึง การตรัสเทศนาของพระพุทธองค์ว่า สิ่งทั้งปวง เป็นของร้อน สังขารทั้งหลายเป็นของร้อน ไม่ได้กล่าวว่ามีบุคคลใดได้บรรลุธรรม

---

[๒๒]ขุ.ป. (ไทย) ๖๘/๒๘๕/๑๐๙๙-๑๑๐๔.

สกวาที สังขารทั้งปวง เป็นดุจเถ้าลึง คือร้อนระอุ ไม่มีระยะว่างเว้น หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว

ส. สุขเวทนา สุขทางกาย สุขทางใจ สุขเป็นทิพย์ สุขของมนุษย์ สุขในลาภ สุขในสักการะ สุขในการไป สุขในการนอน สุขในความเป็นใหญ่ สุขในความเป็นอธิบดี สุขของคฤหัสถ์สุขของสมณะ สุขมีอาสวะ สุขไม่มีอาสวะ สุขมีอุปธิ สุขไม่มีอุปธิ สุขมีอามิส สุขไม่มีอามิส สุขมีปีติ สุขไม่มีปีติ สุขในฌาน สุขคือความหลุดพ้น สุขในกาม สุขในการออกบวช สุขเกิดแต่ความวิเวก สุขคือความสงบ สุขเกิดแต่ความตรัสรู้ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. หากว่า สุขเวทนา ฯ ล ฯ สุขเกิดแก่ความตรัสรู้มีอยู่ ก็ไม่ต้องกล่าวว่า สังขารทั้งปวงเป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้น.

ส. สังขารทั้งปวงเป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. สังขารทั้งปวงเป็นทุกขเวทนา เป็นทุกข์ทางกาย เป็นทุกข์ทางใจ เป็นความโศกความร่ำไร ทุกข์โทมนัส อุปายาส คือความคับแค้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น

ป. ไม่พึงกล่าวว่า สังขารทั้งปวงเป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้น หรือ ?

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุเป็นของร้อน รูปทั้งหลายเป็นของร้อน จักขุวิญญาณเป็นของร้อน จักขุสัมผัสเป็นของร้อน แม้ความรู้สึกเสวย อารมณ์อันใด เป็นสุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ตาม เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย แม้อันนั้น ก็เป็นของร้อน ร้อนด้วยอะไร ร้อนด้วยไฟคือราคะ ด้วยไฟคือโทสะ ด้วยไฟคือโมหะ ร้อนด้วยชาติ ด้วยชรามรณะ ด้วยโศก ด้วยปริเทวะ ด้วยทุกข์ ด้วยโทมนัส ด้วยอุปายาส เรากล่าวว่า สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ฉะนี้ โสตะเป็นของร้อน เสียงทั้งหลายเป็นของร้อน ฯลฯ มานะเป็นของร้อน กลิ่นทั้งหลายเป็นของร้อน ฯลฯ ชิวหาเป็นของร้อน รสทั้งหลายเป็นของร้อน ฯลฯ ภายเป็นของร้อน โผฏฐัพพะทั้งหลายเป็นของร้อนฯลฯ มโนเป็นของร้อน ธรรมทั้งหลายเป็นของร้อน มโนวิญญาณเป็นของร้อน มโนสัมผัสเป็นของร้อน ความรู้สึกเสวยอารมณ์อันใด เป็นสุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ก็ตาม เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย แม้อันนั้น ก็เป็นของร้อน ร้อนด้วยอะไร ร้อนด้วยไฟราคะ ด้วยไฟคือโทสะ ด้วยไฟคือโมหะ ร้อนด้วยชาติ ด้วยชรามรณะ ด้วยโศก ด้วยปริเทวะ ด้วยทุกข์ ด้วยโทมนัส ด้วยอุปายาส เรากล่าวว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ฉะนี้[๒๓] เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

---

[๒๓]อภิ.กถา. (ไทย) ๘๐/๖๔๒/๕๓๓.

ป. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น สังขารทั้งปวงก็เป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้นน่ะสิ.

ส. สังขารทั้งปวงเป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุ กามคุณมี ๕ ประการนี้ ๕ ประการอะไรบ้าง รูปทั้งหลายอันเป็นวิสัยแห่งจักขุวิญญาณ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพึงใจ มีลักษณะน่ารักยั่วกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด เสียงทั้งหลายอันเป็นวิสัยแห่งโสตวิญญาณ ฯลฯ กลิ่นทั้งหลายอันเป็นวิสัยแห่งฆานวิญญาณ ฯลฯ รสทั้งหลายอันเป็นวิสัยแห่งชิวหาวิญญาณ ฯลฯ โผฏฐัพพะทั้งหลายอันเป็นวิสัยแห่งกายวิญญาณ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพึงใจ มีลักษณะน่ารักยั่วกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ ประการเหล่านี้แล เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ

ป. ถูกแล้ว

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า สังขารทั้งปวงเป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้น.

ป. ไม่พึงกล่าวว่า สังขารทั้งปวงเป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้น หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เป็นลาภของพวกเธอ พวกเธอได้ดีแล้ว ขณะเพื่อการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ พวกเธอแทงตลอดแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราได้เห็นนรกชื่อว่า ฉผัสสายตนิกา ในนรกชื่อว่าฉผัสสายตนิกานั้น บุคคลเห็นรูปอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยจักษุ ย่อมเห็นแต่รูปที่มีลักษณะไม่น่าปรารถนา มิได้เห็นรูปที่มีลักษณะน่าปรารถนา ย่อมเห็นแต่รูปที่มีลักษณะไม่น่าใคร่ มิได้เห็นรูปที่มีลักษณะน่าใคร่ ย่อมเห็นแต่รูปที่มีลักษณะไม่น่าพึงใจ มิได้เห็นรูปที่มีลักษณะน่าพึงใจ ฟังเสียงอย่างใดอย่าหนึ่งด้วยโสตฯลฯ ดมกลิ่นอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยจมูก ฯลฯ ลิ้มรสอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะ อย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกาย ฯลฯ รู้แจ้งธรรมารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งด้วยใจ ย่อมรู้แจ้งแต่ธรรมารมณ์ที่มีลักษณะไม่น่าปรารถนา มิได้รู้แจ้งธรรมารมณ์ที่มีลักษณะน่าปรารถนา ย่อมรู้แจ้งแต่ธรรมารมณ์ที่มีลักษณะไม่น่าใคร่ มิได้รู้แจ้งธรรมารมณ์ที่มีลักษณะน่าใคร่ ย่อมรู้แจ้งแต่ธรรมารมณ์ที่มีลักษณะไม่น่าพึงใจ มิได้รู้แจ้งธรรมารมณ์ที่มีลักษณะน่าพึงใจ ดังนี้เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น สังขารทั้งปวงก็เป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้นน่ะสิ.

ส. สังขารทั้งปวงเป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เป็นลาภของพวกเธอ พวกเธอได้ดีแล้ว ขณะเพื่ออยู่ประพฤติพรหมจรรย์ พวกเธอแทงตลอดแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราได้เห็นสวรรค์ชื่อว่าฉผัสสายตนิกา ในสวรรค์ชื่อ ฉผัสสายตนิกา บุคคลเห็นรูปอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยจักษุ ย่อมเห็นแต่รูปที่มีลักษณะน่าปรารถนา มิได้เห็นรูปที่มีลักษณะไม่น่า ปรารถนาย่อมเห็นแต่รูปที่มีลักษณะน่า

ใคร่ มิได้เห็นรูปที่มีลักษณะไม่น่าใคร่ ย่อมเห็นแต่รูปที่มีลักษณะน่าพึงใจ มิได้เห็นรูปที่มีลักษณะไม่น่าพึงใจ ฟังเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยโสต ฯลฯ ดมกลิ่นอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยจมูก ฯลฯ ลิ้มรสอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกาย ฯลฯ รู้แจ้งธรรมารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งด้วยใจ ย่อมรู้แจ้งในธรรมารมณ์ที่มีลักษณะน่าปรารถนา มิได้รู้แจ้งธรรมารมณ์ที่มี ลักษณะที่มีลักษณะไม่น่าปรารถนา ย่อมรู้แจ้งแต่ธรรมารมณ์ที่มีลักษณะน่าใคร่ มิได้รู้แจ้งธรรมารมณ์ที่มีลักษณะไม่น่าใคร่ ย่อมรู้แจ้งแต่ธรรมารมณ์ที่มีลักษณะน่าพึงใจ มิได้รู้แจ้งธรรมารมณ์ที่มีลักษณะไม่น่าพึงใจ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า สังขารทั้งปวงเป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้น.

ป. ไม่พึงกล่าวว่า สังขารทั้งปวงเป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้น หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นทุกข์ สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นทุกข์ สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ด้วยเหตุนั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า สังขารทั้งปวงเป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้น.

ส. สังขารทั้งปวงเป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทาน มีผลไม่น่าใคร่ มีผลไม่เป็นที่ฟูใจ มีผล แสลง มีทุกข์เป็นกำไร เป็นทุกข์เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ศีล ฯลฯ อุโบสถ ฯล ฯ ภาวนา ฯล ฯ พรหมจรรย์มีผลไม่น่าปรารถนา มีผลไม่น่าใคร่ มีผลไม่เป็นที่ฟูใจ มีผลแสลง มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทาน มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่น่าฟูใจ มีผลไม่แสลง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก หรือ

ป. ถูกแล้ว

ส. หากว่า ทานมีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่ฟูใจ มีผลไม่แสลง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก ก็ต้องไม่กล่าวว่า สังขารทั้งปวง เป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้น.

ส. ศีล ฯล ฯ อุโบสถ ฯลฯ ภาวนา ฯล ฯ พรหมจรรย์มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่ฟูใจ มีผลไม่แสลง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พรหมจรรย์มีผลน่าปรารถนา มีผลน่า ใคร่ มีผลเป็นที่ฟูใจ มีผลไม่แสลง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากก็ต้องไม่กล่าวว่า สังขารทั้งปวง เป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้น.

ส. สังขารทั้งปวงเป็นดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ความสงัดของบุคคลผู้ยินดีแล้ว ผู้มีธรรมอันได้สดับแล้ว เห็นอยู่ เป็นสุขความไม่เบียดเบียน คือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลก ความคลายกำหนัด คือความล่วงกามทั้งหลายเสียได้ เป็นสุขในโลก การที่นำอัสมิมานะออกเสียได้ นี่แลเป็นสุขอย่างยิ่ง สุขยิ่งกว่าความสุขนั้น เราได้ถึงแล้วนั้นเป็นสุขเต็มที่ทีเดียว วิชชา ๓ เราได้บรรลุโดยลำดับแล้ว ข้อนี้แลเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า สังขารทั้งปวงเป็น ดุจเถ้าลึง ไม่มีระยะว่างเว้น[๒๔]

สรุป คำว่า อัคคิ ท่านเปรียบเสมือนกิเลส คือ กองไฟ กองถ่านเพลิง ที่เร่าร้อน สามารถทำให้บุคคลพินาศหรือถึงแก่ความตายได้ เมื่อบุคคลตกอยู่ในกิเลส คือไฟแห่งราคะ ไฟแห่งโทสะ และไฟแห่งโมหะ ซึ่งเมื่อบุคคลตกอยู่กองไฟคือกิเลสทั้งหลายเหล่านี้ ย่อมทำให้เร่าร้อน ขันธ์ ๕ เป็นของร้อน คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นของร้อน ความเร่าร้อนเหล่านี้ย่อมแผดเผาบุคคลทั้งหลายให้พินาศ ไม่ได้รับความเจริญเลย มีแต่ได้รับความเศร้าหมอง ตกต่ำ

หลักธรรมที่ใช้ดับกิเลส ความเร่าร้อนนั้นมีหลายพระสูตร จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและค้นคว้านั้น มีทั้งพระสูตรที่ทำให้ดวงตาเห็นธรรมแล้วทูลขอเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ดังปรกฏในอัคคิสูตร ทุติยอัคคิสูตร และวสลสูตรที่ ๗ เป็นต้น แต่ที่ได้โสดาปัตติผลนั้น จะเป็นพระคาถาและชาดกมากกว่าดังเช่น ที่ทรงแสดงโปรดภิกษุที่ริมฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา ที่ป่ามหาวัน เมืองไพศาลี ซึ่งปรารภภิกษุผู้ทุศีล อวดอุตตริมนุสสธรรม เพื่อหวังเอกลาภ, ทรงแสดงโปรดกุมาร กุมาริกา ในงานอาวาหมงคล ผู้หลงในราคะจริต, ส่วนบุคคลผู้มีความสำคัญอารมณ์ว่า ไม่งามอยู่เป็นนิจ ย่อมดับไฟ คือ ราคะได้ ส่วนสัตว์ทั้งหลาย ผู้สูงสุดในนรชน ย่อมดับไฟคือโทสะได้ ด้วยเมตตา และดับไฟคือโมหะได้ด้วย ปัญญา อันเป็นเครื่องให้ถึงความดับกิเลสทั้งหลาย ความไม่ยึดมั่นถือมั่นใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ย่อมดับความเร่าร้อนใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณได้ ฉะนี้

---

[๒๔]อภิ.กถา. (ไทย) ๘๐/๖๓๙-๖๔๗/๕๓๑-๕๓๙.

บทที่ ๔
วิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมโอฆะกับหลักธรรมอัคคิในพระสุตตันตปิฎก

ในบทที่ ๔ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมในโอฆะกับหลักธรรมในอัคคิว่า มีความแตกต่างกันหรือเหมือนกันในด้าน ความหมายและเนื้อหาสาระที่อยู่ในอัคคิและโอฆะอย่างไร ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ เปรียบเทียบความหมายของโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎก

๔.๑.๑ ความหมายของโอฆะและอัคคิ

ความหมายคำว่า โอฆะ หมายถึง ห้วงน้ำ คือ กิเลส ที่ข้ามได้ยาก ห้วงน้ำคือการเวียนว่ายตายเกิดและวัฏสงสาร[๑] ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาใช้เรียกชื่อกิเลสประเภทหนึ่ง ดังคำอธิบายว่า ห้วงน้ำคือกิเลส[๒] ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ มีลักษณะท่วมทับ หรือทำให้บุคคลจมลงในห้วงของความทุกข์ เหตุนั้นในพระไตรปิฎกจึงอธิบายความว่า กิเลสดุจกระแสน้ำท่วมพาผู้ตกไปให้พินาศ[๓] หรือว่าเป็นดุจกระแสน้ำอันท่วมใจสัตว์ เพราะเป็นห้วงน้ำใหญ่ที่ข้ามได้ยาก[๔] พระพุทธองค์ยังตรัสอีกว่า เป็นที่มืดและเป็นเครื่องข้องเครื่องผูกของ ชาติ ชรา มรณ โสก ปริเทว[๕] นอกจากนั้นใน เถร เถรี คาถายังกล่าวไว้ว่า เป็นเหมือนตะปูตรึงจิต และเป็นป่วงแห่งมาร[๖] ในคัมภีร์อภิธรรมปิฎกยังกล่าวไว้ว่า โอฆะ คือ อวิชชา[๗] ขันธ์ ๕ ยังเป็นอารมณ์ของ โอฆะ อีกด้วย[๘]

วิเคราะห์ คำว่า โอฆะ ท่านใช้เรียกชื่อของกิเลส มี กามโอฆะ (โอฆะคือกาม) ภวโอฆะ (โอฆะคือภพ) ทิฏโฐฆะ (โอฆะคือทิฏฐิ) และอวิชโชฆะ (โอฆะคืออวิชชา) หรือท่านเปรียบเทียบกิเลสทั้ง ๔ อย่าง คือ กามราคะ ภพ ทิฏฐิ อวิชชา ทั้ง ๔ นี้ เปรียบเสมือนเป็นห้วงน้ำใหญ่ที่บุคคลตกลงไปแล้วไม่สามารถว่ายข้ามได้ หรือข้ามได้ยาก เพราะบุคคลที่ตกลงไปแล้วก็วนเวียนอยู่ในแม่น้ำใหญ่ คือ การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ไม่รู้กี่ภพกี่ชาติ ดังในคัมภีร์กล่าวว่า คนเรานั้นจะนับภพชาติที่ตายแล้วเกิด

---

[๑]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๕๗๙.

[๒]สำ.ส.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๖.

[๓]ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๑๒/๒๒๑.

[๔]ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๑๔/๑๔.

[๕]ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๐๕๙/๗๕๒.

[๖]ขุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๑๐/๕๕๔.

[๗]อภิ.ธ. (ไทย) ๓๔/๑๑๐๖/๒๘๒.

[๘]อภิ.ธ. (ไทย) ๓๕/๓๓/๑๗.

ตายแล้วเกิดนี้ ไม่สามารถที่จะคำนวณได้ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ท่านกล่าวไว้ว่า คนเรานี้เวลาตายแล้วเกิดในชาติหนึ่ง ๆ ท่านให้เอาเลือดของคน ๆ หนึ่งในแต่ละชาติมารวมกันแล้ว ยังมากว่าน้ำในมหาสมุทรที่กว้างใหญ่ไพศาลเสียอีก

ความหมายคำว่า อัคคิ ท่านหมายถึง ไฟกิเลส ซึ่งมีลักษณะแผดเผาบุคคลให้เร่าร้อน ไฟกิเลส ย่อมเผาผลาญสัตว์ให้เร่าร้อน พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า อัคคิ (ไฟ คือ ราคะ ไฟ คือ โทสะ และ ไฟ คือ โมหะ) คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า อัคคิ คือไฟแห่งราคะ โทสะ และโมหะ เมื่อเผาผลาญบุคคลแล้ว สามารถทำให้บุคคลนั้นถึงแก่ความตายได้เพราะ ไฟ คือ ราคะ โทสะ และโมหะ ดังในพระไตรปิฎก ได้กล่าวว่า ภิกษุณีสาวรูปหนึ่ง ไปสู่โรงอุโบสถ ในวิหารชื่อว่าจิตตลบรรพต แล้วยืนดูรูปของบุคคลผู้รักษาประตูอยู่ ลำดับนั้น ราคะคือ ความกำหนัดในภายในของเธอจึงเกิดขึ้น เธอถูกไฟ คือราคะนั้นนั่นแหละไหม้แล้วทำกาละ[๙] ส่วนไฟ คือ โทสะ บัณฑิตพึงทราบดังเช่น เทพพวกหนึ่งที่ชื่อว่ามโนปโทสิกะ เพราะความเผาผลาญของโทสะ จึงต้องจุติ และไฟ คือโมหะนั้น พึงทราบ ดังเช่น เทพพวกหนึ่ง ที่ชื่อว่า ขิฑฑาปโทสิกะ เพราะความเผาผลาญของโมหะก็ต้องจุติ จริงอยู่ ความหลงลืมไม่ได้สติ ย่อมมีแก่เทพชื่อว่า ขิฑฑาปโทสิกะ ด้วยอำนาจแห่งโมหะ เพราะฉะนั้น เมื่อเทพเหล่านั้น ยังเวลาบริโภคอาหารให้เลยไปแล้ว เธอก็ย่อมทำกาละด้วยอำนาจแห่งความสนุกสนานร่าเริงนั้น[๑๐] ไฟคือกิเลสในพระไตรปิฎกยังกล่าวไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ก็อะไรเล่าชื่อว่า สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุเป็นของร้อน รูปทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยจักษุเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยจักษุเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยแม้นั้นก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่และความตาย ร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น.

โสตเป็นของร้อน เสียงทั้งหลายเป็นของร้อน
ฆานะเป็นของร้อน กลิ่นทั้งหลายเป็นของร้อน
ชิวหาเป็นของร้อน รสทั้งหลายเป็นของร้อน
กายเป็นของร้อน โผฏฐัพพะทั้งหลายเป็นของร้อน

มนะเป็นของร้อน ธรรมทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยมนะเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยมนะเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือมิใช่ทุกข์มิใช่สุข ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย แม้นั้นก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่และความตายร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น[๑๑] เมื่อโลกคือหมู่สัตว์ถูกไฟทั้งหลาย ๑๑ กอง มีราคะ, โทสะ, โมหะ, ชาติ, ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกข์, โทมนัส,

---

[๙]อภิ.วิ. (ไทย) ๗๘/๑๐๗๒/๙๒๗.

[๑๐]อภิ.วิ. (ไทย) ๗๘/๑๐๗๒/๙๒๘.

[๑๑]วิ.ม.(ไทย) ๖/๕๕/๑๐๕.

อุปายาส แผดเผาอยู่ บุคคลผู้ฉลาดควรที่จะสละซึ่ง ราคะ, โทสะ, โมหะ, ชาติ, ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกข์, โทมนัส, อุปายาส เพื่อการได้ภพใหม่ที่ดีและได้จุติในสวรรค์ ดังในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล เมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว เทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งมีวรรณะงาม ยังพระวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นแล้วจึงอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เทวดานั้นยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า เมื่อเรือนลูกไฟไหม้แล้ว เจ้าของเรือนขนเอาภาชนะได้ออกไปได้ ภาชนะนั้นย่อมเป็นประโยชน์แก่เขา ส่วนสิ่งของที่มิได้ขนออกไป ย่อมไหม้ในไฟนั้นฉันใด โลก (คือหมู่สัตว์) อันชราและมรณะ เผาแล้ว ก็ฉันนั้น ควรนำออก (ซึ่งโภค-สมบัติ) ด้วยการให้ทาน เพราะทานวัตถุที่บุคคลให้แล้วได้ชื่อว่านำออกดีแล้ว ทานวัตถุที่บุคคลให้แล้วนั้นย่อมมีสุข เป็นผล ที่ยังมิได้ให้ย่อมไม่เป็นเหมือนเช่นนั้น โจรยังปล้นได้ พระราชายังริบได้ เพลิงยังไหม้ได้ หรือสูญหายไปได้ อนึ่ง บุคคลจำต้องละร่างกายพร้อมด้วยสิ่งเครื่องอาศัยด้วยตายจากไป ผู้มีปัญญารู้ชัด ดั่งนี้แล้ว ควรใช้สอยและ ให้ทาน เมื่อได้ให้ทานและใช้สอยตามควร แล้ว จะไม่ถูกติฉิน เข้าถึงสถานที่อันเป็นสวรรค์[๑๒]

วิเคราะห์ คำว่า อัคคิ ท่านเปรียบกิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมหะ เสมือนเป็นกองถ่านไฟที่ร้อนระอุ สามารถที่จะเผาผลาญบุคคลให้ฉิบหาย หรือ ให้บุคคลถึงแก่ความตายได้ เพราะไฟแห่งราคะ โทสะ และโมหะ เป็นกิเลสที่มีความร้อนอยู่เสมอ ดังเช่นนักปราชญ์ทางพุทธศาสนา กล่าวไว้ว่า กิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมหะ ย่อมเผาบุคคลอยู่ตลอดเวลา ท่านเปรียบการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละวันว่า กลางคืนเป็นควัน กลางวันเป็นไฟ เพราะกิเลสเหล่านี้ ทำให้บุคคลต้องดิ้นรนในการดำเนินชีวิตอยู่เสมอ ต้องดิ้นรนในการทำมาหากิน ต้องดิ้นรนแสวงหาสิ่งต่าง ๆ ที่ตัวเองและครอบครัวปรารถนาอยากจะได้มาครอบครอง ถ้ามนุษย์เรามีสติพิจารณาภายในใจของตนเองอยู่บ้าง ก็จะมีความรู้สึกว่า ในตัวเรานี้มีความร้อนภายในใจตนเองเสมอ ยิ่งเวลามีความโกรธ หรือ โทสะ จะสังเกตุได้ง่ายว่าใจตนเองมีความร้อนที่ผิดปกติขึ้นกว่าธรรมดา

๔.๑.๒ เปรียบเทียบเรื่องความหมายของโอฆะกับอัคคิ

คำว่า โอฆะ เปรียบเสมือน ห้วงน้ำใหญ่ที่ข้ามได้ยากเพราะบุคคลที่ตกลงไปแล้วย่อมข้ามได้ยาก ส่วนคำว่า **อัคคิ** ท่านเปรียบเสมือน กองถ่านไฟที่เผาผลาญบุคคลให้พินาศ ทั้งสองอย่างนี้ ต่างก็เป็นการเรียกชื่อของ “กิเลส”เหมือนกัน แต่ต่างกันตรงที่หลักธรรมเรื่องโอฆะ ท่านเปรียบเหมือนแม่น้ำใหญ่ที่ข้ามได้ยาก ต้องใช้วิธีต่าง ๆ ในการข้าม ส่วนหลักธรรมของอัคคิ ท่านเปรียบเสมือนกองถ่านไฟที่เผาผลาญบุคคลให้พินาศ จะต้องใช้วิธีดับหรือลดเชื้อไฟให้น้อยลง จนกระทั่งหมดเชื้อในที่สุด แต่ทั้งสองอย่างต่างก็มีวิธีที่แตกต่างกัน **สรุป** เป้าหมายคือ “นิพพาน” อันสูงสุดเพื่อความหลุดพ้นดังเช่นเดียวกันกับปัญจวัคคีย์และชฎิลพันรูปเป็นตัวอย่าง

---

[๑๒]สำ.ส. (ไทย) ๒๔/๑๓๕-๑๓๖/๑๓๖-๑๓๗.

๔.๒ เปรียบเทียบหลักธรรมโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎกที่ ๑

๔.๒.๑ หลักธรรมโอฆะในทุฏฐัฏฐกสูตร ๒

พวกเธอจงดูหมู่สัตว์ผู้กำลังดิ้นรนอยู่ เพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา เหมือนฝูงปลาในน้ำน้อยสิ้นกระแสแล้ว นรชนเห็นโทษนี้แล้วก็อย่าก่อตัณหาเครื่องเกี่ยวข้องในภพทั้งหลาย พึงประพฤติไม่ยึดถือว่า เป็นของเรา นักปราชญ์พึงกำจัดความพอใจในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน กำหนดรู้ผัสสะแล้ว ก็ไม่ติดใจ ติเตียนกรรมใดด้วยตน ก็ไม่ทำกรรมนั้น ไม่ติดในสิ่งที่ได้เห็นและได้ยินแล้ว พระพุทธองค์ตรัสว่า มุนีกำหนดรู้สัญญาแล้ว ไม่เข้าไปติดในความยึดถือทั้งหลาย พึงข้ามโอฆะได้ ถอนลูกศรได้แล้ว ไม่ประมาท ประพฤติอยู่ ย่อมไม่หวังโลกนี้และโลกหน้า

วิเคราะห์หลักธรรมโอฆะใน ทุฏฐัฏฐกสูตร ๒ ในพระสูตรนี้ ท่านกล่าวว่า ไม่ควรยึดถือวัตถุ (สิ่งต่างๆ) ว่าเป็นของเรา หมายความว่า แม้แต่กายและใจของตนเองก็ไม่ควรที่จะยึดว่าเป็นของเรา และพระพุทธองค์ก็ตรัสว่า มุนีกำหนดรู้สัญญาแล้ว ไม่เข้าไปติดในความยึดถือทั้งหลาย พึงข้ามโอฆะได้ เช่น ปราชญ์ทางพระพุทธ กล่าวว่า ไม่ควรยึดถือตัวกูของกู และคัมภีร์ทางพุทธศาสนายังกล่าวไว้ว่า ไม่ควรถือสิ่งนั้น ๆ ว่าเป็นของเรา ด้วยตัณหาและทิฏฐิ[๑๓] ซึ่งสิ่งนั้น หมายถึง สิ่งทั้งหลายในชีวิตเรา ไม่ควรยึดถือว่า เป็นเราและเป็นของเราด้วยตัณหาและทิฏฐิ มุนีกำหนดรู้สัญญาแล้ว ไม่เข้าไปยึดติดในสัญญาทั้งหลาย ย่อมข้ามโอฆะได้ ในอรรถกถาท่านขยายความว่า หมายถึงการยึดติดในสัญญาทั้ง ๓[๑๔] คือ กามสัญญา (ความจำได้ในกามทั้งหลาย) พยาบาทสัญญา (ความจำได้ในการพยาบาท) วิหิงสาสัญญา (ความจำได้ในการเบียดเบียน) คือสัญญาทั้ง ๓ นี้ ท่านไม่ให้ยึดถือว่าเป็นของเรา เมื่อบัณฑิตไม่ยึดติดในสัญญาทั้งหลายแล้วย่อมเป็นผู้ข้ามโอฆะได้ ถึงฝั่งได้ บริสุทธิ์หมดจด ย่อมบรรลุพระอรหันต์ได้

๔.๒.๒ หลักธรรมอัคคิในอัคคิสูตร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๓ กองนี้ ๓ กองเป็นไฉน คือ ๑ ไฟคือราคะ ๒ ไฟคือโทสะ ๓ ไฟคือโมหะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๓ กองเป็นดังนี้แล

วิเคราะห์หลักธรรมในอัคคิสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่า ราคะ คือ ไฟ ซึ่งเป็นของร้อน ร้อนเพราะความกำหนัดในราคะ ร้อนเพราะหมกมุ่นในกามราคะทั้งหลาย โดยความเป็นจริงแล้ว เวลามีกามราคะเกิดขึ้นภายในใจ จะทำให้จิตใจของบุคคลเร่าร้อน ในอรรถกถาท่านขยายความว่า ราคะเมื่อเกิดขึ้นจะลวกลนคือไหม้สัตว์ทั้งหลาย เช่นเดียวกับ โทสะ คือ ไฟ โทสะเป็นของร้อน ร้อนเพราะความโกรธ ความโกรธทำให้บุคคลเร่าร้อนภายในจิตใจ ไฟ โทสะเป็นไฟที่ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น แต่มีรสชาติที่ร้อนเร่าภายในใจ สัมผัสได้ด้วยใจของบุคคล เช่นเดียวกัน โมหะ คือ ไฟ ซึ่งเป็นของร้อน ร้อนเพราะความหลง ร้อนเพราะความหมกมุ่นในความไม่รู้ ร้อนเพราะความทุกข์ในความไม่รู้ ไม่ฉลาดในธรรมที่เป็นอริยะ ในอรรถกถาท่านขยายความว่า ไฟ เมื่อจะติดลุกโพงอยู่ ย่อมมีเชื้อฉันใด ไฟราคะ ไฟโทสะ ไฟ

---

[๑๓] อ.ขุ.สุ. (ไทย) ๔๗/๔๐๙/๗๐๗.

[๑๔] อ.ขุ.สุ. (ไทย) ๔๗/๔๐๙/๗๐๙.

โมหะ ก็ย่อมมีเชื้อฉันนั้น ไฟราคะ ไฟโทสะ ไฟโมหะ เมื่อเกิดขึ้นเองในสันดานใด ก็จะเผาลนสันดานนั้นให้กลัดกลุ้มมากขึ้น เป็นสิ่งที่ดับได้ยาก บรรดาสัตว์ที่ถูกราคะ โทสะ โมหะ เผาลนเหล่านั้น เหล่าสัตว์ที่ถูกความกลัดกลุ้มเผาลนหทัย ประสบความตายเพราะความทุกข์ คือไม่ได้สิ่งที่ต้องการ (ไม่สมหวัง) หาประมาณมิได้

พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ฉลาดในการพิจารณา มีความเพียรทั้งกลางวันและกลางคือพิจารณาเห็นซึงความไม่งามในกายนี้ ย่อมละกามราคะได้ บุคคลผู้ฉลาดในการแผ่เมตตา มีความเพียรทั้งกลางวันและกลางคืน ย่อมละ โทสะ ได้ และบุคคลผู้เจริญปัญญา ย่อมละ ไฟ คือ โมหะ ได้ บุคคลเมื่อดับ ไฟคือกามราคะ ไฟคือโทสะ และ ไฟคือโมหะ แล้ว คัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวว่า ย่อมนิพพานโดยไม่มีส่วนเหลือ ล่วงทุกข์ ได้ไม่มีส่วนเหลือ บัณฑิตทั้งหลายผู้เห็น อริยสัจผู้ถึงที่สุดแห่งเวท รู้แล้วโดยชอบ ด้วยปัญญาเป็นเครื่องรู้ยิ่ง ซึ่งความสิ้นไปแห่งชาติ ย่อมไม่มาสู่ภพใหม่อีก[๑๕]

๔.๒.๓ เปรียบเทียบเรื่องประเภทโอฆะในทุฏฐัฏฐกสูตรกับอัคคิในอัคคิสูตร

หลักธรรมโอฆะในทุฏฐัฏฐกสูตร ท่านหมายถึง สัญญาทั้ง ๓ คือ กามสัญญา (ความจำได้ในกามทั้งหลาย) พยาบาทสัญญา (ความจำได้ในการพยาบาท) วิหิงสาสัญญา (ความจำได้ในการเบียดเบียน) เมื่อบัณฑิตไม่ยึดติดในสัญญาทั้งหลายแล้วย่อมเป็นผู้ข้ามโอฆะได้ ถึงฝั่งได้ บริสุทธิ์หมดจด ย่อมบรรลุพระอรหันต์ได้

หลักธรรมอัคคิในอัคคิสูตร ท่านหมายถึง ไฟ ๓ กอง ไฟคือ ราคะ, ไฟ คือ โทสะ, ไฟ คือ โมหะ ไฟทั้ง ๓ กองนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมแผดเผาบุคคลให้เร่าร้อน ย่อมแผดเผาบุคคลให้พินาศ ย่อมแผดเผาบุคคลให้ถึงแก่ความตาม บัณฑิตพึงดับราคะ ด้วยการพิจารณาเห็นว่า ไม่งาม พึงดับโทสะด้วยการเจริญเมตตา และพึงดับโมหะ ด้วยการเจริญปัญญา เมื่อบัณฑิตดับ ไฟราคะ ไฟโทสะ ไฟโมหะได้แล้วย่อมบรรลุพระนิพพาน ไม่มีภพใหม่อีกต่อไป

สรุป จะเห็นว่าทั้งโอฆะ๓ อัคคิ๓ ต่างใช้หลักธรรมที่แตกต่างกันเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

๔.๓ เปรียบเทียบโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎกที่ ๒

๔.๓.๑ หลักธรรมโอฆะในกามสูตร

ภิกษุทั้งหลาย วัตถุกามจะสำเร็จแก่สัตว์ผู้ปรารถนาอยู่ไซร้ สัตว์ปรารถนาสิ่งใด ได้สิ่งนั้นแล้ว ก็ย่อมเป็นผู้มีใจเอิบอิ่มแน่แท้ ถ้าเมื่อสัตว์นั้นปรารถนาอยู่ เกิดความอยากได้แล้ว กามเหล่านั้นย่อมเลื่อมไปไซร้ สัตว์นั้นย่อมย่อยยับเหมือนถูกลูกศรแทง ฉะนั้น ผู้ใดงดเว้นกามทั้งหลาย เหมือนอย่างบุคคลเว้นศีรษะงูด้วยเท่าของตน ผู้นั้นเป็นผู้มีสิต ย่อมก้าวล่วงตัณหาในโลกนี้ได้ นรชนใดย่อมยินดีกามเป็นอันมาก คือ นา ที่ดิน เงิน โค ม้า ทาส กรรมกร เหล่าสตรีและพวกพ้อง กิเลสทั้งหลายอันมีกำลังน้อย ย่อมครอบงำ ย่ำยีนรชนนั้นได้ อันตรายทั้งหลายก็ย่อมย่ำยีนรชนนั้น แต่นั้นทุกข์ย่อมติดตามนรชนผู้ถูกอันตรายครอบงำ เหมือนน้ำไหลเข้าสู่เรือนที่แตกแล้ว

---

[๑๕]ขุ.อิ. (ไทย) ๔๕/๒๗๓/๕๘๖.

เพราะฉะนั้น สัตว์พึงเป็นผู้มีสติทุกเมื่อ งดเว้นกามทั้งหลายเสีย สัตว์ละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะได้ เหมือนบุรุษวิดเรือแล้วพึงไปถึงฝั่ง ฉะนั้น[๑๖]

วิเคราะห์หลักธรรมในกามสูตร

กามในที่นี้ อรรถกถาท่านขยายความว่า กาม ในคำว่า เมื่อปรารถนากามอยู่ โดยหัวข้อได้แก่กาม ๒ อย่าง คือ ๑) วัตถุกาม ๒) กิเลสกาม หมายถึง เมื่อบุคคลต้องการหรือปรารถนากามอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ความต้องการ หรือตัณหา หรือความปรารถนา เหล่านี้ย่อมครอบงำบุคคล ความทุกข์ก็ย่อมครอบงำบุคล บุคคลย่อมวนเวียนอยู่ในโลกแห่งความทุกข์อยู่ตลอดเวลา

วัตถุกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่ชอบใจ น่ารักใคร น่าหลงใหล เครื่องลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสี ทาสา แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา นา ที่ดิน เงิน ทอง บ้าน นิคม ราชธานี แว่นแคว้น ชนบท กองพลรบ คลัง และวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด อย่างใด อย่างหนึ่ง ชื่อว่า วัตถุกาม

กิเลสกาม คือ ความพอใจ ความกำหนัด ความพอใจและความกำหนัด, ความดำริ ความกำหนัดมาก ความดำริ และความกำหนัด ความพอใจคือความใคร่ ความกำหนัดคือความใคร่ ความเพลิดเพลินคือความใคร่ ในกามทั้งหลาย ความปรารถนาในกาม ความเสน่หาในกาม ความเร่าร้อนในกาม ความหลงในกาม ความติดใจในกาม ห้วงคือกาม ความประกอบในกาม ความยึดถือในกาม เครื่องกั้นคือกามฉันทะ ชื่อว่า กิเลสกาม

ถ้าบุคคลยังมีความกำหนัด ความพอใจ ความปรารถนา ในกามทั้งหลายอยู่ บุคคลก็จะถูกครอบงำด้วยความปรารถนาในกามทั้งหลาย เมื่อถูกครอบงำก็จะทำให้เร่าร้อน ทำให้เกิดทุกข์ เพราะสาเหตุแห่งกามทั้งหลายเป็นปัจจัย

สัตว์พึงเป็นผู้มีสติทุกเมื่อ งดเว้นกามทั้งหลายเสีย สัตว์ละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะได้ เหมือนบุรุษวิดเรือแล้วพึงไปถึงฝั่ง ฉะนั้น สัตว์พึงเป็นผู้มีสติ ในที่นี้ ควรจะหมายถึง สติปัฏฐาน ๔ อย่าง คือ

๑) พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้

๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้

๓) พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้

๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้[๑๗] เมื่อมีสติทุกเมื่อแล้ว งดเว้นกามทั้งหลายเสีย สัตว์ละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะได้ เหมือนบุรุษวิดเรือแล้วพึงไปถึงฝั่ง

---

[๑๖]ขุ.สุ. (ไทย) ๔๗/๔๘๐/๖๙๓-๖๙๔.

[๑๗] สำ.ม. (ไทย) ๓๐/๖๘๐/๓๔๗.

๔.๓.๒ หลักธรรมอัคคิในมัจฉชาดก

ไฟราคะร้อนกว่าไฟอย่างอื่น ไฟนี้ก็ไม่เผาเราให้เร่าร้อน แม้หลาวที่นายพรานแหเสี้ยมเป็นอย่างดีแล้ว ก็ไม่ยังความทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่เรา แต่การที่นางปลาเข้าใจว่าเราไปหานางปลาตัวอื่นด้วยความยินดี อันนี้แหละ จะเผาเราให้เร่าร้อน

ไฟคือราคะนั้นแลย่อมเผาเราให้เร่าร้อน อนึ่ง จิตของเราเองย่อมเผาเราให้เร่าร้อน พรานแหทั้งหลาย ขอได้ปล่อยเราเถิด สัตว์ผู้ตกยากอยู่ในกาม ท่านไม่ควรฆ่าโดยแท้[๑๘]

วิเคราะห์หลักธรรมในมัจฉชาดก ในพระชาดกนี้ ท่านเปรียบ ราคะเหมือนความร้อนของไฟ ร้อนกว่าไฟอย่างอื่นทั้งหลาย แต่ความหึงหวง ร้อนยิ่งกว่าไฟราคะอีก ในที่นี้ท่านเปรียบเทียบความร้อนของไฟราคะ กับไฟความหึงหวง ถ้าพิจารณาในลักษณะของอารมณ์ที่เกิดขึ้นแล้วก็เกี่ยวเนื่องกัน คือ เมื่อมีราคะ ความหึงหวงก็จะตามมา เป็นอารมณ์ที่อยู่เนื่องกัน หมายถึงเป็นสันตติซึ่งกันและกันนั้นเอง แต่ในชาดกนี้ ท่านเปรียบเทียบ ราคะ กับความหึงหวง การถูกเสียบด้วยไม้แหลมของนายพรานปลา แม้ ราคะจะเร่าร้อน หรือ การถูกเสียบด้วยไม้แหลมของนายพราน ก็ยังไม่ทุกข์เท่ากับความเข้าใจผิดของนางปลา ว่าเราปันใจให้กับนางปลาตัวอื่น สรุปแล้ว หลักธรรมในพระชาดกนี้ ท่านเปรียบ ราคะ ความหึงหวง ความไม่สบายใจ ความหนักใจ เป็นเสมือน ความร้อนของไฟ เปรียบเสมือนความทุกข์ ที่ไม่มีสิ่งใดเปรียบได้

๔.๓.๓ เปรียบเทียบผลการประพฤติของโอฆะในกามสูตรกับอัคคิในมัจฉชาดก

หลักธรรมโอฆะใน กามสูตร คือ การยึดติดในกามทั้ง ๒ คือ ๑) วัตถุกาม ๒) กิเลสกาม

วัตถุกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด อย่างใดอย่างหนึ่ง

กิเลสกาม คือ ความพอใจ ความกำหนัด ความดำริ ความใคร่ ความปรารถนา ความเสน่หา ความเร่าร้อน ความหลง ความติดใจ ห้วงคือกาม ความประกอบและความยึดถือในกาม เครื่องกั้นคือกามฉันทะ ชื่อว่า กิเลสกาม

หลักธรรมใน มัจฉชาดก ไฟราคะ ไฟคือการถูกไม้แหลมเสียบ ความหึงหวง ความไม่สบายใจ ความหนักใจ เป็นเสมือน ความร้อนของไฟ เปรียบเสมือนความทุกข์ ที่ไม่มีสิ่งใดเปรียบได้

สรุป ทั้งกามสูตรและมัจฉชาดก มีการยึดติดเป็นที่ตั้ง ผลที่สุดก็คือ ความทุกข์

๔.๔ เปรียบเทียบโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎกที่ ๓

๔.๔.๑ หลักธรรมโอฆะใน สูจิโลมสูตร

สูจิโลมยักษ์ทูลถามว่า “สมณะ ข้าพเจ้าจะขอตั้งปัญหาถามท่าน ถ้าท่านตอบ ข้าพเจ้าไม่ได้ ข้าพเจ้าจะควักดวงจิตของท่านออกโยนทิ้งเสีย จะขยี้หัวใจท่านให้แหลกสลาย หรือไม่ก็จะจับเท้าทั้งสองของท่านเหวี่ยงไปตกที่ฝั่งแม่น้ำคงคาฟากโน้น”

---

[๑๘]ขุ.ชา. (ไทย) ๕๗/๒๘๑-๒๘๒/๓๔๘.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ยักษ์เอ๋ย เรายังไม่เห็นใครสักคนเลยในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ผู้จะสามารถควักดวงจิตของเราออกโยนทิ้งเสีย จะขยี้หัวใจเราให้แหลกสลาย หรือไม่ก็จะจับเท้าทั้งสองของเราเหวี่ยงไปตกที่ฝั่งแม่น้ำคงคาฟากโน้นได้ เอาเถอะ เชิญท่านถามปัญหาตามที่ท่านสงสัยเถิด”

ราคะและโทสะ มีอะไรเป็นเหตุ ความไม่ยินดี ความยินดี และความขนพองสยองเกล้าเกิดจากอะไร ความตรึกในใจเกิดจากอะไร ย่อมผูกจิตไว้ได้ เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น

ราคะและโทสะมีอัตภาพนี้เป็นเหตุ ความไม่ยินดี ความยินดี และความขนพองสยองเกล้าเกิดจากอัตภาพนี้

ความตรึกในใจเกิดจากอัตภาพนี้ ย่อมผูกจิตไว้ได้ เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น

อกุศลวิตกเป็นอันมากเกิดจากความเยื่อใย เกิดขึ้นในตนแล้วแผ่ซ่านไปในวัตถุกามทั้งหลาย เหมือนย่านไทรเกิดจากลำต้นไทรแล้วแผ่ขยายไปในป่า ฉะนั้น

พระพุทธองค์ตรัสว่า สัตว์เหล่าใดรู้ชัดหมู่กิเลสนั้นว่า มีกิเลสใดเป็นเหตุ สัตว์เหล่านั้นย่อมบรรเทาหมู่กิเลสนั้นเสียได้ท่านจงฟังเถิดยักษ์ สัตว์เหล่าใดบรรเทาหมู่กิเลสได้ สัตว์เหล่านั้นย่อมข้ามพ้นโอฆะที่ข้ามได้ยากอันตนไม่เคยข้าม เพื่อความไม่มีภพใหม่ต่อไป[๑๙]

วิเคราะห์หลักธรรมโอฆะในสูจิโลมสูตร

หลักธรรมในสูจิโลมสูตรนี้ พระพุทธองค์เทศนาโปรดสูจิโลมยักษ์ ซึ่งสูจิโลมยักษ์ทูลถามพระพุทธองค์ว่า ราคะ โทสะ มีอะไรเป็นเหตุ ซึ่งพระพุทธองค์ก็ตรัสว่า ราคะและโทสะมีอัตภาพนี้เป็นเหตุ ความไม่ยินดี ความยินดี และความขนพองสยองเกล้าเกิดจากอัตภาพนี้ อรรถกถา ขยายความว่า ผู้ที่วางเฉยในอารมณ์ทั้งหลาย ๖ มี รูป เสียง กลิ่น รส โผฏัพพะ และธรรมารมณ์ อันเป็นไปแล้วอย่างนี้ว่า เห็นรูปด้วยจักษุ ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ ชื่อว่า มีสติ เพราะสติถึงความไพบูลย์ ไม่เบียดเบียนสัตว์อันมีประเภทที่มีความสะดุ้งกลัวและมั่นคงเป็นต้น ไร ๆ เป็นผู้ข้ามโอฆะได้แล้ว[๒๐] เป็นผู้สงบ เพราะสงบจากบาป ชื่อว่า เป็นผู้ไม่ขุ่นมัว เพราะละความดำริในความขุ่นมัวเสียได้ ชื่อว่า ไม่มีกิเลสเครื่องฟูขึ้น อันได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลสทุกชนิด ทั้งอย่างหยาบหรืออย่างละเอียด

ผู้นั้น ชื่อว่า เป็นผู้สงบเสี่ยมด้วยความสงบด้วยดีจากการปฏิบัติผิด เพราะมีธรรมเป็นเครื่องอยู่คืออุเบกขา เพราะมีสติไพบูลย์และเพราะไม่เบียดเบียนและด้วยการสงบกิเลสมีประการต่าง ๆ มีโอฆะ เป็นต้น[๒๑] ในอรรถกถาท่านหมายถึง ผู้ที่ไม่ยินดียินร้าย กับอารมณ์ที่เข้ามากระทบ อายตนะทั้ง ๖ คือ ตา เห็น รูป หู ได้ยินเสียง จมูก ดมกลิ่น ลิ้น ได้ลิ้มรส กาย สัมผัส ใจ รับรู้ธรรมารมณ์ วางเฉยในอารมณ์ทั้งหลายที่เข้ามากระทบ ชื่อว่า เป็นผู้สงบจากบาป เป็นผู้สงบจาก ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลสทุกชนิด ทั้งอย่างหยาบหรืออย่างละเอียด ชื่อว่าเป็นผู้ข้ามโอฆะได้แล้ว

---

[๑๙]สำ.ส. (ไทย) ๒๕/๘๐๗-๘๑๐/๓๘๙-๓๙๐.

[๒๐]อ.ขุ.สุ. (ไทย) ๔๗/๓๗๒/๔๙๕.

[๒๑]อ.ขุ.สุ. (ไทย) ๔๗/๓๗๒/๔๙๖.

๔.๔.๒ หลักธรรมอัคคิในกุกกุฬกถา

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุเป็นของร้อน รูปทั้งหลายเป็นของร้อน จักขุวิญญาณเป็นของร้อน จักขุสัมผัสเป็นของร้อน แม้ความรู้สึกเสวย อารมณ์อันใด เป็นสุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ตาม เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย แม้อันนั้น ก็เป็นของร้อน ร้อนด้วยอะไร ร้อนด้วยไฟคือราคะ ด้วยไฟคือโทสะ ด้วยไฟคือโมหะ ร้อนด้วยชาติ ด้วยชรามรณะ ด้วยโศก ด้วยปริเทวะ ด้วยทุกข์ ด้วยโทมนัส ด้วยอุปายาส เรากล่าวว่า สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ฉะนี้ โสตะเป็นของร้อน เสียงทั้งหลายเป็นของร้อน ฯลฯ มานะเป็นของร้อน กลิ่นทั้งหลายเป็นของร้อน ฯลฯ ชิวหาเป็นของร้อน รสทั้งหลายเป็นของร้อน ฯลฯ ภายเป็นของร้อน โผฏฐัพพะทั้งหลายเป็นของร้อนฯลฯ มโนเป็นของร้อน ธรรมทั้งหลายเป็นของร้อน มโนวิญญาณเป็นของร้อน มโนสัมผัสเป็นของร้อน ความรู้สึกเสวยอารมณ์อันใด เป็นสุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ก็ตาม เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย แม้อันนั้น ก็เป็นของร้อน ร้อนด้วยอะไร ร้อนด้วยไฟราคะ ด้วยไฟคือโทสะ ด้วยไฟคือโมหะ ร้อนด้วยชาติ ด้วยชรามรณะ ด้วยโศก ด้วยปริเทวะ ด้วยทุกข์ ด้วยโทมนัส ด้วยอุปายาส เรากล่าวว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ฉะนี้ [๒๒]

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ความสงัดของบุคคลผู้ยินดีแล้ว ผู้มีธรรมอันได้สดับแล้วเห็นอยู่ เป็นสุขความไม่เบียดเบียน คือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลก ความคลายกำหนัดคือความล่วงกามทั้งหลายเสียได้ เป็นสุขในโลก การที่นำอัสมิมานะออกเสียได้ นี่แลเป็นสุขอย่างยิ่ง สุขยิ่งกว่าความสุขนั้น เราได้ถึงแล้วนั้นเป็นสุขเต็มที่ทีเดียว วิชชา ๓ เราได้บรรลุโดยลำดับแล้ว ข้อนี้แลเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนี้

วิเคราะห์หลักธรรมอัคคิในกุกกุฬกถา

หลักธรรมในกุกกุฬกถา จักขุเป็นของร้อน รูปทั้งหลายเป็นของร้อน จักขุวิญญาณเป็นของร้อน จักขุสัมผัสเป็นของร้อน แม้ความรู้สึกเสวย อารมณ์อันใด เป็นสุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ตาม เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย แม้อันนั้น ก็เป็นของร้อน

จักขุเป็นของร้อน ท่านหมายถึง เวลาจักขุ (ตา) เห็นรูป เกิดมีความยินดี หรือยินร้าย เมื่อมีความยินดีก็ปรารถนาอยากได้ เมื่อยินร้ายก็ไม่อยากได้ ซึ่งทั้งสองอย่างนี้ ทำให้มีความเร่าร้อนภายในใจของบุคคล ร้อนเพราะความอยากได้ ร้อนเพราะตัณหา คือ ความอยาก ทำให้บุคคลต้องดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่ตนเองอยากได้หรือปรารถนา

หู ได้ยินเสียงก็เช่นเดียวกัน คือ เมื่อหูได้ยินเสียงเกิดขึ้น ถ้ายินดีก็อยากได้ ถ้าไม่ยินดีก็ไม่อยากได้ ซึ่งทั้งสองอย่างนี้ ทำให้มีความเร่าร้อนภายในใจของบุคคล ร้อนเพราะความอยากได้ ร้อนเพราะตัณหา คือ ความอยาก ทำให้บุคคลต้องดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่ตนเองอยากได้ ความเร่าร้อนในการแสวงหาก็เกิดขึ้น

---

[๒๒]อภิ.ก. (ไทย) ๘๐/๖๔๒/๕๓๓.

จมูก เป็นของร้อน ร้อนเพราะ เมื่อจมูกได้ดมกลิ่น เมื่อได้กลิ่นแล้วเกิดความยินดีในกลิ่น ก็อยากจะดมกลิ่นนั้น เมื่อยินดีแล้วก็ย่อมมีการแสวงหา เมื่อมีการแสวงหาก็ย่อมเกิดความร้อนรน การดิ้นรนเพื่อที่จะได้กลิ่นที่ตนเองต้องการ และเมื่อไม่ยินดีในกลิ่นนั้น ก็ไม่อยากจะได้กลิ่นนั้น อันนี้ก็เป็นของร้อนเช่นเดียวกัน ร้อนเพราะมีการดิ้นรนไม่อยากจะได้กลิ่นที่ตนเองไม่ชอบ ไม่ต้องการ

ลิ้น ก็เป็นของร้อนร้อนเพราะ เมื่อลิ้นได้ลิ้มรส เมื่อได้ลิ้มรสแล้วเกิดความยินดีในรส ก็ต้องการลิ้มรสนั้น เมื่อยินดีแล้วก็ย่อมมีการแสวงหา เมื่อมีการแสวงหาก็ย่อมเกิดความร้อนรน การดิ้นรนเพื่อที่จะได้รสชาติที่ตนเองต้องการ และเมื่อไม่ยินดีในรสนั้น ก็ไม่อยากจะได้รสนั้น อันนี้ก็เป็นของร้อนเช่นเดียวกัน ร้อนเพราะมีการดิ้นรนไม่อยากจะได้รสที่ตนเองไม่ชอบ ไม่ต้องการ

กาย ได้สัมผัสทางกายก็เช่นเดี่ยวกัน คือ เมื่อสัมผัสเย็น ร้อน อ่อน แข็ง แล้วถ้ายินดีก็ต้องการสัมผัสอีกหรือยินดีในการสัมผัส ถ้าไม่ยินดีก็ไม่อยากสัมผัสอีก ซึ่งทั้งสองอย่างนี้ ทำให้มีความเร่าร้อนภายในใจของบุคคล ร้อนเพราะความอยากสัมผัส ร้อนเพราะตัณหา คือ ความอยาก ทำให้บุคคลต้องดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่ตนเองอยากได้ ยากสัมผัส ความเร่าร้อนในการแสวงหาก็เกิดขึ้น

ใจ ได้รับรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจก็เช่นเดี่ยวกัน คือ เมื่อรับรู้ธรรมารมณ์เกิดขึ้น ถ้ายินดีก็อยากได้ ถ้าไม่ยินดีก็ไม่อยากได้ ซึ่งทั้งสองอย่างนี้ ทำให้มีความเร่าร้อนภายในใจของบุคคล ร้อนเพราะความอยากได้ ร้อนเพราะตัณหา คือ ความอยาก ทำให้บุคคลต้องดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่ตนเองอยากรับรู้ ความเร่าร้อนในการแสวงหาก็เกิดขึ้น มโนสัมผัสเป็นปัจจัย ก็เป็นของร้อน แม้แต่ความนึกคิด ก็เป็นของร้อน ร้อนด้วยอะไร ร้อนด้วยไฟราคะ ด้วยไฟคือโทสะ ด้วยไฟคือโมหะ ร้อนด้วยชาติ ด้วยชรามรณะ ด้วยโศก ด้วยปริเทวะ ด้วยทุกข์ ด้วยโทมนัส ด้วยอุปายาส มนุษย์เราเลยวนเวียนอยู่ในวัฏสงสาร ไม่มีที่สิ้นสุด หาทางออกไม่เจอ ข้ามพ้นวัฏไม่ได้ ตกอยู่ในความทุกข์

๔.๔.๓ เปรียบเทียบเหตุแห่งทุกข์เรื่องโอฆะในสูจิโลมสูตรกับอัคคิในกุกกุฬกถา

หลักธรรมโอฆะในสูจิโลมสูตร ราคะและโทสะ มีอะไรเป็นเหตุ ความไม่ยินดี ความยินดี และความขนพองสยองเกล้าเกิดจากอะไร ความตรึกในใจเกิดจากอะไร ย่อมผูกจิตไว้ได้ เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น ราคะและโทสะมีอัตภาพนี้เป็นเหตุ ความไม่ยินดี ความยินดี และความขนพองสยองเกล้าเกิดจากอัตภาพนี้

ความตรึกในใจเกิดจากอัตภาพนี้ ย่อมผูกจิตไว้ได้ เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น อกุศลวิตกเป็นอันมากเกิดจากความเยื่อใย เกิดขึ้นในตนแล้วแผ่ซ่านไปในวัตถุกามทั้งหลายเหมือนย่านไทรเกิดจากลำต้นไทรแล้วแผ่ขยายไปในป่า ฉะนั้น

หลักธรรมอัคคิในกุกกุฬกถา อายตนะภายใน ๖ เป็นของร้อน และ อายตนะภายนอก ๖ ก็เป็นของร้อน

อายตนะภายในคือ ตา กระทบอายตนะภายนอกคือ รูป เป็นของร้อน
อายตนะภายในคือ หู กระทบอายตนะภายนอกคือ เสียง เป็นของร้อน
อายตนะภายในคือ จมูก กระทบอายตนะภายนอกคือ กลิ่น เป็นของร้อน
อายตนะภายในคือ ลิ้น กระทบอายตนะภายนอกคือ รส เป็นของร้อน

อายตนะภายในคือ กาย กระทบอายตนะภายนอกคือ สัมผัส เป็นของร้อน

อายตนะภายในคือ ใจ กระทบอายตนะภายนอกคือ ธรรมารมณ์ เป็นของร้อน

ร้อนเพราะความยินดี ร้อนเพราะความไม่ยินดี เมื่อบุคคลยินดี ก็ย่อมเกิดการแสวงหา และเมื่อไม่ยินดี ก็เกิดการรังเกลียด ซึ่งล้วนแต่เป็นของร้อนทั้งนั้น

สรุป เรื่องโอฆะในสูจิโลมสูตรกับอัคคิในกุกกุฬกถาต่างมีที่เกิดจากกายและใจทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นอายตนะภายใน ภายนอกก็ตาม ย่อมมีผลให้เกิดความร้อนกันทั้งนั้น

๔.๕ เปรียบเทียบโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎกที่ ๔

๔.๕.๑ หลักธรรมโอฆะในมุนิสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภัยเกิดจากความเชยชิด ธุลีคือราคะ โทสะ และโมหะ เกิดจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ความไม่มีกิเลส ไม่มีความเชยชิด นั้นแล เป็นลักษณะของมุนี

ผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง รู้ธรรมทั้งปวง มีปัญญา มิได้แปดเปื้อนในธรรมทั้งปวง ละธรรมทั้งปวงได้ หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี ผู้มีกำลังคือปัญญา ถึงพร้อมด้วยศีลและวัตร มีจิตตั้งมั่น ยินดีในฌาน มีสติ หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องข้องแล้วไม่มีกิเลสดุจตะปูตรึงใจ ปราศจากอาสวะ นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี ผู้รู้แจ้งโลก เห็นปรมัตถธรรม ข้ามโอฆะ และสมุทรได้เป็นผู้คงที่ ตัดกิเลสเครื่องร้อยรัดได้เด็ดขาด ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย ปราศจากอาสวะ นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี[๒๓]

วิเคราะห์หลักธรรมโอฆะในมุนิสูตร

ธุลี คือ ราคะ โทสะ และโมหะ เกิดจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส หมายถึง เมื่ออายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอก แล้วเกิดยินดีหรือยินร้าย ธุลี คือ ราคะ โทสะ และโมหะ ย่อมเกิดขึ้นตามมา กิเลสทั้งหลายย่อมเกิดขึ้น

ผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง รู้ธรรมทั้งปวง มีปัญญา มิได้แปดเปื้อนในธรรมทั้งปวง ละธรรมทั้งปวงได้ หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา ธรรมทั้งปวง หมายถึง ราคะ โทสะ และโมหะ ชื่อว่า ธรรมทั้งปวง บุคคลผู้รู้สาเหตุของการเกิด ธรรมทั้งปวง และรู้สาเหตุของการดับ ธรรมทั้งปวง เมื่อรู้สาเหตุของการเกิด และการดับของธรรมทั้งปวงแล้ว ไม่เข้าไปยึดติดในธรรมทั้งปวง ย่อมหลุดพ้น

ผู้มีกำลังคือปัญญา ถึงพร้อมด้วยศีลและวัตร มีจิตตั้งมั่น ยินดีในฌาน มีสติ หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องข้องแล้วไม่มีกิเลสดุจตะปูตรึงใจ ปราศจากอาสวะ นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี ผู้รู้แจ้งโลก เห็นปรมัตถธรรม ข้ามโอฆะ หมายถึง ผู้ที่มีปัญญา ปัญญาในที่นี้ หมายถึง การเห็นในอริยสัจ คือ เห็นความทุกข์ เห็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ เห็นสาเหตุของการดับทุกข์ และก็เห็นหนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ ผู้ที่เห็นในอริยสัจ ๔ อย่างท่านเรียกว่า เป็นผู้มีปัญญา ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ศีล คือ ความสงบ กาย วาจา และใจ อีกอย่างหนึ่ง ศีล คือ ข้อที่พระพุทธองค์ทรงห้าม วัตร คือ ข้อวัตรที่พระ

---

[๒๓]ขุ.สุ. (ไทย) ๔๖/๓๑๓/๕๐๑--๕๐๒

พุทธองค์ทรงอนุญาตให้ปฏิบัติ ผู้ยินดีในฌาน หมายถึง ผู้ที่มีปกติเข้าอยู่ในฌานทั้ง ๔ อย่างใด อย่างหนึ่ง คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจุตถฌาน

ปฐมฌาน ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ วิตก วิจารย์ ปิติ สุข และ เอกคตา (ความมีอารมณ์เดียวเป็นหนึ่ง)

ทุติยฌาน ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ปิติ สุข และ เอกคตา

ตติยฌาน ประกอบด้วยองค์ ๒ คือ สุข และ เอกคตา

จตุตถฌาน ประกอบด้วยองค์ ๑ คือ เอกคตา (ความมีอารมณ์เดียวเป็นหนึ่ง)

เป็นผู้มีสติ หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องข้องแล้วไม่มีกิเลสดุจตะปูตรึงใจ ปราศจากอาสวะ นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี ผู้รู้แจ้งโลก เห็นปรมัตถธรรม ข้ามโอฆะ เป็นผู้มีสติ หมายถึง มีสติในสติปัฏฐาน ๔ คือ มีสติรู้กายในกาย มีสติรู้เวทนาในเวทนา มีสติรู้จิตในจิต และมีสติรู้ธรรมในธรรม เมื่อมีสติอยู่ทุกเมื่อ ย่อมหลุดพ้นจากกิเลส ข้ามโอฆะที่ข้ามได้ยาก ฉะนั้น

๔.๕.๒ หลักธรรมอัคคิใน โลกสูตร

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ที่ควงไม้โพธิ์ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลา ก็สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขโดยบัลลังก์เดียวตลอด ๗ วัน ครั้งนั้นแลโดยล่วง ๗ วันนั้นไป พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากสมาธินั้นแล้วทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักษุ ได้ทรงเห็นหมู่สัตว์ผู้เดือดร้อนอยู่ด้วยความเดือดร้อนเป็นอันมาก และผู้ถูกความเร่าร้อนเป็นอันมากซึ่งเกิดจากราคะบ้าง เกิดจากโทสะบ้าง เกิดจากโมหะบ้าง แผดเผาอยู่

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบเนื้อความนี้แล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า โลกนี้เกิดความเดือดร้อนแล้ว ถูกผัสสะครอบงำแล้ว ย่อมกล่าวถึงโรคโดยความเป็นตัวตน ก็โลกย่อมสำคัญโดยประการใด ขันธปัญจกอันวัตถุแห่งความสำคัญนั้น ย่อมเป็นอย่างอื่นจากประการที่ตนสำคัญนั้น โลกข้องแล้วในภพมีความแปรปรวนเป็นอื่น ถูกภพครอบงำแล้ว ย่อมเพลิดเพลินภพนั่นเอง (สัตว์) โลกย่อมเพลิดเพลินสิ่งใด สิ่งนั้นเป็นภัยโลกกลัวสิ่งใด สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ก็บุคคลอยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้เพื่อจะละภพแล ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กล่าวความหลุดพ้นจากภพด้วยภพ (สัสสตทิฏฐิ) เรากล่าวว่าสมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดไม่หลุดพ้นไปจากภพ ก็หรือสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กล่าวความสลัดออกจากภพด้วยความไม่มีภพ (อุจเฉททิฏฐิ) เรากล่าวว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดไม่สลัดออกไปจากภพ ก็ทุกข์นี้ย่อมเกิดเพราะอาศัยอุปธิทั้งปวง ความเกิดแห่งทุกข์ย่อมไม่มี เพราะความสิ้นอุปาทานทั้งปวง ท่านจงดูโลกนี้ สัตว์ทั้งหลายเป็นจำนวนมาก ถูกอวิชชาครอบงำหรือยินดีแล้วขันธปัญจกที่เกิดแล้วไม่พ้นไปจากภพ ก็ภพเหล่าใดเหล่าหนึ่งในส่วนทั้งปวง (ในเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง) โดยส่วนทั้งปวง (สวรรค์ อบาย และมนุษย์เป็นต้น) ภพทั้งหมดนั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา อันบุคคลผู้เห็นขันธปัญจกกล่าวคือ ภพตามความจริงด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้อยู่ย่อมละภวตัณหาได้ ทั้งไม่เพลิดเพลินวิภวตัณหา ความดับด้วย อริยมรรคเป็นเครื่องสำรอกไม่มีส่วนเหลือ เพราะความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งหลาย โดยประการทั้ง

ปวงเป็นนิพพาน ภพไม่ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้ดับแล้วเพราะไม่ถือมั่น ภิกษุนั้นครอบงำมาร ชนะสงคราม ล่วงภพได้ทั้งหมดเป็นผู้คงที่ฉะนี้แล[๒๔]

วิเคราะห์หลักธรรมอัคคิในโลกสูตร

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากสมาธินั้นแล้วทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักษุ ได้ทรงเห็นหมู่สัตว์ผู้เดือดร้อนอยู่ด้วยความเดือดร้อนเป็นอันมาก และผู้ถูกความเร่าร้อนเป็นอันมากซึ่งเกิดจากราคะบ้าง เกิดจากโทสะบ้าง เกิดจากโมหะบ้าง แผดเผาอยู่ หมายถึง บุคคลในโลกนี้ เป็นผู้ถูกความเร่าร้อนใน ราคะบ้าง เกิดจากโทสะบ้าง เกิดจากโมหะบ้าง แผดเผาอยู่ ซึ่งกามราคะ ก็เคยอธิบายในสูตรก่อน ๆ แล้วว่า กามราคะ ๒ อย่าง คือ วัตถุกาม และกิเลสกาม

วัตถุกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่ชอบใจ น่ารักใคร น่าหลงไหล เครื่องลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสี ทาสา แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา นา ที่ดิน เงิน ทอง บ้าน นิคม ราชธานี แว่นแคว้น ชนบท กองพลรบ คลัง และวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด อย่างใด อย่างหนึ่ง ชื่อว่า วัตถุกาม

กิเลสกาม คือ ความพอใจ ความกำหนัด ความพอใจและความกำหนัด, ความดำริ ความกำหนัดมาก ความดำริและความกำหนัด ความพอใจคือความใคร่ ความกำหนัดคือความใคร่ ความเพลิดเพลินคือความใคร่ ในกามทั้งหลาย ความปรารถนาในกาม ความเสน่หาในกาม ความเร่าร้อนในกาม ความหลงในกาม ความติดใจในกาม ห้วงคือกาม ความประกอบในกาม ความยึดถือในกาม เครื่องกั้นคือกามฉันทะ ชื่อว่า กิเลสกาม

โทสะ เป็นของร้อน หมายถึง จิตมีพยาบาท จิตย่อมพยาบาทด้วยโทสจิต ซึ่งเป็นของร้อน ย่อมแผดเผาบุคคลให้พินาศ แผดเผาบุคคลให้ฉิบหาย ไฟแห่งโทสะ ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น แต่สัมผัสด้วยในมีรสที่เร่าร้อน

โมหะ เป็นของร้อน เป็นอาสวะ เป็นของไม่มีประโยชน์ ดังในพระไตรปิฎก กล่าวไว้ว่า ดูก่อนมหาบพิตร ธรรมคือโมหะความหลง เมื่อเกิดขึ้นแก่โลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่สำราญ โลภะ โทสะ และโมหะ อันบังเกิด แก่ตนย่อมทำลายบุรุษ ผู้มีใจบาป ดุจขุยไผ่ทำลายต้นไผ่ ฉะนั้น[๒๕]

๔.๕.๓ เปรียบเทียบหลักธรรมโอฆะในมุนิสูตรกับอัคคิในโลกสูตร

หลักธรรมในมุนิสูตร ราคะ โทสะ และโมหะ เกิดจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส หมายถึง เมื่อ อายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอก แล้วเกิดยินดีหรือยินร้าย ธุลี คือ ราคะ โทสะ และโมหะ ย่อมเกิดขึ้นตามมา กิเลสทั้งหลายย่อมเกิดขึ้น

ราคะ โทสะ และ โมหะ เป็นของร้อน ร้อนเพราะบุคคลมัวเมา หมกมุ่น อยู่ใน ราคะ โทสะ และโมหะ

---

[๒๔]ขุ.อุ. (ไทย) ๔๔/๘๔/๓๕๙-๓๖๑.

[๒๕]อ.สำ.ส. (ไทย) ๒๔/๔๐๔/๕๑๓.

ผู้มีกำลังคือปัญญา ถึงพร้อมด้วยศีลและวัตร มีจิตตั้งมั่น ยินดีในฌาน มีสติ หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องข้องแล้วไม่มีกิเลสดุจตะปูตรึงใจ ปราศจากอาสวะ นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี

ปัญญา รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ศีล คือ ความสงบ กาย วาจา และใจ ศีล คือข้อห้ามของพระพุทธองค์ และวัตร ข้อปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ปฏิบัติ

มีจิตตั้งมั่น ยินดีในฌาน และมีสติ ยินดีในฌาน คือ ผู้ที่มีปกติเข้าอยู่ในฌานทั้ง ๔ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจุตถฌาน

ปฐมฌาน ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ วิตก วิจารย์ ปิติ สุข และ เอกคตา (ความมีอารมณ์เดียวเป็นหนึ่ง)

ทุติยฌาน ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ปิติ สุข และเอกคตา

ตติยฌาน ประกอบด้วยองค์ ๒ คือ สุข และเอกคตา

จตุตถฌาน ประกอบด้วยองค์ ๑ คือ เอกคตา (ความมีอารมณ์เดียวเป็นหนึ่ง)ข

เป็นผู้มีสติ หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องข้องแล้วไม่มีกิเลสดุจตะปูตรึงใจ ปราศจากอาสวะ นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี ผู้รู้แจ้งโลก เห็นปรมัตถธรรม ข้ามโอฆะ เป็นผู้มีสติ หมายถึง มีสติในสติปัฏฐาน ๔ คือ มีสติรู้กายในกาย มีสติรู้เวทนาในเวทนา มีสติรู้จิตในจิต และมีสติรู้ธรรมในธรรม เมื่อมีสติอยู่ทุกเมื่อ ย่อมหลุดพ้นจากกิเลส และข้ามโอฆะที่ข้ามได้ยาก

หลักธรรมในโลกสูตร บุคคลในโลกนี้ เป็นผู้ถูกความเร่าร้อนใน ราคะบ้าง เกิดจากโทสะบ้าง เกิดจากโมหะบ้าง แผดเผาอยู่ ซึ่งกามราคะ ก็เคยอธิบายในสูตรก่อน ๆ แล้วว่า กามราคะ ๒ อย่าง คือ วัตถุกาม และกิเลสกาม

วัตถุกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่ชอบใจ น่ารักใคร น่าหลงไหล เครื่องลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสี ทาสา แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา นา ที่ดิน เงิน ทอง บ้าน นิคม ราชธานี แว่นแคว้น ชนบท กองพลรบ คลัง และวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด อย่างใด อย่างหนึ่ง ชื่อว่า วัตถุกาม

กิเลสกาม คือ ความพอใจ ความกำหนัด ความพอใจและความกำหนัด, ความดำริ ความกำหนัดมาก ความดำริและความกำหนัด ความพอใจคือความใคร่ ความกำหนัดคือความใคร่ ความเพลิดเพลินคือความใคร่ ในกามทั้งหลาย ความปรารถนาในกาม ความเสน่หาในกาม ความเร่าร้อนในกาม ความหลงในกาม ความติดใจในกาม ห้วงคือกาม ความประกอบในกาม ความยึดถือในกาม เครื่องกั้นคือกามฉันทะ ชื่อว่า กิเลสกาม

โทสะ เป็นของร้อน หมายถึง จิตมีพยาบาท จิตย่อมพยาบาทด้วยโทสจิต ซึ่งเป็นของร้อน ย่อมแผดเผาบุคคลให้พินาศ แผดเผาบุคคลให้ฉิบหาย ไฟแห่งโทสะ ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น แต่สัมผัสด้วยในมีรสที่เร่าร้อน

โมหะ เป็นของร้อน เป็นอาสวะ เป็นของไม่มีประโยชน์ ดังในพระไตรปิฎก กล่าวไว้ว่า ดูก่อนมหาบพิตร ธรรมคือโมหะความหลง เมื่อเกิดขึ้นแก่โลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล

เพื่อทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่สำราญ โลภะ โทสะ และโมหะ อันบังเกิด แก่ตนย่อมทำลายบุรุษ ผู้มีใจบาป ดุจขุยไผ่ทำลายต้นไผ่ ฉะนั้น[๒๖]

สรุป หลักธรรมจากมุนิสูตรกับโลกสูตร จะต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นถึงโทษที่จะเกิดขึ้นจากราคะ โทสะ โมหะ วัตถุกามและกิเลสกาม มีสติอยู่ทุกเมื่อ เป็นผู้มีสติคือสติปัฏฐาน๔ นั่นเอง

๔.๖ เปรียบเทียบโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎกที่ ๕

๔.๖.๑ หลักธรรมโอฆะกุณฑธานเถรคาถา

ได้ยินว่า พระกุณฑธานเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้อย่างนี้ว่า ภิกษุพึงตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ พึงละสังโยชน์ เบื้องสูง ๕ พึงเจริญอินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้น ให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุผู้ล่วงธรรม เป็นเครื่องข้อง ๕ ประการได้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ข้ามโอฆะได้แล้ว.

วิเคราะห์หลักธรรมโอฆะกุณฑธานเถรคาถา

ภิกษุพึงตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ หมายถึง โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ คือ

๑) สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นตัวของตน)

๒) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย)

๓) สีลัพพตปรามาส (ความถือมั่นศีลพรต)

๔) กามฉันทะ (ความพอใจในกาม วัตถุกามและกิเลสกาม)

๕) พยาบาท (ความคิดร้าย คิดปองร้าย)

ภิกษุพึงตัดสังโยชน์เบื้องสูง ๕ อุทธัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ คือ

๑) รูปราคะ (ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน หรือ ฌาน ๔)

๒) อรูปราคะ (ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน หรือ อรูปฌาน ๔)

๓) มานะ (ความถือตัว)

๔) อุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน)

๕) อวิชชา (ความไม่รู้แจ้ง หรือ ความไม่รู้ในอริยสัจ ๔)

ในพระคาถานี้ ท่านให้ละสังโยชน์ ๑๐ ประการ คือ สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ และสังโยชน์เบื้องสูง ๕ เมื่อละสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ได้แล้วพึงเจริญอินทรีย์ ๕ คือ

๑) สัทธินทรีย์ คือ ความมีศรัทธา หมายถึง การมีจิตตั้งมั่นในความเลื่อมใสต่อสิ่งที่ควรเลื่อมใส

๒) วิริยินทรีย์ คือ การมีความเพียร หมายถึง การมีจิตตั้งมั่นในความเพียรพยายาม

๓) สตินทรีย์ คือ ความระลึกได้ หมายถึง การมีจิตตั้งมั่นในการระลึกได้ หรือ การมีสติ

---

[๒๖]อ.สำ.ส. (ไทย) ๒๔/๔๐๔/๕๑๓.

๔) สมาธินทรีย์ คือ ความตั้งมั่นในฌานทั้ง ๔ หมายถึง การตั้งมั่นในการกระทำจิตให้มีสมาธิ

๕) ปัญญินทรีย์ คือ ความเข้าใจ ในอริยสัจ ๔ หมายถึง การตั้งมั่นในปัญญาหรือการรู้แจ้งหรือรู้ในอริยสัจ ๔ คือ ๑) รู้ในความทุกข์ ๒) รู้สาเหตุที่ทำให้ทุกข์เกิด ๓) รู้วิธีการให้ดับความทุกข์ ๔) รู้หนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ คือ

สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ[๒๗] เมื่อมีสัมมาทิฏฐิแล้ว ย่อมละ มิจฉาทิฏฐิ และกิเลสที่เป็นข้าศึกของตน ย่อมทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ ย่อมเห็นธรรมทั้งหลายไม่ฝั่นเฟือนด้วยความหลง[๒๘]น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง

สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ[๒๙] เมื่อมีความดำริชอบแล้ว ย่อมละมิจฉา สังกัปปะ และทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง

สัมมาวาจา การเจรจาชอบ คือ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ[๓๐] เรียกว่า สัมมาวาจา เมื่อมีสัมมาวาจาแล้ว ย่อมละมิจฉาวาจา อาศัยวิเวก วิราคะ ทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง

สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ คือ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม เรียกว่า สัมมากัมมันตะ[๓๑] เมื่อมีสัมมากัมมันตะแล้ว ย่อมละจากการทำงานที่ผิด อาศัยวิเวก วิราคะ ทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง

สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ คือ สาวกในพระธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะแล้ว เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ[๓๒] อาศัยวิเวก วิราคะ ทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง

สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ คือ สาวกในพระธรรมวินัยนี้ สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพื่อความดำรงอยู่ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรม

---

[๒๗]อภิ.วิ (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

[๒๘]อภิ.วิ.อ (ไทย) ๒/๑/๓๖๐.

[๒๙]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

[๓๐]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

[๓๑]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

[๓๒]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

ที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ[๓๓]อาศัยวิเวก วิราคะ ทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไป เพื่อปล่อยวาง

สัมมาสติ ความระลึกชอบ คือ ระลึกในสติปัฏฐาน ๔ หมายถึง

๑. มีสติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๒. มีสติพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๓. มีสติพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๔. มีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้[๓๔] อาศัยวิเวก วิราคะ ทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง

สัมมาสมาธิ ความตั้งจิตมั่นชอบ คือ สาวกในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก วิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัส และโทมนัสดับไป บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ เรียกว่า สัมมาสมาธิ[๓๕] อาศัยวิเวก วิราคะ ทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง[๓๖]

เมื่อภิกษุตัด สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ แล้ว พึงละสังโยชน์ เบื้องสูง ๕ พึงเจริญอินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้น ให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุผู้ล่วงธรรม เป็นเครื่องข้อง ๕ ประการได้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ข้ามโอฆะได้แล้ว

๔.๖.๒ หลักธรรมอัคคิใน เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา

พระศาสดา เมื่อเสด็จอาศัยเมืองไพศาลี ประทับอยู่ในป่ามหาวัน ทรงปรารภเหล่าภิกษุอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “เสยฺโย อโยคุโฬ” เป็นต้น

พระศาสดาทรงติเตียนภิกษุเห็นแก่ท้องเรื่อง (มี) มาแล้วในอุตตริมนุสสธรรมปาราชิกสิกขาบทนั้นแล ในกาลนั้นแล พระศาสดาตรัสกะพระภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอพากันกล่าวคุณแห่งอุตตริมนุสสธรรมของกันและกัน แก่พวกคฤหัสถ์เพื่อประโยชน์แก่ท้องหรือ” เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ขอรับพระเจ้าข้า” ดังนี้แล้ว ทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้นโดยอเนกปริยาย แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

---

[๓๓]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๒.

[๓๔]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๒.

[๓๕]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๒-๓๗๓.

[๓๖]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๒.

เสยฺโย อโยคุโฬ ภุตฺโต ตตฺโต อคฺคิสิขูปโม
ยญฺเจ ภุญฺเชยฺย ทุสฺสีโล รฏฺฐปิณฺฑํ อสญฺโต.

“ก้อนเหล็กอันร้อนประหนึ่งเปลวไฟ ภิกษุบริโภคยังดีกว่า ภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวม บริโภคก้อนข้าวของชาวแว่นแคว้น จะประเสริฐอะไร”[๓๗]

วิเคราะห์หลักธรรมอัคคิในเรื่อง ภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา

หลักธรรมในพระคาถานี้ กล่าวถึงความเป็นผู้ทุศีลของภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา อรรถกถาท่านอธิบายว่า ภิกษุผู้ทุศีล คือผู้ไม่มีศีล ไม่สำรวมทางกาย ไม่สำรวมทางวาจา มีการกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมของกันและกันให้พวกคฤหัสถ์ฟังว่า ‘ภิกษุรูปโน้นได้ปฐมฌาน รูปโน้นได้ทุติยฌาน รูปโน้นได้ตติยฌาน รูปโน้นได้จตุตถฌาน รูปโน้นเป็นพระโสดาบัน รูปโน้นเป็นพระสกทาคามี รูปโน้นเป็นพระอนาคามี รูปโน้นเป็นพระอรหันต์ รูปโน้นได้วิชชา ๓ รูปโน้นได้อภิญญา ๖ เมื่อพูดอย่างนี้ พวกคฤหัสถ์ก็คงจะพอใจถวายบิณฑบาตแก่พวกเรา โดยวิธีนี้พวกเราจะพร้อมเพรียงกัน ร่วมใจกัน ไม่ทะเลาะกันอยู่จำพรรษาอย่างผาสุกและบิณฑบาตไม่ลำบาก” นี้เป็นการกล่าวอวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตนของภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตำหนิว่า “โมฆบุรุษทั้งหลาย” การกระทำของพวกเธอไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ ก้อนเหล็กอันร้อนประหนึ่งเปลวไฟ ภิกษุบริโภคยังดีกว่า ภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวม บริโภคก้อนข้าวของชาวแว่นแคว้น จะประเสริฐอะไร เมื่อตำนิภิกษุผู้ทุศีลแล้ว พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทว่า

ภิกษุใด ไม่รู้ยิ่ง กล่าวอวดอุตริมนุสสธรรมอันเป็นญาณทัสสนะ ที่ประเสริฐอันสามารถให้น้อมเข้ามาในตนว่า “ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้” ครั้นสมัยต่อจากนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่งโจทก็ตามไม่โจทก็ตาม เธอผู้ต้องอาบัติแล้ว หวังความบริสุทธิ์ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่รู้อย่างนั้น ได้กล่าวว่ารู้ ข้าพเจ้าไม่เห็นอย่างนั้น ได้กล่าวว่าเห็น ข้าพเจ้ากล่าวคำไร้ประโยชน์เป็นคำเท็จ” แม้ภิกษุนี้เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้ เรื่องภิกษุชาวฝั่งแม้น้ำวัคคุมุทา[๓๘] ต้นบัญญัติปาราชิกว่าด้วยเรื่องอวดอุตตริมนุสสธรรม อวดอ้างตนเองว่าบรรลุธรรมว่า เป็นพระโสดาบันบ้าง ได้บรรลุพระสกทาคามี ได้บรรลุพระอนาคามี ได้บรรลุพระอรหันต์ ซึ่งไม่มีในตัวเอง ท่านกล่าวว่าเป็น ปาราชิก หาสังวาสมิได้ เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ไม่เจริญในพระธรรมวินัยของพระอริยเจ้า

๔.๖.๓ เปรียบเทียบหลักธรรมโอฆะในกุณฑธานเถรคาถากับอัคคิในเรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา

หลักธรรมโอฆะกุณฑธานเถรคาถา

ภิกษุพึงตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ หมายถึง โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ คือ

---

[๓๗]ขุ.คา. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๓.

[๓๘]วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๙๖/๑๘๒.

๑) สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นตัวของตน)

๒) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย)

๓) สีลัพพตปรามาส (ความถือมั่นศีลพรต)

๔) กามฉันทะ (ความพอใจในกาม วัตถุกามและกิเลสกาม)

๕) พยาบาท (ความคิดร้าย คิดปองร้าย)

ภิกษุพึงตัดสังโยชน์เบื้องสูง ๕ อุทธัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ คือ

๑) รูปราคะ (ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน หรือ ฌาน ๔)

๒) อรูปราคะ (ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน หรือ อรูปฌาน ๔)

๓) มานะ (ความถือตัว)

๔) อุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน)

๕) อวิชชา (ความไม่รู้แจ้ง หรือ ความไม่รู้ในอริยสัจ ๔)

เมื่อละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ และละสังโยชน์เบื้องสูง ๕ แล้ว พึงเจริญอินทรีย์ ๕ คือ

๑) สัทธินทรีย์ คือ ความมีศรัทธา หมายถึง การมีจิตตั้งมั่นในความเลื่อมใสต่อสิ่งที่ควรเลื่อมใส

๒) วิริยินทรีย์ คือ การมีความเพียร หมายถึง การมีจิตตั้งมั่นในความเพียรพยายาม

๓) สตินทรีย์ คือ ความระลึกได้ หมายถึง การมีจิตตั้งมั่นในการระลึกได้ หรือ การมีสติ

๔) สมาธินทรีย์ คือ ความตั้งมั่นในฌานทั้ง ๔ หมายถึง การตั้งมั่นในการกระทำจิตให้มีสมาธิ

๕) ปัญญินทรีย์ คือ ความเข้าใจ ในอริยสัจ ๔ หมายถึง การตั้งมั่นในปัญญาหรือการรู้แจ้งหรือรู้ในอริยสัจ ๔ คือ ๑) รู้ในความทุกข์ ๒) รู้สาเหตุที่ทำให้ทุกข์เกิด ๓) รู้วิธีการให้ดับความทุกข์ ๔) รู้หนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

หลักธรรมอัคคิในเรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา

พระศาสดาทรงติเตียนภิกษุเห็นแก่ท้องเรื่อง (มี) มาแล้วในอุตตริมนุสสธรรมปาราชิกสิกขาบทนั้นแล ในกาลนั้นแล พระศาสดาตรัสกะพระภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอพากันกล่าวคุณแห่งอุตตริมนุสสธรรมของกันและกัน แก่พวกคฤหัสถ์เพื่อประโยชน์แก่ท้องหรือ” เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ขอรับพระเจ้าข้า” ดังนี้แล้ว ทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้นโดยอเนกปริยาย แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

เสยฺโย อโยคุโฬ ภุตฺโต ตตฺโต อคฺคิสิขูปโม
ยญฺเจ ภุญฺเชยฺย ทุสฺสีโล รฏฺฐปิณฺฑ อสญฺโต.

“ก้อนเหล็กอันร้อนประหนึ่งเปลวไฟ ภิกษุบริโภคยังดีกว่า ภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวม บริโภคก้อนข้าวของชาวแว่นแคว้น จะประเสริฐอะไร”พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตำหนิว่า “โมฆบุรุษทั้งหลาย”

การกระทำของพวกเธอไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ ก้อนเหล็กอันร้อนประหนึ่งเปลวไฟ ภิกษุบริโภคยังดีกว่า ภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวม บริโภคก้อนข้าวของชาวแว่นแคว้น จะประเสริฐอะไร หลักธรรม คือ การไม่สมรวม กาย วาจา ของภิกษุทั้งหลายที่อยู่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา

สรุป จากพระสูตรทั้งสองนี้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างว่ากุณฑธานเถรคาถามุ่งขึ้นสู่ความหลุดพ้นจากอาสวะ แต่ภิกษุที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทากลับตรงกันข้าม เป็นภิกษุผู้ทุศีล โมฆะบุรุษล่อแหลมอวดอุตตริมนุสธรรม ต้นบัญญัติอาบัติปาราชิก

๔.๗ เปรียบเทียบโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎกที่ ๖

๔.๗.๑ หลักธรรมโอฆะในโอฆสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย โอฆะ (ห้วงน้ำ) ๔ ประการนี้ โอฆะ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กาโมฆะ (โอฆะคือกาม) ๒. ภโวฆะ (โอฆะคือภพ)

๓. ทิฏโฐฆะ (โอฆะคือทิฏฐิ ๔. อวิชโชฆะ (โอฆะคืออวิชชา)

โอฆะ ๔ ประการนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละโอฆะทั้ง ๔ พระพุทธองค์ตรัสว่า โอฆะ ๔ ประการนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละโอฆะทั้ง ๔ ประการนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้[๓๙]

วิเคราะห์หลักธรรมโอฆะในโอฆสูตร

โอฆะ ๔ โอฆะคือกาม โอฆะคือภพ โอฆะคือทิฏฐิ โอฆะคืออวิชชา โอฆะคือกาม หมายถึง กามราคะ ๒ อย่าง ที่ทำให้บุคคลละได้ยาก คือ

วัตถุกาม ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่ชอบใจ น่ารักใคร น่าหลงไหล เครื่องลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสี ทาสา แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา นา ที่ดิน เงิน ทอง บ้าน นิคม ราชธานี แว่นแคว้น ชนบท กองพลรบ คลัง และวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด อย่างใด อย่างหนึ่ง ชื่อว่า วัตถุกาม

กิเลสกาม คือ ความพอใจ ความกำหนัด ความพอใจและความกำหนัด, ความดำริ ความกำหนัดมาก ความดำริและความกำหนัด ความพอใจคือความใคร่ ความกำหนัดคือความใคร่ ความเพลิดเพลินคือความใคร่ ในกามทั้งหลาย ความปรารถนาในกาม ความเสน่หาในกาม ความเร่าร้อนในกาม ความหลงในกาม ความติดใจในกาม ห้วงคือกาม ความประกอบในกาม ความยึดถือในกาม เครื่องกั้นคือกามฉันทะ ชื่อว่า กิเลสกาม

---

[๓๙] สำ.ม. (ไทย) ๓๐/๓๓๓-๓๓๕/๑๗๕.

โอฆะคือภพ ภพท่านแยกเป็น ๓ คือ กามภพ รูปภพ และอรูปภพ

กามภพ ท่านแยกออกเป็น อบายภูมิ ๔ คือ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน สวรรค์ ๖ ชั้นได้แก่ ๑) จตุมหาราชิกา มีอายุ ๒) ดาวดึงส์ ๓) ยามา ๔) ดุสิต ๕) นิมมานรตี ๖) ปรนิมมิตวสวัตตี และ ๗) ภพมนุษย์

รูปภพ ๔ ได้แก่ ผู้ที่บรรลุ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน เมื่อสิ้นอายุขัยแล้วไปจุติในรูปพรหม

อรูปภพ ๔ ได้แก่ ผู้ที่บรรลุ อากาสานัญจายตนะฌาน วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ เมื่อสิ้นอายุขัยแล้วไปจุติในอรูปพรหม ๔

นี้คือภพที่บุคคลยังติดอยู่ และไม่สามารถก้าวข้ามได้ นอกจากท่านผู้ที่ได้บรรลุพระอรหันต์แล้วเท่านั้นที่สามารถข้ามภพ เหล่านี้ได้

โอฆะคือทิฏฐิ หมายถึง สัสสตวาทะ ๔ เอกัจจสัสสติกวาทะ ๔ อันตานันติกวาทะ ๔ อมราวิกเขปิกวาทะ ๔ อธิจจสมุปปันนิกวาทะ ๒ สัญญีวาทะ ๑๖ อสัญญีวาทะ ๘ เนวสัญญีนาสัญญีวาทะ ๘ อุจเฉทวาทะ ๗ ทิฏฐธัมมนิพพานวาทะ ๕ รวมทั้งหมดเป็นทิฏฐิ ๖๒

โอฆะคืออวิชชา หมายถึง อวิชชา คือ ความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ คือ ๑) ความไม่รู้ในทุกข์ ๒) ความไม่รู้ในสาเหตุที่ทำให้ทุกข์เกิด ๓) ความไม่รู้ในการดับทุกข์ ๔) ความไม่รู้ในหนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ ทั้ง ๔ อย่างนี้ เรียกว่า อวิชชา ที่ทำให้บุคคลยังก้ามข้ามโอฆะ คือ ห้วงน้ำของกิเลสที่ข้ามได้ยาก เพราะ ความไม่รู้ในอริยสัจทั้ง ๔ นี้

พุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละโอฆะทั้ง ๔ อริยมรรคองค์ ๘ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา การเจรจาชอบ
๔. สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ
๕. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ
๖. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ
๗. สัมมาสติ ความระลึกชอบ
๘. สัมมาสมาธิ ความตั้งจิตมั่นชอบ

สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ[๔๐] เมื่อมีสัมมาทิฏฐิแล้ว ย่อมละ มิจฉาทิฏฐิ และกิเลสที่เป็นข้าศึกของตน ย่อมทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ ย่อมเห็นธรรมทั้งหลายไม่ฝั่นเฟือนด้วยความหลง น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง

---

[๔๐]อภิ.วิ (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ[๔๑] เมื่อมีความดำริชอบแล้ว ย่อมละมิจฉา สังกัปปะ และทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง

สัมมาวาจา การเจรจาชอบ คือ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ[๔๒] เรียกว่า สัมมาวาจา เมื่อมีสัมมาวาจาแล้ว ย่อมละมิจฉาวาจา อาศัยวิเวก วิราคะ ทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง

สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ คือ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม เรียกว่า สัมมากัมมันตะ[๔๓] เมื่อมีสัมมากัมมันตะแล้ว ย่อมละจากการทำงานที่ผิด อาศัยวิเวก วิราคะ ทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง

สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ คือ สาวกในพระธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะแล้ว เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ[๔๔] อาศัยวิเวก วิราคะ ทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง

สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ คือ สาวกในพระธรรมวินัยนี้ สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพื่อความดำรงอยู่ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ[๔๕]อาศัยวิเวก วิราคะ ทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไป เพื่อปล่อยวาง

สัมมาสติ ความระลึกชอบ คือ ระลึกในสติปัฏฐาน ๔[๔๖] หมายถึง

๑. มีสติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๒. มีสติพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๓. มีสติพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๔. มีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้[๔๗] อาศัยวิเวก วิราคะ ทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง

---

[๔๑]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

[๔๒]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

[๔๓]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

[๔๔]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๑.

[๔๕]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๒.

[๔๖]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๒.

สัมมาสมาธิ ความตั้งจิตมั่นชอบ คือ สาวกในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก วิจาร มีปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัส และโทมนัสดับไป บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ เรียกว่า สัมมาสมาธิ[๔๘] อาศัยวิเวก วิราคะ ทำให้นิโรธเป็นอารมณ์ น้อมใจไปเพื่อปล่อยวาง เมื่อบุคคลเจริญในอริยมรรค ๘ ประการนี้ มีความเพียรทั้งกลางวันและกลางคืน ย่อมข้ามโอฆะที่บุคคลข้ามได้ยาก

๔.๗.๒ หลักธรรมอัคคิในกังขาเรวตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระกังขาเรวตเถระ ท่านพระกังขาเรวตเถระ ได้ภาษิตคาถานี้ไว้ว่า ท่านจงดูปัญญานี้ ของพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย ดังไฟอันรุ่งเรืองในเวลาพลบค่ำ พระตถาคต เหล่าใด ย่อมกำจัดความสงสัย ของเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ผู้มาเฝ้าถึงสำนักของพระองค์ พระตถาคตเหล่านั้น ย่อมชื่อว่า เป็นผู้ให้แสงสว่าง เป็นผู้ให้ดวงตา[๔๙]

วิเคราะห์หลักธรรมอัคคิในกังขาเรวตเถรคาถา

ในพระคาถานี้ ท่านเปรียบปัญญาเหมือนไฟอันรุ่งเรืองในเวลาพลบค่ำ เป็นไฟที่ให้แสงสว่างแก่เวไนยสัตว์ทั้งหลาย ผู้มาเฝ้าถึงสำนักของพระองค์ ไฟในที่นี้ เป็นไฟที่ไม่มีความร้อน แต่เป็นไฟที่ให้แสงสว่างส่องทางแก่บุคคลผู้หลงทางอยู่ เป็นแสงสว่างที่ส่องในที่มืด บอกทางให้แก่ผู้ที่หลงทาง ฉะนั้น ปัญญาของพระพุทธองค์ ท่านเปรียบเหมือน แสงสว่าง ที่ส่องบอกทางให้กับผู้ที่หลงทาง

๔.๗.๓ เปรียบเทียบหลักธรรมเรื่องโอฆะในโอฆะสูตรกับเรื่องอัคคิในกังขาเรวตเถรคาถา

หลักธรรมโอฆะในโอฆะสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย โอฆะ (ห้วงน้ำ) ๔ ประการนี้ โอฆะ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. กาโมฆะ (โอฆะคือกาม) ๒. ภโวฆะ (โอฆะคือภพ) ๓. ทิฏโฐฆะ (โอฆะคือทิฏฐิ ๔. อวิชโชฆะ (โอฆะคืออวิชชา) ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละโอฆะทั้ง ๔ ที่ข้ามได้ยาก

หลักธรรมอัคคิในกังขาเรวตเถรคาถา ในพระคาถานี้ ท่านเปรียบ ปัญญา เหมือนไฟอันรุ่งเรืองในเวลาพลบค่ำ เป็นไฟที่ให้แสงสว่างแก่เวไนยสัตว์ทั้งหลาย ผู้มาเฝ้าถึงสำนักของพระองค์ ไฟในที่นี้ เป็นไฟที่ไม่มีความร้อน แต่เป็นไฟที่ให้แสงสว่างส่องทางแก่บุคคลผู้หลงทางอยู่ ป็นแสงสว่างที่ส่องในที่มืด บอกทางให้แก่ผู้ที่หลงทาง

สรุป จะเห็นว่าพระสูตรทั้งสองนี้จะเปรียบเทียบให้เห็นถึงความมืด(อวิชชา)และความสว่าง (ปัญญา) ว่ามีประโยชน์และโทษแตกต่างกัน

---

[๔๗]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๒.

[๔๘]อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๗/๓๗๒-๓๗๓.

[๔๙]ขุ.เถร. (ไทย) ๕๐/๑๔๐/๖๓.

๔.๘ เปรียบเทียบโอฆะและอัคคิในพระสุตตันตปิฎก ที่ ๗

๔.๘.๑ หลักธรรมโอฆะในโอฆตรณสูตร

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้นเมื่อราตรีผ่านไป เทวดาองค์หนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ พระองค์ทรงข้ามโอฆะ ๔ ได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาของเทวดาว่า “ผู้มีอายุ เราเองเมื่อไม่พัก ไม่เพียร จึงข้ามโอฆะได้” เทวดาทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ก็พระองค์เมื่อไม่พักไม่เพียรทรงข้ามโอฆะได้อย่างไร” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ผู้มีอายุ เมื่อใดเรานั้นยังพักอยู่ เมื่อนั้นเราก็ยังจมอยู่ เมื่อใดเรายังเพียรอยู่ เมื่อนั้นเราก็ยังลอยอยู่แน่นอน เราไม่พักไม่เพียรอย่างนี้แล จึงข้ามโอฆะได้”[๕๐]

วิเคราะห์หลักธรรมโอฆะในโอฆตรณสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า เราไม่หยุด ไม่พยายาม ข้ามโอฆะได้ อรรถกถา ท่านขยายความว่า เทวดาที่มาทูลถามพระพุทธองค์นี้ เป็นผู้ที่มีมานะสูง ถือตัว สำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต ได้มีความคิดว่า เราย่อมรู้โอฆะ ย่อมรู้ซึ่งความที่พระตถาคตเจ้า ทรงข้ามโอฆะได้แล้ว แต่ว่าเรายังไม่รู้เหตุที่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข้ามโอฆะ ด้วยเหตุนี้ได้อย่างไร พระพุทธองค์เพียงเพื่อจะลดมานะทิฏฐิของเทวดา พระองค์ตรัสอีกว่า เทวบุตรนี้ยังไม่ละมานะนี้ ก็ไม่ควรเพื่อจะรับธรรมเทศนา เปรียบเหมือนผ้าที่ยังเศร้าหมอง (ยังไม่ซักให้สะอาด) ไม่ควรจะย้อมสี เราจักข่มมานะของเทวบุตรนี้ก่อน แล้วจักประกาศเนื้อความนั้นอีกแก่เธอโดยไม่มีจิตต่ำเช่นนี้ถามอยู่ ดังนี้[๕๑]

จึงตรัสว่า เราไม่หยุด ไม่พยายาม ข้ามโอฆะได้ ทำให้เทวดายิ่งมึนงงว่า ไม่หยุด ไม่พยามหมายถึงอะไร พระพุทธองค์จึงตรัสอีกว่า เมื่อบุคคลหยุด ก็ชื่อว่า จมอยู่ในอำนาจของกิเลส เมื่อบุคคลพยายาม ก็ชื่อว่า ลอยอยู่ในอำนาจของอภิสังขาร

ว่าด้วยกามสุขัลลิกานุโยค เมื่อบุคคลหยุดอยู่ ชื่อว่า ย่อมจม.

ว่าด้วยอัตตกิลมถานุโยค เมื่อพยายามชื่อว่า ย่อมลอย

ว่าด้วยอำนาจแห่งอกุสลาภิสังขารทั้งหมด เมื่อบุคคลหยุดอยู่ ชื่อว่า ย่อมจม.

ว่าด้วยอำนาจแห่งกุสลาภิสังขารอันเป็นโลกีย์ทั้งหมด เมื่อบุคคลพยายาม ชื่อว่า ย่อมลอย[๕๒]

เมื่อจบพระธรรมเทศนา เทวดาฟังวิสัชนาปัญหานี้แล้วดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล

๔.๘.๒ หลักธรรมอัคคิในมหาโมคคัลลานเถรคาถา

พระมหาโมคคัลลานะปรารภพระติสสเถระ จึงกล่าวเป็นคาถาหนึ่งคาถา ความว่า ภิกษุผู้มีสติ ควรรีบละเว้นความพอใจรักใคร่ในกามารมณ์เสีย เหมือนบุคคลรีบถอนหอกออกจากตน และ

---

[๕๐]สำ.ส. (ไทย) ๒๔/๑-๓/๑-๒.

[๕๑]อ.สำ.ส. (ไทย) ๒๔/๓/๓๖.

[๕๒]สำ.ส. (ไทย) ๒๔/๓/๓๗.

เหมือนบุคคลรีบดับไฟซึ่งไหม้อยู่บนศีรษะตนฉะนั้น ภิกษุมีสติควรรีบละเว้นความกำหนัดในภพเสีย เหมือนบุคคลรีบถอนหอกออกจากกายตน และเหมือนบุคคลที่รีบดับไฟ ซึ่งไหม้อยู่บนศีรษะตนฉะนั้น เราเป็นผู้อันพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งได้ทรงอบรมพระองค์มาแล้ว ผู้ทรงไว้ซึ่งพระสรีระอันมีในที่สุดทรงตักเตือนแล้ว จึงทำปราสาทของนางวิสาขามิคารมารดา ให้หวั่นไหว ด้วยปลายนิ้วเท้าบุคคลปรารภความเพียรอันย่อหย่อนแล้วพึงบรรลุนิพพานอันเป็นเหตุปลดเปลื้องกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง ด้วยกำลังความเพียรอันน้อยก็หาไม่ แต่พึงบรรลุได้ด้วยความเพียรชอบ ๔ ประการ ก็ภิกษุหนุ่มนี้ นับว่าเป็นบุรุษผู้สูงสุด ชนะมารพร้อมทั้งพาหนะแล้ว ทรงร่างกายอันมีในที่สุด สายฟ้าทั้งหลาย ฟาดลงไปตามซ่องภูเขาเวภารบรรพต และภูเขาบัณฑวบรรพต ส่วนอาตมาเป็นบุตรของพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีใครเปรียบ ผู้คงที่ ได้เข้าไปสู่ซ่องภูเขาเจริญฌานอยู่ อาตมาเป็นผู้สงบระงับ ยินดีแต่ในธรรม อันเป็นเครื่องเข้าไปสงบระงับ อยู่แต่ในเสนาสนะอันสงัดเป็นมุนี เป็นทายาทของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ เป็นผู้อันท้าวมหาพรหมพร้อมทั้งเทวดากราบไหว้

วิเคราะห์หลักธรรมอัคคิในมหาโมคคัลลานเถรคาถา

ภิกษุผู้มีสติ ควรรีบละเว้นความพอใจรักใคร่ในกามารมณ์เสีย คำว่า ผู้มีสติ หมายถึง มีสติในสติปัฏฐาน ๔ คือ มีสติรู้กายในกาย มีสติรู้เวทนาในเวทนา มีสติรู้จิตในจิต และมีสติรู้ธรรมในธรรม เมื่อมีสติอยู่ทุกเมื่อ ควรรีบละเว้นความพอใจรักใคร่ในกามารมณ์เสีย กามารมณ์ หมายถึง ความพอใจใน รูป เสียง กลิ่น รส โพธัพพะ และธรรมารมณ์ อันน่าพอใจ น่ารักใคร่ ชวนให้หลงไหล เมื่อมีสติอยู่ทุกเมื่อ ควรรีบละเว้นความพอใจรักใคร่ในกามารมณ์เสีย เหมือนเหมือนบุคคลรีบดับไฟซึ่งไหม้อยู่บนศีรษะตนฉะนั้น ท่านเปรียบ กามารมณ์ เป็นเสมือนไฟที่กำลังไหม้อยู่บนศีรษะของบุคคล

๔.๘.๓ เปรียบเทียบเรื่องโอฆะในโอฆตรณสูตรกับเรื่องอัคคิในมหาโมคคัลลานเถรคาถา

หลักธรรมโอฆะในโอฆตรณสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาของเทวดาว่า “ผู้มีอายุ เราเองเมื่อไม่พัก ไม่เพียร จึงข้ามโอฆะได้”

หลักธรรมอัคคิในมหาโมคคัลลานเถรคาถา

ภิกษุผู้มีสติ ควรรีบละเว้นความพอใจรักใคร่ในกามารมณ์เสีย คำว่า ผู้มีสติ หมายถึง มีสติในสติปัฏฐาน ๔

กามารมณ์ หมายถึง ความพอใจใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ อันน่าพอใจ น่ารักใคร่ ชวนให้หลงไหล เมื่อมีสติอยู่ทุกเมื่อ ควรรีบละเว้นความพอใจรักใคร่ในกามารมณ์เสีย เหมือนเหมือนบุคคลรีบดับไฟซึ่งไหม้อยู่บนศีรษะตนฉะนั้น

สรุป จากทั้งสองพระสูตรนี้ เป็นการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแยบคาย มีสติเป็นที่ตั้งแล้วรู้จักคิดเพื่อแก้ปัญหานั้น ๆ คำว่า ไม่พัก ไม่เพียร จะข้ามโอฆะได้อย่างไร ? น่าคิด น่าฉงน และมีปริศนาธรรมให้ได้คิดว่า จะถอนหอกออกจากอก และดับไฟบนศีรษะได้อย่างไร? ชวนให้คิด แต่ก็เป็นวิธีก้าวข้ามโอฆะและดับไฟกิเลสที่สุมอยู่ในตัวเอง ด้วยปัญญาจากสติปัฏฐาน ๔ นั่นเอง

สรุปเนื้อหาจากบทที่ ๔ การวิเคราะห์หลักธรรมที่ใช้ข้ามโอฆะ โดยหลัก ๆ แล้วท่านก็ให้ปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์แปดประการ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจาชอบ ทำการงานชอบ การเลี้ยงชีพชอบ ความเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งจิตมั่นชอบ และการไม่ยึดมั่นถือมั่นในสัญญาทั้งหลาย แล้วก็ตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ พึงละสังโยชน์เบื้องสูง ๕ และพึงเจริญอินทรีย์ ๕ ซึ่งหลักธรรม และเมื่อกำหนดรู้สัญญาแล้ว ก็พิจารณาในสัญญาทั้งหลายว่าโดย ความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร เป็นของลำบาก เป็นอาพาธ เป็นอย่างอื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นเสนียด เป็นอุปัทวะ เป็นภัย เป็นอุปสรรค เป็นของหวั่นไหวเป็นของผุพัง เป็นเหตุเกิดทุกข์ ตั้งอยู่ไม่ได้ หาความ แช่มชื่นไม่ได้ เป็นโทษ เป็นของที่ต้องสลัดออกไป

บุคคลเมื่อกำหนดรู้สัญญาแล้ว ก็พิจารณาเห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นของที่จะต้องสลัดออกไป ก็ย่อมละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึง ความไม่มีอีก ซึ่งความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในสัญญา สมจริงดังที่ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละความกำหนัดด้วยอำนาจ ความพอใจในสัญญา สัญญานั้น เธอทั้งหลายละได้เด็ดขาดแล้วอย่างนี้ ตัดราก ถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้[๕๓] ท่านกล่าวว่าข้ามโอฆะได้แล้ว ไม่เศร้าโศก ไม่หวังโลกนี้ และโลกหน้า

บุคคลเมื่อต้องการที่จะข้ามโอฆะ ก็ต้องเป็นผู้ปฏิบัติอยู่ในศีลหรือสำรวมในศีล มีความเห็นชอบตามธรรมนองคลองธรรมว่า ความดี ความชั่ว มีจริงขึ้นอยู่กับการกระทำของเรา มองเห็นทุกข์ภายในใจของตัวเอง ไม่หลงมงายอยู่ในโลกธรรม ๘ ปฏิบัติในสติปัฏฐาน ๔ ประการ ไม่ยึดมั่นถือมั่นใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ย่อมข้ามโอฆะได้

ส่วนคำว่า อัคคินั้นคือ ไฟกิเลส ซึ่งมีลักษณะแผดเผาบุคคลให้เร่าร้อน ไฟกิเลส ย่อมเผาผลาญสัตว์ให้เร่าร้อน พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า อัคคิ (ไฟ คือ ราคะ ไฟ คือ โทสะ และไฟ คือ โมหะ) เมื่อบุคคลยึดติด หรือ หลงมงายอยู่ใน กามราคะ โทสะ และโมหะ แล้วย่อมเป็นบุคคลที่เร่าร้อนอยู่เสมอ เหมือนดังปราชญ์ท่านกล่าวไว้ว่า กลางคืนเป็นควัน กลางวันเป็นไฟ

เมื่อจะดับไฟกิเลสแล้ว ท่านให้พิจารณาในร่างกายของตนเองว่าเป็นของไม่งาม คือร่างกายเต็มไปด้วยของไม่งาม เช่น มีน้ำมูก น้ำตา เลือด ใส้ใหญ่ ใส้น้อย อุจจาระ ปัสสาวะ อาหารใหม่ อาหารเก่า กระดูก เอ็น เป็นต้น เพื่อดับไฟราคะ เจริญเมตตา น้อมจิตใจไปในเมตตาแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย เพื่อระงับ ไฟโทสะ เจริญปัญญา ให้เห็นว่า นี้ทุกข์ นี้สาเหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้หนทางแห่งความดับทุกข์ เพื่อละความหลงมงายของตัวเอง

คำว่า โอฆะ ท่านเปรียบเหมือนห้วงน้ำใหญ่ ที่ข้ามได้ยาก ส่วนคำว่า อัคคิ ท่านเปรียบเหมือนกองถ่านไฟที่เร่าร้อน แต่ก็เป็นกิเลสที่บุคคลไม่สามารถตัดได้ง่าย ๆ ต้องอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานำไปปฏิบัติถึงจะข้ามและระงับความเร่าร้อนจากกิเลสเหล่านี้ได้

---

[๕๓]ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔/๖๗-๖๘.

บทที่ ๕
บทสรุป และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย หลักธรรมโอฆะในพระสุตตันตปิฎก หลักธรรมในอัคคิในพระสุตตันตปิฎก

๕.๑.๑ หลักธรรมในโอฆะในพระสุตตันตปิฎก

คำว่าโอฆะ หมายถึง ห้วงน้ำคือสงสาร ห้วงน้ำคือการเวียนว่ายตายเกิด ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาใช้เรียกชื่อกิเลสประเภทหนึ่ง ดังคำอธิบายว่า ห้วงน้ำคือกิเลส ที่เป็นเช่นนั้นเพราะมีลักษณะท่วมทับ หรือทำให้บุคคลจมลงในห้วงของความทุกข์ เหตุนั้นในพระไตรปิฎกจึงอธิบายความว่า กิเลสดุจกระแสน้ำท่วมพาผู้ตกไปให้พินาศ[๑] หรือว่าเป็นดุจกระแสน้ำอันท่วมใจสัตว์ เพราะเป็นห้วงน้ำใหญ่ที่ข้ามได้ยาก พระพุทธองค์ยังตรัสอีกว่า เป็นที่มืด และเป็นเครื่องข้องเครื่องผูกของชาติ ชรา มรณ โสก ปริเทว

ประเภทของโอฆะ มีโอฆะ ๔ โอฆะ ๕ และ โอฆะ ๖

โอฆะ ๔ คือ

๑. กามโยคะ (โยคะคือกาม) ๒. ภวโยคะ (โยคะคือภพ)

๓. ทิฏฐิโยคะ (โยคะคือทิฏฐิ) ๔. อวิชชาโยคะ (โยคะคืออวิชชา)

โอฆะ ๕ และ โอฆะ ๖ คือ กิเลสที่เป็นไปในทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และโอฆะ ๖ ท่านขยายความว่า หมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

โอฆะที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก

ทุฏฐัฏฐกสูตร ๒

นรชนเห็นโทษของสิ่งทั้งหลายแล้ว ไม่ควรยึดถือว่า เป็นของเรา ไม่กระทำความติดข้องอยู่ในภพทั้งหลาย.พึงกำจัดความพอใจในที่สุดทั้งสอง (มีผัสสะและเหตุเกิดแห่งสัมผัสสะ เป็นต้น) กำหนดรู้ผัสสะแล้วไม่ยินดีในธรรมทั้งปวง เป็นนักปราชญ์ไม่ติดอยู่ในรูปที่ได้เห็นและเสียงที่ได้ฟังแล้วและกำหนดรู้สัญญาแล้ว พึงข้ามโอฆะเป็นมุนี

คุหัฏฐกสูตร ๑

พระพุทธองค์ตรัสว่า เพราะอันตรายนั้น ทุกข์จึงติดตามนรชนนั้นไป เหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่วฉะนั้น เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงมีสติทุกเมื่อ ละกามทั้งหลายได้ ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะได้

---

[๑]ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๑๒/๒๒๑.

โธตกมาณวกปัญหา

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า โธตกะ เราไม่สามารถปลดเปลื้องใคร ๆ ผู้มีความสงสัยในโลกได้ แต่เธอเมื่อรู้แจ้งธรรมอันประเสริฐ ก็จะข้ามโอฆะนี้ได้เองด้วยประการฉะนี้

กามสูตร

สัตว์พึงเป็นผู้มีสติทุกเมื่อ งดเว้นกามทั้งหลายเสีย สัตว์ละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะได้ เหมือนบุรุษวิดเรือแล้วพึงไปถึงฝั่ง ฉะนั้น

สภิยสูตร

ผู้ใดวางเฉยในอารมณ์มีรูปเป็นต้นทั้งหมด มีสติ ไม่เบียดเบียนสัตว์ในโลกทั้งปวง ข้ามโอฆะได้แล้ว เป็นผู้สงบ ไม่ขุ่นมัว ไม่มีกิเลสเครื่องฟูขึ้น ผู้นั้นบัณฑิตกล่าวว่า ผู้สงบเสงี่ยม.

สูจิโลมสูตร

สัตว์เหล่าใดรู้ชัดหมู่กิเลสนั้นว่า มีกิเลสใดเป็นเหตุ สัตว์เหล่านั้นย่อมบรรเทาหมู่กิเลสนั้นเสียได้ ท่านจงฟังเถิดยักษ์ สัตว์เหล่าใดบรรเทาหมู่กิเลสได้ สัตว์เหล่านั้นย่อมข้ามพ้นโอฆะที่ข้ามได้ยาก อันตนไม่เคยข้าม

มุนิสูตร

ผู้มีกำลังคือปัญญา ถึงพร้อมด้วยศีลและวัตร มีจิตตั้งมั่น ยินดีในฌาน มีสติ หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องข้องแล้วไม่มีกิเลสดุจตะปูตรึงใจ ปราศจากอาสวะ นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี ผู้รู้แจ้งโลก เห็นปรมัตถธรรม ข้ามโอฆะ และสมุทรได้แล้ว

เหมวตสูตร

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล มีปัญญา มีใจตั้งมั่นดีแล้ว มีความหมายรู้ ณ ภายในมีสติทุกเมื่อ ย่อมข้ามพ้นโอฆะที่ข้ามได้แสนยาก ผู้นั้นเว้นจากกามสัญญา ล่วงสังโยชน์ทั้งปวงเสียได้ มีความเพลิดเพลินและภพหมดสิ้นแล้ว ย่อมไม่จมลงในอรรณพคือ สงสารอันลึก

อาฬวกสูตร

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คนข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา ข้ามอรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท ล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา

พรรณนาวงศ์พระโกณฑัญญพุทธเจ้า

คติของพระขีณาสพผู้หลุดพ้นโดยชอบ ข้ามเครื่องผูกคือกามโอฆะบรรลุสุขอันไม่หวั่นไหว ก็ไม่มีใครจะรู้คติของท่านได้ ฉันนั้น

กุณฑธานเถรคาถา

ภิกษุพึงตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ พึงละสังโยชน์ เบื้องสูง ๕ พึงเจริญอินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้น ให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุผู้ล่วงธรรม เป็นเครื่องข้อง ๕ ประการได้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าข้ามโอฆะได้แล้ว

พรหมสูตร

สติปัฏฐาน ๔ เป็นหนทางที่ไปอันเอก ในกาลก่อน ชนทั้งหลายข้ามโอฆะได้แล้วด้วยทางนี้

โอฆสูตร

พระพุทองค์ตรัสว่า โอฆะ ๔ ประการนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละโอฆะทั้ง ๔ ประการนี้

โอฆตรณสูตร

“ผู้มีอายุ เราเองเมื่อไม่พัก ไม่เพียร จึงข้ามโอฆะได้”

มารธีตุสูตร

บุคคลมีกายอันสงบแล้ว มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว เป็นผู้ไม่มีปัจจัยอะไร ๆ เป็นเครื่องปรุงแต่ง มีสติ ไม่มีความอาลัย ได้รู้ตัวซึ่งธรรม มีปกติเพ่งอยู่ด้วยฌานที่ ๔ อันหาวิตกมิได้ ย่อมไม่กำเริบ ไม่ซ่านไป ไม่เป็นผู้ย่อท้อ ภิกษุในศาสนานี้ เป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้มาก จึงข้าม โอฆะทั้ง ๕ ได้แล้ว บัดมิได้ข้ามโอฆะที่ ๖ แล้ว กามสัญญาทั้งหลายย่อมห้อมล้อมไม่ได้ ซึ่งภิกษุผู้เพ่งฌานอย่างนี้มาก

จันทนสูตร

พระพุทธองค์ตรัสว่า บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล มีปัญญา มีจิตตั้งมั่นดี ปรารภความเพียรอุทิศกายและใจตลอดกาลทุกเมื่อ ย่อมข้ามโอฆะที่ข้ามได้ยาก เขาเว้นขาดแล้วจากสัญญา ล่วงรูปสังโยชน์ได้ มีความกำหนัดด้วยความเพลิดเพลินสิ้นแล้ว ย่อมไม่จมในห้วงน้ำลึก

เทวสภเถรคาถา

เราข้ามพ้นกามราคะดุจเปือกตม และฉันทราคะดุจหล่มมาได้แล้ว เราละทิฏฐิเสมือนบาดาลได้ขาดแล้ว เราพ้นจากโอฆะและกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งหลายได้แล้ว และมานะทั้งมวลเรากำจัดได้แล้ว

โธตกมาณวปัญหา

โธตกะ เราไม่สามารถปลดเปลื้องใคร ๆ ผู้มีความสงสัยในโลกได้แต่เธอเมื่อรู้ทั่วถึงธรรมอันประเสริฐ ก็จะพึงข้ามโอฆะนี้ได้เองด้วยประการฉะนี้

๕.๑.๒ หลักธรรมในอัคคิในพระสุตตันปิฎก

ความหมายของ คำว่า อัคคิ ท่านหมายถึง ไฟกิเลส ซึ่งมีลักษณะแผดเผาบุคคลให้เร่าร้อน ไฟกิเลส ย่อมเผาผลาญสัตว์ให้เร่าร้อน พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า อัคคิ (ไฟ คือ ราคะ ไฟ คือ โทสะ และไฟ คือ โมหะ) คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า อัคคิ คือไฟแห่งราคะ โทสะ และโมหะ เมื่อเผาผลาญบุคคลแล้ว สามารถทำให้บุคคลนั้นถึงแก่ความตายได้เพราะ ไฟ คือ ราคะ โทสะ และโมหะ

ประเภทของไฟ ๓ กองดังกล่าวไว้ในพระสุตตันปิฎกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๓ กองนี้ ๓ กองเป็นไฉน คือ ๑) ไฟคือราคะ ๒) ไฟคือโทสะ ๓) ไฟคือโมหะ

ประเภทของไฟมี ๗ ประเภท พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๗ กองนี้. ไฟ ๗ กองเป็นไฉน คือ ๑ ไฟคือราคะ ๒ ไฟคือโทสะ ๓ ไฟคือโมหะ ๔ ไฟคืออาหุไนย- บุคคล ๕ ไฟคือคหบดี ๖ ไฟคือทักขิไณยบุคคล ๗ ไฟเกิดแต่ไม้

ประเภทของไฟ ๑๑ กอง คือ ราคะ, โทสะ, โมหะ, ชาติ, ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกข์, โทมนัส, อุปายาส ไฟทั้ง ๑๑ กองนี้ ย่อมทำให้บุคคลพินาศ

หลักธรรมอัคคิในพระสุตตันปิฎก

อัคคิสูตร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๓ กองนี้ ๓ กองเป็นไฉน คือ ๑ ไฟคือราคะ ๒ ไฟคือโทสะ ๓ ไฟคือโมหะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๓ กองเป็นดังนี้แล

ปฐมอัคคิสูตร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๗ กองนี้ ไฟ ๗ กองเป็นไฉน คือ ไฟคือราคะ ๑ ไฟคือโทสะ ๑ ไฟคือโมหะ ๑ ไฟคืออาหุไนย-บุคคล ๑ ไฟคือคหบดี ๑ ไฟคือทักขิไณยบุคคล ๑ ไฟเกิดแต่ไม้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๗ กองนี้แล

มัจฉชาดก

ไฟคือราคะนั้นแลย่อมเผาเราให้เร่าร้อน อนึ่ง จิตของเราเองย่อมเผาเราให้เร่าร้อน พรานแหทั้งหลาย ขอได้ปล่อยเราเถิด สัตว์ผู้ตกยากอยู่ในกาม ท่านไม่ควรฆ่าโดยแท้

กุกกุฬกถา

อายตนะภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นของร้อน อายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่นรส โพธัพพะ ธรรมารมณ์ ก็เป็นของร้อนเช่นเดียวกัน

เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา

ก้อนเหล็กอันร้อนประหนึ่งเปลวไฟ ภิกษุบริโภคยังดีกว่า ภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวม บริโภคก้อนข้าวของชาวแว่นแคว้น จะประเสริฐอะไร

สัตตปุตตขาทิกเปติวัตถุ

หัวใจของดิฉันเร่าร้อนอยู่เป็นนิจเพราะความหิว ดิฉันเป็นดุจถูกเผาด้วยไฟในที่ อันร้อนยิ่ง ไม่ได้ประสบความเย็นเลย ดิฉันคิดชั่วต่อเขา มีใจประทุษร้าย ได้ทำให้ครรภ์ตกไป ดิฉันมีกายเปื้อนหนองและโลหิต กินเนื้อบุตรทั้งหลาย เพราะวิบากแห่งกรรมคือการทำครรภ์ให้ตกไป และมุสาวาททั้งสองนั้น

กังขาเรวตเถรคาถา

ท่านจงดูปัญญานี้ ของพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย ดังไฟอันรุ่งเรืองในเวลาพลบค่ำ พระตถาคตเหล่าใด ย่อมกำจัดความสงสัย ของเวไนยสัตว์ทั้งหลาย

๕.๑.๓ เปรียบเทียบหลักธรรมโอฆะและอัคคิในพระสุตตันปิฎก

ความหมายคำว่า โอฆะ หมายถึง ห้วงน้ำ คือ กิเลส ที่ข้ามได้ยาก ห้วงน้ำคือการเวียนว่ายตายเกิดและวัฏสงสาร ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาใช้เรียกชื่อกิเลสประเภทหนึ่ง ดังคำอธิบายว่า ห้วงน้ำคือกิเลส ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ มีลักษณะท่วมทับ หรือทำให้บุคคลจมลงในห้วงของความทุกข์ เหตุนั้นในพระไตรปิฎกจึงอธิบายความว่า กิเลสดุจกระแสน้ำท่วมพาผู้ตกไปให้พินาศ หรือว่าเป็นดุจกระแสน้ำอันท่วมใจสัตว์ เพราะเป็นห้วงน้ำใหญ่ที่ข้ามได้ยาก พระพุทธองค์ยังตรัสอีกว่า เป็นที่มืด

และเป็นเครื่องข้องเครื่องผูกของ ชาติ ชรา มรณ โสก ปริเทวนอกจากนั้นใน เถร เถรี คาถายังกล่าวไว้ว่า เป็นเหมือนตะปูตรึงจิต และเป็นป่วงแห่งมาร ในคัมภีร์ภิธรรมปิฎกยังกล่าวไว้ว่า โอฆะ คือ อวิชชา ขันธ์ ๕ ยังเป็นอารมณ์ของ โอฆะ อีกด้วย

ความหมายคำว่า อัคคิ ท่านหมายถึง ไฟกิเลส ซึ่งมีลักษณะแผดเผาบุคคลให้เร่าร้อน ไฟกิเลส ย่อมเผาผลาญสัตว์ให้เร่าร้อน พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า อัคคิ (ไฟ คือ ราคะ ไฟ คือ โทสะ และไฟ คือ โมหะ) คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า อัคคิ คือไฟแห่งราคะ โทสะ และโมหะ เมื่อเผาผลาญบุคคลแล้ว สามารถทำให้บุคคลนั้นถึงแก่ความตายได้เพราะ ไฟ คือ ราคะ โทสะ และโมหะ

๕.๒ อภิปรายผล

การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมเรื่องโอฆะกับอัคคิในพระไตรปิฎก เป็นการเปรียบเทียบหลักธรรมของโอฆะ กับหลักธรรมของอัคคิ ซึ่งหลักธรรมของโอฆะนั้นสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องศึกษาเชิงวิเคราะห์การข้ามโอฆะในพระสูตรสุตตันตปิฎก ซึ่งการข้ามโอฆะนั้น ท่านอธิบายไว้ว่า ความหมายของโอฆะ หมายถึง ห้วงน้ำคือสงสาร ห้วงน้ำคือการเวียนว่ายตายเกิดในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาใช้เรียกชื่อกิเลสประเภทหนึ่ง ดังคำอธิบายว่า ห้วงน้ำคือกิเลส ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ มีลักษณะท่วมทับ หรือทำให้บุคคลจมลงในห้วงของความทุกข์ เหตุนั้นในพระไตรปิฎกจึงอธิบายความว่า กิเลสดุจกระแสน้ำท่วมพาผู้ตกไปให้พินาศ หรือว่าเป็นดุจกระแสน้ำอันท่วมใจสัตว์เพราะเป็นห้วงน้ำใหญ่ที่ข้ามได้ยาก พระพุทธองค์ยังตรัสอีกว่า เป็นที่มืด และเป็นเครื่องข้องเครื่องผูกของ ชาติ ชรา มรณ โสก ปริเทว นอกจากนั้นใน เถร เถรี คาถายังกล่าวไว้ว่า เป็นเหมือนตะปูตรึงจิตและเป็นป่วงแห่งมาร

ประเภทของโอฆะ คำว่า โอฆะ ท่านหมายถึง ห้วงน้ำคือกิเลส ห้วงน้ำใหญ่ที่ข้ามได้ยาก เป็นเหมือนตะปูตรึงจิต และเป็นบ่วงแห่งมาร เป็นเครื่องข้องเครื่องผูกของ ชาติ ชรามรณ โสก ปริเทว มี ๔ ประเภท ในพระบาลีท่านกล่าวว่า โอฆมตริ นี้คือ ๑. กาโมฆะ ๒. ภโวฆะ ๓. ทิฏโฐฆะ และ ๔.อวิชโชฆะ โอฆะ ๕ และโอฆะ ๖ นั้นท่านกล่าวไว้ใน มารธีตุสูตรว่า ภิกษุในศาสนานี้มากไปด้วยวิหารธรรมอย่างไหน จึงข้ามโอฆะทั้ง ๕ ได้ บัดนี้ ท่านข้ามโอฆะที่ ๖ ได้แล้วหรือ บุคคลเพ่งฌานอย่างไหนมาก กามสัญญาทั้งหลายจับยึดเขาไม่ได้ จึงห่างเหินไป โอฆะทั้ง ๕ ในที่นี้หมายถึงโอฆะคือกิเลสที่เกิดขึ้น กิเลสอันเป็นไปทางทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย โอฆะที่ ๖ หมายถึงโอฆะคือกิเลสอันเป็นไปทางมโนทวาร ได้แก่ กิเลสที่เกิดขึ้นภายในใจ ถ้าโดยความหมายแล้ว โอฆะ ๕ และโอฆะ๖ ก็จัดเข้าอยู่ในประเภทของโอฆะ ๔ นั้นเองคือจัดอยู่ใน กาโมฆะ โอฆะคือกาม คือกิเลสที่เกิดขึ้นทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย

หลักธรรมที่พุทธองค์ตรัสไว้ในพระสุตตันตปิฎก ที่ใช้ข้ามโอฆะนั้นตรัสไว้อยู่หลายหมวดธรรมด้วยกัน เริ่มตั้งแต่อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ใช้เป็นเครื่องข้ามโอฆะ อันดับแรกต้องมีความเห็นชอบ คือ เห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ คือ เห็นแจ้งในทุกข์ เห็นแจ้งในสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เห็นแจ้งในความดับทุกข์ เห็นแจ้งในหนทางแห่งความดับทุกข์ เมื่อเห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ แล้วก็ต้องตามด้วย

ความดำริชอบ คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่เบียดเบียน ความดำริในการไม่พยาบาท

ต่อจากนั้นก็เจรจาชอบ คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ถัดไปก็คือ

ทำการงานที่ชอบ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม

เลี้ยงชีพชอบ คือ เลี้ยงชีวิตตนเองตามทำนองคลองธรรม ไม่เลี้ยงชีวิตในทางที่ผิดทำนองคลองธรรม ต่อไปก็

มีความเพียรชอบ คือ สร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้นภายในใจมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว และเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น เพื่อดำรงอยู่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ทีนี้ก็คือ

ความระลึกชอบ คือ ระลึกอยู่แต่ใน สติปัฏฐาน ๔ ประการ คือ พิจารณาเห็นกายในกาย พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา พิจารณาเห็นจิตในจิต พิจารณาเห็นธรรมในธรรม และสุดท้ายคือ บรรลุปฐมฌาน บรรลุทุติยฌาน บรรลุตติยฌาน และบรรลุจตุตถฌาน ที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์ด้วยอุเบกขา

สัมมาสมาธิ ความตั้งจิตมั่นชอบ คือ สาวกในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก วิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัส และโทมนัสดับไป บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ เรียกว่า สัมมาสมาธิ

๕.๓ ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ในการศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์ หลักธรรมเรื่องโอฆะและอัคคินั้น ควรศึกษาด้าน

งานวิจัยเชิงนโยบาย

๑. ควรศึกษาประยุกต์ใช้หลักธรรมเรื่องโอฆะและเรื่องอัคคิเพื่อความสันติของชุมชน

๒. หน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ควรให้ความสนใจศึกษาเรื่องโอฆะและอัคคิมากกว่านี้ เพื่อใช้แก้ปัญหาเยาวชนและบุคคลทั่วไป

งานวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรที่จะศึกษาวิเคราะห์ คำว่า โอฆะ กับ คำว่า โยคะ เรียกต่างกันแต่ความหมายเหมือนกัน จะเป็นเพราะบุคคล หรือ สถานที่ท้องถิ่นในสมัยนั้น ที่ใช้เรียกต่างกันหรือไม่อย่างไร

๒. ควรที่จะมีการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบอนัตตลักขณสูตรกับอาทิตตปริยายสูตรมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ?

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. *วิมุตติมรรค*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามบริษัท เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๘.

พระพุทธโฆสเถระ. *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปล และเรียบเรียง, กรุงเทพมหานคร : ธนาเพลส, ๒๕๕๖.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกแปลฉบับภาษาไทย.* กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. *อรรถกถา ฉบับแปลภาษาไทย.* กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕.

ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

๑) หนังสือ

ประเวศ วะสี, ศ.นพ. *ธรรมชาติของสรรพสิ่ง เข้าถึงความจริงทั้งหมด*. นนทบุรี : สำนักพิมพ์กรีน-ปัญญาญาณ ,๒๕๕๓.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). *ตัวกู-ของกูฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๗). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔.

_____. *พุทธธรรม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. *สารานุกรมพระพุทธศาสนา ฉบับประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส*. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ. *จิตว่าง*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ไพลินบุ๊คเน็ต จำกัด, ๒๕๔๖

พุทธทาสภิกขุ. *วิธีทำงานด้วยจิตว่าง*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๙.

รุ่งเรือง ลิ้มชูปฏิภาณ์, ดร.. *กระบวนจิตและแบบจำลองมาตรฐานของชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซัม ซิสเท็ม จำกัด, ๒๕๕๖.

อภิวัฒน์ โพธิ์สาน, ผศ.ดร.. *สุขวิถี*. มหาสารคาม : อภิชาตการพิมพ์, ๒๕๕๔.

๒) วิทยานิพนธ์

พระครูสังฆรักษ์ประนอม จตฺตมโล (กลักย้อม), ศึกษาเปรียบเทียบความโกรธและวิธีระงับความโกรธในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสตศาสนา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระมหาบุญก์หนา อภิบุญโญ (บุญศักดิ์). *การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องสมาธิในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับคัมภีร์วิมุตติมรรค*. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหาสมพงษ์ สุขุมาโล (สิงห์สุวรรณ). การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสังสารวัฏในพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระมะลิน กิตฺติปาโล (แสวงมิ้ม). *ความสำคัญของศรัทธาในคำสอนของพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระราเชนทร์ วิสารโท (ไชยเจริญ). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักพุทธธรรม*. **วิ**ทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ. ศึกษาวิเคราะห์ปฏิจจสมุปบาทในแนวปรมัตถสัจจะ. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ ฉายา สกุล : พระรณยุทธ สีลสำโร (ราชเสนา)

วัน/เดือน/ปีเกิด : ๒๓ มกราคม ๒๕๐๒

ชาติภูมิ : จังหวัดขอนแก่น

บรรพชา : พ.ศ. ๒๕๓๙ จนถึงปัจจุบัน

ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดป่าฉิมพลี บ้านห้วยผุก ม. ๑ ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ๔๒๑๓๐

E-Mail js0862653931@gmail.com

โทร ๐๘๖-๒๖๕๓๙๓๑

การศึกษา

: ระดับมัธยมศึกษา ร.ร. น้ำพองศึกษา อ.น้ำพอง จ. ขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๒๑ : ระดับอุดมศึกษา ป.กศ. วิทยาลัยครูเลย

พ.ศ. ๒๕๓๑ : ปริญญาตรี (ค.บ.) วิทยาลัยครูอุดรธานี

พ.ศ. ๒๕๖๔ : ปริญญาตรี (ศน.บ.) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

หน้าที่การงาน

พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๓๙ : ข้าราชการครู สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดขอนแก่น